

Jaume DE PUIG I OLIVER

LA SENTÈNCIA DEFINITIVA DE 1419
SOBRE L'ORTODÒXIA LUL·LIANA.
CONTEXTOS, PROTAGONISTES, PROBLEMES

INTRODUCCIÓ*

Un dels documents més importants del lul·lisme medieval espera encara la seva edició moderna definitiva, per motius diversos. Fins a l'aparició de l'obra de Rogent i Duran sobre les impressions de tema lul·lià, no fou possible de tenir una idea real de la seva difusió¹. Però manca tothora una exploració exhaustiva entorn dels exemplars manuscrits antics que se'n hagin pogut conservar. En aquest aspecte és força anguniosa la manca de dades arxivístiques, que avui intentarem, si no de resoldre, almenys de plantejar.

Aquest document decisiu en la història del lul·lisme medieval conté inserits, al costat d'altres coses, dos instruments de finals del segle XIV d'una importància fora de tota ponderació. Segons llur ordre d'aparició, es tracta de la declaració dels registradors de lletres apostòliques Joan de Bonis, Bernat Fort i Joan Lluís, segons la qual la butlla antilul·liana *Conservationi puritatis* de Gregori XI, de 25 de gener del 1376, no es trobava en el registre corresponent de l'any sisè d'aquell pontificat (document datat el 10 de juliol

* Hom trobarà en aquest estudi les sigles següents:

AFA = *Arbre de Filosofia d'Amor*, ed. S. Galmés, dins *Obres de Ramon Llull*, vol. XVIII, Mallorca 1935, 67-227.

ATCA = «Arxiu de Textos Catalans Antics». Anuari. Barcelona 1982 ss.

Directorium = *Directorium inquisitorum* NICOLAI EYMERICI..., cum scholiis seu annotationibus eruditissimis D. Francisci Pegnae, Romae MDLXXVIII.

Documents = *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval*, publicats per ANTONI RUBIÓ Y LLUCH, 2 vols., Barcelona, I. E. C., 1908-1921.

G E C = Gran Enciclopèdia Catalana

El procés = JAUME DE PUIG I OLIVER, *El procés dels lul·listes valencians contra Nicolau Eimeric en el marc del Cisma d'Occident*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» LVI (julio-diciembre 1980) 319-463.

OE = RAMON LLULL, *Obres essencials*, 2 vols., Barcelona, Ed. Selecta 1957-1960.

ORL = *Obres de Ramon Llull*, ed. S. Galmés, Mallorca 1906-1950, I, XXI vols.

RLOL = *Raimundi Lulli Opera Latina*, edenda curavit Fridericus Stegmüller, vols. I-V, Palmae Maioricarum 1959-1967; vols. VI-XXIII, Turnholti, Brepols 1975 ss. [*Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis*, 32-39, 75-76, 78-80, 111-115 (112 deest)].

1. Cfr. E. ROGENT - E. DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, Barcelona, I. E. C. 1927, 40-42, n° 42; 129-131, n° 153; 143-144, n° 167; 147-149, n° 172; 191-192, n° 230; 205-207, n° 246; 241-243, n° 283; 264-265, n° 302; 325-326, n° 344.

del 1395)²; i de l'acta de la reunió de la comissió de teòlegs presidida per Bernat Ermengol, inquisidor, en la qual foren examinats tres articles de l'AFA, de Ramon Llull, d'entre els inclosos per Eimeric al *Directorium*, amb el resultat de constatar que aquells articles, tal com els havia extractats l'inquisidor Nicolau Eimeric, no es trobaven en l'obra de Llull, acta del 19 de maig de 1386³.

El document de la comissió Ermengol fou protocolitzat pel notari civil Pere Dalmau, del qual no han restat manuals a l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona⁴ i el que n'ha restat a l'ACB no conté, com és d'altra banda natural, aquell document. Al cap de dos anys, el 1388, el rei Joan I el feia validar oficialment mitjançant decret perquè pogués tenir força jurídica⁵.

El document dels registradors de lletres apostòliques de la Cúria romana avinyonesa fou protocolitzat pel notari imperial Thoyco Rodulphi de Comicavilla, clergue de l'arxidiòcesi de Tarragona, i s'haurà de buscar en l'ASV, si hi és.

La sentència definitiva del 1419 fou protocolitzada pel notari civil i eclesiàstic Gabriel Canyelles. De moment, les recerques en els arxius civil i capítular de Barcelona no han permès de situar còpia coetània d'aquest document vital per al lul·lisme.

Alfonso de Proaza, el seu primer editor, afirmava l'any 1510 que a la ciutat de València n'hi havia un sol exemplar manuscrit, propietat privada d'un lul·lista del qual no diu el nom⁶. Lluny d'ésser un instrument antic, l'exemplar manuscrit de València era còpia recent d'un exemplar de Mallorca, fet copiar al seu torn pel Vicari general Bartomeu Sureda, a partir d'un exemplar que no es diu d'on era ni a qui pertanyia⁷. El manuscrit 1069 de la

2. Cfr infra, línies 151-392. Presa del n° 283 esmentat de ROGENT-DURAN (ed. fragmentària de J. CUSTURER dins *Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lulio*, Mallorca, Miquel Capó 1700, 136-142), fou publicada també, com a peça separada del cos de la sentència definitiva, per Emili GRAHIT I PAPELL, Girona 1878, 130-132.

3. Cfr infra, línies 432-664. Cfr també GRAHIT, *o. c.*, 124-129.

4. L'únic *Llibre comú* conegut del notari Pere Dalmau es conserva a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i reuneix documentació dels anys 1391-1392: cfr Lluïsa CASES I LOSCOS, *Catàlegs dels Protocols Notarials de Barcelona. 2. Altres Arxius*, Barcelona, Fundació Noguera 1990, 90.

5. Cfr *Documents* II, 306-307, doc. CCCXV [=ACA, Canc. reg. 1892, 217 v]. L'arxiu del marquès de Barberà custodia un exemplar de l'acta de la comissió Ermengol, copiat el 4 d'abril del 1417. El veié a començaments d'aquest segle i en va transcriure un paràgraf F. D. GAZULLA, en *Los Reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María Santísima*, Barcelona 1905, 22 i nota. Com suggereix el mateix Gazulla, és molt possible que aquesta còpia del 1417 fos feta fer en el marc de les accions que menaren a la sentència definitiva, de la qual també n'hi ha exemplar manuscrit a l'Arxiu del marquès de Barberà: Cfr infra, nota 9.

6. Cfr infra, línies 36-42.

7. Cfr infra, línies 1288-1322. Entre 1475 i 1488 fou bisbe de Mallorca Dídac d'Avellaneda: cfr P. B. GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Ratisbonae 1873, 48; C. EUBEL,

Biblioteca Pública de Ciutat de Mallorca, del s. XVII, conté una altra còpia feta sobre un exemplar guardat aleshores a la Casa dels Jurats de Ciutat, transcrita pel notari Melcior Tries, que també era arxiver de Ciutat; aquesta transcripció fou publicada per A. R. Pasqual⁸. D'altra banda l'any 1904 aparegué la notícia següent: «Nostre sabi amich lo Pare mercedari Faustí Gasulla ha trobat en la Biblioteca-Arxiu del senyor Marqués de la Manresana, a Barcelona, lo document original y autèntich en lo que lo cardenal dit *Alamanus*, deputat *ad hoc* per la Santa Seu Apostòlica, delega al Bisbe Bernat pera examinar si era verdadera ó falsa una butlla a nom del papa Gregori XI condempnatoria de las Obras Lulianas, havent fallat aquell Senyor Bisbe que dita Butlla era totalment falsa»⁹. Correctament llegida, la notícia indica que el mateix arxiu que guarda el testament de Ramon Llull custodia també un exemplar de la sentència definitiva, i això no és poca cosa, perquè indica el camí a seguir per a una edició crítica i fiable del document, a base dels exemplars català i mallorquí, mentre no n'apareguin d'altres.

Sense els documents de 1386 i 1395 i sense la sentència definitiva que els conté qui sap què hauria estat del lul·lisme i de la immensa obra literària de Llull. El document del 1419 és essencial en la història del lul·lisme, però per ventura la seva recepció històrica no n'ha subratllat tota la veritable importància. És per això que avui voldríem tocar alguns punts que potser no han estat encara tinguts en compte.

A instància de Nicolau Eimeric, com és sabut, Gregori XI condemnà la doctrina de vint volums lul·lians condensada en dos-cents articles, la llista completa dels quals sembla que serà difícil de conèixer, i prohibí que es continuessin ensenyant les teories de Llull. Això s'esdevenia el 1376. Ja el 1377 el rei, els parents de Llull i els lul·listes intentaren de contrarrestar aquella acció, principalment demanant al papa que l'examen de l'ortodòxia de les obres de R. Llull es fes a Barcelona. La qüestió es desencallà gràcies a un

Hierarchia Catholica Medii Aevi, II, Monasterii 1901, 203; GEC² 14, 296; A. UBIETO ARTEA, *Listas Episcopales Medievales* I, Saragossa 1989, 227. Entre 1508 i 1512 el bisbe de Mallorca fou Dídac de Ribera: cfr GAMS, *o. c.*, 48; C. EUBEL, *o. c.*, III, 250; GEC² 14, 296. Atès, segons em comunica molt amablement Josep Perarnau, que l'exemplar mallorquí de la *Sentència* es podria datar entorn de 1480 per les característiques de la seva lletra humanística, és versemblant que el bisbe Dídac esmentat en la certificació del seu Vicari general sigui Dídac d'Avellaneda. Cfr infra, p. 387.

8. Cfr *Examen de la crisis de el Rmo. Padre Maestro don Benito Jerónimo Feijoo monge benedictino sobre el arte luliana*, t. I, Madrid 1749, apèndix, I-XXXIX. Josep Perarnau, a qui agraïxo vivament aquestes dades, em fa saber que l'exemplar de la Casa dels Jurats de Ciutat de Mallorca (= còpia feta fer pel vicari general Sureda) és ara a l'ARM, *Lul·lisme*, 2/1. La còpia del ms. 1069, f. 1-13, fou certificada l'any 1600 pel vicari general Forteza. Al ms. 1.144 de la mateixa BP de Ciutat de Mallorca, f. 54, n'hi ha un fragment: Cfr J. GARCÍA PASTOR, J. N. HILLGARTH, L. PÉREZ MARTÍNEZ, *Manuscritos Lulianos de la Biblioteca Pública de Palma*, Barcelona-Palma de Mallorca 1965, 117 i 147.

9. Cfr «Revista Luliana» 37-38 (1904) 160, sota la rúbrica, sense signar, *Novas Lulianas*.

germà d'hàbit d'Eimeric, fra Bernat Ermengol, provincial i inquisidor, el qual encarregà l'any 1386 a una comissió de teòlegs dominicans i franciscans d'examinar tres proposicions d'entre les condemnades, amb el resultat de constatar que en l'obra de Llull aquelles proposicions no s'hi trobaven. I aquest fou el desllorigador real del problema, de tal manera que es fa difícil de comprendre com i perquè en època moderna l'orde dominicà es tancà d'una manera tan aferrissada en la defensa d'Eimeric i del *Directorium*, quan la més gran desqualificació que rebé en sa vida professional el famós inquisidor li fou administrada per alguns germans seus d'hàbit. Superades ara, segons sembla, les fases més virulentes de les discussions entre lul·listes i dominicans, i arraconat, esperem que per sempre més, a l'armari dels trastos vells de la història el tribunal de la Inquisició amb els seus horrors i els seus tèrbols pintoresquismes, juntament amb les imitacions polític-policiaques que després d'ell han proliferat, potser és arribat el moment de posar cada cosa al seu lloc i de començar a descriure, fins on sigui possible, com es descabdellà aquell episodi i quin fou el rol que hi prengué cadascun dels seus protagonistes.

A partir dels treballs de la comissió Ermengol i la seva posterior validació reial, els lul·listes van disposar d'una arma eficaç per a desmantellar els efectes de la butlla de Gregori XI, butlla que, com ja hem dit, presenta la característica de no haver estat trobada registrada en el lloc corresponent, quan fou buscada, a petició del valencià Antoni Riera, l'any 1395.

El 1888 Heinrich Denifle s'encarregà d'estudiar el problema *in situ*, és a dir, en els arxius vaticans. Arran del fet que Eimeric insereix en el *Directorium inquisitorum* tres butlles sobre l'obra de Llull, les recerques de Denifle donaren el resultat següent:

La primera butlla, del 5 de juliol de 1372, any segon del pontificat de Gregori XI, es troba registrada dos cops: en la *Collectio Avenionensis*, tom 12, foli 284, i en l'ASV, de Curia, an.2 (n. 264), foli 131.

La segona butlla, del 29 de setembre del 1374, any quart del sobredit pontificat, es troba registrada nomès a l'ASV, an. 4 (n. 270), fol 201.

La tercera butlla, del 25 de gener del 1376, any sisè del pontificat, no es troba enlloc. I Denifle precisa: la tercera butlla no es troba en la *Collectio Avenionensis*; si fou registrada s'hauria de trobar, com la segona, en els registres secrets; ara bé, els registres secrets dels anys sisè i setè del pontificat de Gregori XI falten a l'arxiu vaticà. I prossegueix:

«També fuig del nostre control saber quins volums de l'any sisè eren a Avinyó l'any 1395. Segurament el volum 29 de la *Collectio Avenionensis* i encara altres tres que pertanyien a la mateixa col·lecció i que ara formen part de la *Collectio Vaticana* (n. 288-290), i el *De indulg.* n. 287, a part dels volums de la Càmera. Els volums del registre secret dels anys sisè i setè hi eren presents? I sobretot, havien estat enllestits? Si fou així, com s'extravia-

ren precisament aquests? Qui ens ho dirà? Els *Indices* no forneixen cap indicació»¹⁰.

Després d'aquesta nota de Denifle i de les observacions complementàries de Vincke sobre el mateix problema¹¹, el tema de la butlla *Conservationi puritatis* ja no s'ha tornar a plantejar en termes apassionadament polaritzats en l'autenticitat o la falsedat del document. Denifle observava, estranyat, que en comptes d'adreçar-se a l'arquebisbe de Tarragona per constatar si la butlla controvertida era o no autèntica —l'arquebisbe n'era el destinatari i l'encarregat d'enviar-la als seus sufraganis—, els lul·listes van anar a Avinyó a esbrinar si la butlla havia estat o no registrada, amb les conseqüències que ja sabem. I remarca que no hi ha cap senyal que els arquebisbes tarragonins d'aleshores hagin negat d'haver rebuda la butlla¹².

Les investigacions recents sobre Eimeric i la seva lluita contra el lul·lisme, que són molt lluny del seu final si mai n'hi ha, ens han dut a la convicció que l'inquisidor fou sostingut en tot i per tot pel papa Climent VII, i que en canvi Benet XIII l'aniquilà. El 1390 Eimeric sortí airós del conflicte amb els lul·listes, com evidencia la rendició total del rei Joan I de l'any 1391 —momentània, però total—. Amb Pero de Luna tot canvia, tot esdevé contrari a l'inquisidor, i al final ha de tornar a Girona derrotat. La posició del papa Luna envers Eimeric fou inflexible. Luna el coneixia, potser prou i massa. En tot cas, Luna jugà la carta aragonesa i lul·liana, sacrificant l'inquisidor. Fa algun any vam emetre la hipòtesi d'una intervenció personal de Luna en la jugada d'Antoni Riera a Avinyó l'any 1395¹³. Qui podia saber que la butlla famosa no havia estat registrada o que era aleshores introbable en els registres papals? D'altra banda, la cúria de Benet XIII es guardà prou de negar l'existència de la butlla. L'acte purament administratiu del 1395 era, però, una bufetada per a l'inquisidor. Benet XIII volia la pau amb els lul·listes i per això havia de fer callar Eimeric.

10. Cfr H. DENIFLE, *Zur Verdammung der Schriften des Raimund Lull*, dins «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters» IV (1888) 352-356.

11. Cfr Johannes VINCKE, *Lull und Eymeric*, dins «Estudis franciscans» 46 (1934) 402-410.

12. El doc. intitulat *Informatio Archiepiscopi Tarraconensis pro b. Lullo*, editat per A. R. PASQUAL en el t. I de les *Vindiciae lul-lianae*, t. I, Avenione, J. Garrigan 1778, 383-410, i contingut també en el manuscrit 1130, fol 1r-v, de la Bibl. Pública de Ciutat de Mallorca, és fals. A. R. Pasqual afirmava que li havia estat tramès des de la Curia franciscana de Monte Celio, a Roma; però consultat l'actual arxiver de la sobredita Cúria, ha confirmat la no existència d'aquell document en l'arxiu. Això de banda, que el doc. és una falsificació, ningú no ho posa avui en dubte: cf. J. PERARNAU ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'«Art amativa» de Llull en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis anti-lul-lianes del seu «Directorium Inquisitorum»*, dins «ATCA», 112-113, nota 208.

13. Cfr *El procés*, 410-413.

De ben res no li serví a Benet XIII la satisfacció donada als lul·listes. L'any 1419, quan el seu pontificat i les seves expectatives agonitzaven a Peníscola, els lul·listes puguen al carro de Roma i obtenen un acte judicial que dirimeix el conflicte que arrossegaven amb Eimeric i la butlla de Gregori XI: l'anomenada sentència definitiva. En la seva virtut, la qüestió doctrinal lul·liana quedava tal com estava plantejada abans de 1376, amb reserva expressa de la Santa Seu sobre el fons de la qüestió. Al mateix temps, hom considera que la butlla fou obtinguda de manera obreptícia i subreptícia, és a dir, que l'inquisidor exagerà i silencià dades a propòsit de la doctrina lul·liana.

Si es tenen en compte les circumstàncies en què els documents de 1395 i 1419 van néixer¹⁴, es comprendrà que tant la cúria avinyonesa com la romana es van treure de sobre el conflicte lul·lià creat per Eimeric amb expedients que de cap manera no eren definitius, atesa l'acusació gravíssima de què fou objecte la persona i l'obra de Llull. Pensador de la frontera del món cristià, Llull és feixuc d'entendre, a part que tot just durant el nostre segle, la seva obra ha començat d'ésser editada de forma sistemàtica i solvent. Fins que aquesta tasca no s'hagi coronat, serà difícil de precisar què és constant i bàsic, què és circumstancial i aleatori en una obra tan vasta i tan treballada i tornada a treballar pel seu infatigable autor.

A part d'ésser un document històric de primer ordre, la *Sentència definitiva* té un gran interès doctrinal, perquè permet de conèixer algunes de les formes més antigues d'interpretació del pensament lul·lià. Concretament ens posa en contacte amb la interpretació apologetica que del pensament de Llull proposaven els seus partidaris a finals del segle XIV i principis del XV.

1. LA COMISSIÓ ERMENGOL

A la reunió de la comissió Ermengol hi assistiren alguns franciscans i alguns dominicans, tots professionals de la teologia¹⁵. Llur tasca fou primordialment crítica i hermenèutica. Per començar, Bernat Ermengol presentà els tres textos que Eimeric afirmava d'haver trobat en el llibre *Philosophia Amoris* de Llull:

Primus quod Deus habet multas essentias.

Secundus quod in faciendo bonum non oportet expectare quod Deus incipiat, quia iam incepit quando nos creavit et pro conservacione nostra mundum nobis dedit, ut ei serviamus et eum honoremus.

Tertius est quod virtus est ita bona et quantitate magna, quod omnis homo potest eam habere pro sua voluntate¹⁶.

Seguidament afirmà que aquests textos, així redactats, no es trobaven en el sobredit llibre, tot i que n'hi havia tres dels quals aquells havien pogut ésser extractats, i deien així:

Primus. Quaestio: «Granesa de amor, dix l.amich, en mon amat ha moltes essències? Solutio: Amich, dix granesa de amor, en les diffinicions compostes al meu capitol és significat que l.amich és tan ligat ab son amat per vna essència d.amdós, que nos poden departir».

Secundus ponitur sic: «Dones e donzells d.amor, dix l.amich, manifesta rahó és que l amat vol ésser honrat en lo món tostemps, e vol saluació de hòmens e no damnació. E per ayçò nengú no pot ne deu inculpar l.amat que ell no vulla ésser honrat ne saluació de gents: perquè lo defalliment no és de part de Déu, mas és de part dels hòmens: qui no.l volen honrar. E vosaltres ia.m hauets dit que no.us cal que jo.us prech que siats en mon amor: ans ne pregats vosaltres, que jo vos hi vulla metre. En axí és de Déu, no.us cal sperar que ell comens, car ja ha començat en quant ha los hòmens creats e lo mon lus ha donat: per ço que.l tenguen en llur cor en lo món honrat. Comensem, donchs, a honrar l.amat e anem per lo món ça e lla per honrar l.amat».

Tertius articulus ponitur sic ad litteram: «Amadors, los angels, cel, elements, plantes, bèsties, hòmens i tota res qualque sia ha virtut per la virtut de mon Amat, car en axí comprèn la sua virtut totes les altres virtuts con la sua bonesa totes les altres boneses, e la sua granesa totes altres graneses. E tothom qui vulla hauer morals virtuts per amor de la virtut de mon Amat ne porà aytantes hauer, e en aytanta bonesa e granesa con ne porà voler»¹⁷.

Després l'inquisidor Ermengol fa tres preguntes: si els tres articles, segons la formulació llatina d'Eimeric, són a l'AFA; si se'n poden extreure; si els tres articles, segons la formulació literal de l'obra de Llull, són bons, veritables i catòlics. Tots els comissionats van respondre negativament a les dues primeres preguntes i afirmativament a la tercera.

Tot seguit l'acta de la comissió recull les proves adduïdes pels comissionats per tal de recolzar llurs respostes. Les proves s'ordenen segons l'ordre dels articles, i és segons aquest mateix ordre que les examinarem.

16. Cfr infra, línies 465-471. El segon article, tal com el transcriví *propia manu* Eimeric en l'exemplar del *Directorium* conservat a la Bibl. Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, ms. 104-II-7, fol. (LXXVIra), conté una variant: «Sesagesimus quartus quod in faciendo bonum non oportet nos sperare quod Deus incipiat, quia iam incepit quando nos creavit et pro conseruatione nostra mundum nobis dedit vt ei seruiamus et eum honoremus».

17. Cfr infra, línies 481-506.

14. *Ib.*, 412-426.

15. Cfr supra, pp. 10-13.

1.1. *Primer article*

Per començar, mirarem de treure l'entrellat del text lul·lià tal com el reporta l'acta de la comissió Ermengol.

L'AFA, com el *Libre de contemplació en Déu* i com *L'Arbre de Ciència*, segueix el simbolisme de l'arbre i per això, ja des del seu llindar, Llull s'explica: «En aquest Arbre entenem a parlar per semblances, axí com *amat*, que apelam Déu; e *amic*, home qui Déu ama; e *amor*, caritat; e *dones d'amor*, rails d est arbre; e *donzels d'amor*, bonificar, magnificar e les altres; e *àguila d'amor*, alta amor; e axí de les altres comparacions»¹⁸. Les arrels de l'AFA són els divuit començaments, constituïts per les nou dignitats, més els altres tres ternaris lul·lians: diferència - concordància - contrarietat, començament - mitjà - fi, majoritat - igualtat - minoritat.

El primer article examinat per la comissió Ermengol pertany a la VII part de l'AFA, dedicada al «fruit d'amor». En el fruit d'amor Llull considera tres aspectes: Déu, la seva obra, la benaventurança. En aquesta part Llull considera Déu sota l'aspecte de fruit d'amor, «per so car Deus es fi e compliment de tot quant es»¹⁹. I és a aquesta part que pertany el text que ara estudiarem.

La matèria s'hi desenvolupa en forma de qüestions: hi ha unes qüestions preliminars i després vénen les qüestions sobre (1) Déu i amor, (2) les obres de Déu son amor i (3) el fruit de benaurança d'amor, amb una remissió explícita a «les X maneres de qüestions que dites avem en les branques d'amor»²⁰.

Aquesta remissió ja adverteix el lector mínimament versat en el sistema de Llull que estem en ple domini «artístic». I aleshores escau de recordar que en la particular lògica de Llull les qüestions vénen sempre a continuació de les condicions²¹. I que aquestes són la connexió lògica entre dos o més termes, representats per lletres, que es combinen entre elles quan formen «cambra», segons les diverses figures de l'*Art*. Ara bé, la combinació i juxtaposició de diversos termes no forma per ella mateixa cap sèrie assertòrica, ans una simple formulació de relacions condicionades de caràcter universal simplement possibles. En canvi, en les qüestions hom baixa de l'universal al particular, de la possibilitat a la realitat. La resposta ha d'ésser positiva o negativa.

18. ORL, XVIII, 72.

19. ORL, XVIII, 205.

20. ORL XVIII, 205.

21. Sobre la «condició» en Ramon Llull, cfr T. I J. CARRERAS I ARTAU, *Historia de la Filosofía Española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, t. I, Madrid 1939, 382 i els textos citats a la nota 142; Miguel CRUZ HERNÁNDEZ, *El Pensamiento de Ramon Llull*, València 1977, 97-98; J. PERARNAU, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'«Art amativa» de Llull en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antilul·lianes del seu «Directorium inquisitorium»*, dins «ATCA» 16 (1997) 89-90.

En l'AFA la sèrie de qüestions de la setena part, *Del fruyt d amor*, és remesa a les qüestions de la III part i als seus modes (*utrum, quid, de quo, quare, quantum, quale, quando, ubi, quo modo, cum quo*). I les qüestions *De Deu e d amor* d'aquesta VII part corresponents al mode *utrum*, que són les inicials, remetent a vegades a les definicions simples de cadascun dels divuit principis lul·lians i a les definicions compostes de la I part que, en paraules de Llull, consisteixen en «compondre e ajustar les XVIII diffinicions damunt dites ab la diffinició d'amor»²². I entre les definicions simples de les dignitats i principis i les definicions compostes, Llull insereix la seva definició d'amor: «Amor és corda ab la qual està l'amic ligat a son amat»²³.

És a partir de tot aquest entrellat que en l'article que ens ocupa l'home que estima Déu pregunta a granesa d'amor si en l'amat, que és Déu, hi ha moltes essències. I granesa d'amor remet a la quarta definició d'amor composta donada al principi del llibre, on es llegeix: «Poderosa e forts corda d amor es aquela qui liga bo gran durable e poderós amic al amat qui es bo gran durable e poderós, en tal manera que l amic no ha poder que s parteca de son amat»²⁴. Segons aquesta definició composta, doncs, granesa d'amor ha de respondre que «l'amic és tan lligat amb son amat per una essència d'ambdós que no es poden departir»²⁵.

Havent deixat ja clar que el primer article d'Eimeric no té res a veure amb un text genuïnament lul·lià de l'AFA, la comissió es concentra en la interpretació de les paraules «per una essència d'ambdós». Els comissionats addueixen tres textos d'altres tantes obres de Llull, en els quals és afirmada sense cap ambigüitat la unitat de l'essència divina²⁶. En segon lloc, n'aporten un altre del mateix AFA, molt més definitiu en la seva formulació: «No poden ésser nombrats en essència d amor, amic e amat, sens vera diferencia d amdós»²⁷. I aleshores conclouen que, quan esmenta l'essència d'ambdós, Llull no parla de l'essència divina, sinó de l'essència de l'amor.

És gairebé segur que els membres de la comissió van arribar a aquesta conclusió guiats pel tenor de la qüestió immediatament precedent, on apareix Diferència, la qual remet al seu propi capítol en la III part, secció de les

22. ORL, XVIII, 75.

23. ORL, XVIII, 75. Cfr també *Libre de Contemplació* 57,10 (OE II, 221b).

24. ORL, XVIII, 75.

25. La traducció llatina d'aquest passatge en l'edició de Magúncia no és massa feliç: «Cui respondit magnitudo Amoris: In meo capite de compositis definitionibus est significatum quod amicus sit tantum ligatus cum meo amato per unitatem unius essentie et substantie, quod non possunt separari ab invicem»: cfr *Beati R. Lulli Operum* t. VI, Moguntiae, J. H. Haefner 1737, *Arbor Philosophiae Amoris*, 59 b.

26. Cfr infra, línies 533-549.

27. Cfr infra, línies 550-558, i ORL, XVIII, 100.

condicions d'amor²⁸. Si fou així, cal reconèixer que en la comissió algú devia saber llegir Llull força correctament.

1.2. Segon article

El segon article de la comissió Ermengol prové de la sisena part de l'AFA, dedicada a les «flors d'amor», és a dir, a les «altees, loors e honors de l'amat», amb la finalitat d'ensenyar «a amaficar l'amar de les altees loors e honors de l'amat, car per aital amaficació comensa amar e montiplica e nodrex bo amador»²⁹.

Deixant de banda aquest paràgraf gairebé pre-hegelià, on s'endevina el caràcter eminentment dinàmic i pragmàtic de l'*amància* lul·liana, no gens allunyada, potser, de l'activitat racional contemplativa³⁰, remarcarem que ara l'home que estima Déu apostrofa els divuit principis lul·lians i els actes de les dignitats, els quals li han dit: «No cal que ens preguis que nosaltres informem el teu acte d'estimar; som nosaltres que et demanem que tu ens hi fiquis». L'amic respon exclamant: «Aquesta és la manera de fer de Déu: no cal esperar que ell comenci, perquè ja ha començat, pel fet d'haver creat els homes i pel fet d'haver-los donat el món perquè l'honorin en el seu interior i en el món. Comencem, doncs, a honorar Déu i anem pel món, ça i lla, per honorar Déu»³¹.

En aquest paràgraf el conflicte podria venir de l'expressió «no us cal que jo us prec que siats en mon amar», perquè en establir la comparació amb l'acció de Déu, no resulti que «no cal que l'home pregui Déu que sigui present en el seu amor», és a dir, que iniciï l'amor de l'home, perquè ja ha començat, etc. D'altra banda, també podria ésser ambígua l'expressió «no cal esperar que él comens car ja ha començat en quant ha los hòmens creats», si s'entén que Déu no concorre específicament en cada acte bo que l'home fa, i que pel fet genèric de la creació, és a dir, del do del món a l'home, l'home ja pot començar a honorar Déu, proposició que podria tenir un regust pelagià.

28. «Qüestió. Demanà l'amic a diferència d'amor si era en son amat. La mia responsió, dix diferència d'amor, està en lo significat del meu palagrafi, qui es en les rails d'amor, e en lo primer capítol de diferència e amor, qui es en les condicions d'amor»: ORL XVIII, 209. En les arrels (o I part) d'AFA, Diferència es defineix així: «Diferència de bo gran durable poderós savi e volgut vertuós ver e gloriós amic e amat, es corda de bona gran amor ab quis liguen l'amic e l'amat, per so que no s'pusquen departir»: ORL XVIII, 76. I en la III part, *De les condicions d'amor*, en el «primer capítol» *De diferència e de amor*, es llegeix: «Sens diferència, en neguna amor pot ésser concordansa»: ORL, XVIII, 101.

29. ORL, XVIII, 188.

30. És la tesi de Louis SALA-MOLINS en *La Philosophie de l'amour chez Raymond Lulle*, Paris-Mouton-La Haye 1974, 270-277.

31. Cfr ORL, XVIII, 200.

Per obviar les dificultats, la comissió Ermengol avança dos textos del mateix AFA, en el primer dels quals queda palesament afirmat el concurs de Déu en tota l'acció de l'home³², i en el segon s'afirma la necessitat del concurs de Déu en l'acció específicament bona de l'home³³. Remogut, doncs, el primer obstacle, la comissió diu que en aquest segon article Llull no negava el concurs de Déu en l'acció de l'home, ni pressuposava que l'home podia iniciar l'obra bona sense el concurs de Déu, ans que posava simplement l'accent en l'amor de Déu, que ha estimat l'home des de tota l'eternitat.

1.3. Tercer article

El darrer article que examinà la comissió prové de la mateixa part de l'AFA que l'anterior, les «flors d'Amor». Ara parla un «novel amic», al qual amor demana que lloï l'amat amb les arrels de l'*Arbre*, és a dir, mitjançant l'escandall dels divuit principis o començaments, la qual cosa és portada a terme amb tanta eficaçia que quan el novell amic vol emprendre la lloança de l'amat «per los donzels d'amor», és a dir, pels actes de les dignitats, «los amadors dixeran al amic que ab les loors de les rails d'amor lur avia tan fortment amaficats en amor les noblees de l'amat, que no calia que pus los amaficàs ab los donzels d'amor»³⁴.

En l'article, el novell amic lloa l'amat mitjançant la dignitat *virtut*, i ho fa en dos temps: primer presentant tota la *virtut* existent en el cosmos, des de l'àngel als elements, com un efecte de la virtut de l'Amat i com continguda en ella; en segon lloc posa l'afirmació que impugnarà Eimeric: «e tot home qui vuyla aver morals vertuts per amor de la vertut de mon amat, ne pot aitantes aver e en aytanta granea e bonea, con ne porà voler»³⁵.

Per tal d'entendre millor el context lul·lià, escau de recordar ara aquí que la dignitat virtut es refereix semànticament a *tot* el que per a Llull constitueix el món i l'univers: Déu, l'ànima humana i el món moral. Més encara, Virtut relliga i connecta entre ells aquests tres aspectes fonamentals del cosmos lul·lià, gràcies al seu caràcter essencialment dinàmic i dinamitzador. Per això el trànsit des de l'essència divina, pel camí de les forces naturals de l'ànima, cap al món moral és un trajecte que fa d'una sola ventada aquesta dignitat essencialment anti-ociosa i absoluta, només frenada per les estretors del finit. Un text del *Liber de natali pueri parvuli Christi Iesu* ve com l'anell al dit per tal d'aclarir el sentit d'aquest present tercer article:

32. Cfr infra, línies 564-573, i ORL, XVIII, 218, n° 30.

33. Cfr infra, línies 573-580, i ORL, XVIII, 134, n° 10.

34. ORL, XVIII, 197, n° 20.

35. Cfr infra, línies 503-506, i ORL, XVIII, 194, n° 8.

Ait diuina Virtus: Infinita sum, simplex essentia, potens propter me et ex me. Nec est possibile, quod meam impediatur actionem; infinita in bonitate, magnitudine absoluta, aeterna, necessaria, et alia attributa, quia sic exigit mea simplex infinita perfectio, quod sit simplex conuersio in diuinis omnibus attributis. Est ergo diuina aeternitas per se necessaria, bonitas, uirtus et alia, et est essentialis praedicatio de utraque, non sicut homo et risibile passio de se inuicem praedicantur.

Iterum ait: Quia sum infinita uirtus et absoluta, otiosa non sum, sed fecunda, quia habeo de tota mea essentia et uirtute procedens genitum atque Patrem; quorum quodlibet sum; quidlibet uult me totam comprehendere; nec possum me extendere extra ipsa; quare sum trinitas infinita.

Ait post haec diuina Virtus: Sicut sum infinita agendo intrinsecus, sic et exterius producendo, nisi quia infinitas repugnat penitus creaturae. Sed feci effectum nobilissimum, cum aeternum suppositum in se naturam hominis uoluit sustentare³⁶.

No és perquè sí que tant en aquest text com en l'article d'AFA Virtut parla de la seva acció en els registres de la bondat i la grandesa. Per l'abast i l'extensió de Virtut, Bonesa o Grandesa i Eternitat es prediquen recíprocament d'ella, són recíprocament convertibles amb ella, amb una convertibilitat essencial, en res no comparable a la convertibilitat accidental del subjecte amb les seves passions. Per això Virtut és com una fornal infinita disposada i ordenada a crear les forces o virtuts naturals i morals, signes i figures de la Virtut infinita i eterna.

La comissió Ermengol, possiblement dominada per la redacció ambígua de l'article eimericià en el *Directorium*, no entra en l'anàlisi del dinamisme propi de la dignitat Virtut, amb la qual hauria trobat el millor camí per a interpretar correctament el text lul·lià. O potser, convençuda per endavant que una interpretació rigorosament lul·liana del text lul·lià no faria cap efecte a les conviccions d'Eimeric, va optar simplement per a rebatre que Llull es limitava a parlar, en el paràgraf, de les virtuts morals, no de les teològiques, i que per això el paràgraf se salvava. A més, addueixen un text del capítol *Del solaç d'amor* del mateix AFA, on queda clar que Llull distingeix perfectament, quant a la seva gratuïtat, entre la virtut de l'esperança i la de la temerança³⁷.

36. *Liber de natali pueri parvuli Christi Iesu*, III, 7 (RLOL, VII [CCCM, XXXII], 57). Hom pot veure encara aquest text d'una obra fonamental de Ramon Llull: «Virtus est origo unionis Veritatis, Bonitatis, Magnitudinis et aliorum principiorum subiecti»: *Ars compendiosa inveniendi veritatem*. De definitionibus principiorum, 6; ed. Moguntina, vol I, 45. Cfr també *Ars generalis ultima*, edidit Aloisius MADRE, III, 7 (RLOL, XIV [CCCM, LXXV], 21).

37. Cfr infra, línies 592-600, i ORL, XVIII, 140, n° 7.

2. REACCIÓ D'EIMERIC

Els resultats que havia assolit la comissió implicaven una desautorització radical d'Eimeric. Si no hagués estat per la indiferència imposada per Pere III arran del Cisma, Ermengol hauria hagut d'informar el papa, com era el seu deure³⁸. És veritat que els treballs de la comissió s'havien limitat a examinar tres dels cent articles que Eimeric deia que havien estat condemnats, però les conclusions eren tan contràries a l'actuació d'Eimeric i tan greus en el fons, que mantenir-se en la inacció hauria estat una negligència força gruixuda. Que la cosa arribava a la Cúria avinyonesa, si més no indirectament, per gestions del rei Joan I en la fase del seu primer enfrontament amb l'inquisidor, ho demostraria el *Tractatus «Expurgate vetus fermentum» pro et contra Raymundum Lull* d'Eimeric, antecedent immediat del *Dialogus contra lullistas*, on es reflecteixen amb gran diafanitat les discussions d'Eimeric amb els lul·listes i el pes que hi assoleixen els resultats de la comissió Ermengol. Contra el que pensava Alois MADRE³⁹, no solament l'inquisidor reprenia en el *Tractatus* esmentat la discussió dels tres articles impugnats per la comissió Ermengol, ans els reprenia reformulant-los, i no tal com apareixen en la llista del *Directorium*, forma en la qual la comissió Ermengol els conceptuava no lul·lians, sinó segons el tenor del text lul·lià, tal com els comissionats ermengolians els reivindicaven:

Primer article de comissió

Granesa de amor, dix l.amich En mon amat ha moltes essències?: Solutio: Amich, dix granesa de amor, en les difinicions compostes al meu capítol és significat que l.amich és tan ligat ab son amat per vna essència d.ambdós que no.s poden departir⁴⁰.

Segon article de la comissió:

Dones e donells d.amor, dix l.amich: Manifesta rahó és que l.amat vol ésser

«Tractatus», IV part. art. 17:

Magnitudo amoris, dixit amicus: In meo amato sunt multe essencie? Solutio: Amice, dixit magnitudo amoris, in diffinitionibus compositis in meo capitulo est significatum quod amicus est tantum ligatus cum suo amato per vnam essenciam amborum quod non possunt diuidi uel separari. In vulgari dicitur: que no.s poden departir⁴¹.

«Tractatus», IV part, art. 20:

Domine et domicelli amoris, dixit amicus: Manifestum est quod amatus uult

38. Així ho preveu el *Directorium*, III pars, q. 30, 558b-559a.

39. Cfr. Alois MADRE, *Die Theologische Polemik gegen Raimundus Lullus. Eine Untersuchung zu den Elenchi Auctorum de Raimundo male sentientium*, Münster, Aschendorff 1973, 102.

40. Cfr infra, línies 481-485, i ORL, XVIII, 209-210.

41. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 210vb-211ra.

honrat en lo món tostemps e vol salvació de hòmens e no damnació. E per ayçò nengú no pot ne deu inculpar l'amat que ell no vulla ésser honrat ne salvació de gens: perquè lo defalliment no és de part de Déu, mas és de part dels hòmens, qui no.l volen honrar. E vosaltres ia.m havets dit que no.us cal que jo.us prech que siats en mon amor, ans ne pregats vosaltres, que jo vos hi vulla metre. En axí és de Déu: no.us cal sperar que ell començ, car ja ha començat en quant ha los hòmens creats e lo món lus ha donat; per ço que.l tenguen en lur cor en lo món honrat. Comensem donchs a honrar l'amat e anem per lo món ça e lla per honrar l'amat⁴².

Tercer article de la comissió:

Amadors, los àngels, cel, elements, plantes, bèsties, hòmens e tota res qualque sia ha virtut per la virtut de mon Amat, car en axí comprèn la sua virtut totes les altres virtuts con la sua bonesa totes les altres boneses, e la sua granesa totes altres graneses. E tothom qui vulla hauer morals virtuts per amor de la virtut de mon Amat ne porà aytantes hauer e en aytanta bonesa e granesa con ne porà voler⁴⁴.

esse honoratus in mundo omni tempore et uult saluacionem hominum et non dampnacionem eorum. Et ideo nullus homo potest nec debet inculpare amatum quod ipse nolit esse honoratus nec quod nolit saluacionem gencium, quia defectus non est ex parte Dei, sed ex parte hominum qui nolunt eum honorare. Et vos dixistis mihi quod non oportet quod ego rogem vos quod sitis in meo amare, ymo vos rogatis me quod ego velim vos ponere in meo amare. [Usque huc aliquantulum imitantur verba, sed non sententia in libro qui est (in) vulgari, et qui in latino sequitur:] Et ita est de Deo, dixit amicus, quia non oportet expectare quod principiet [seu initiet], quoniam iam principiauit [vel iniciauit], in quantum homines creauit et eis mundum dedit, ut ipsum honoratum teneant in corde suo et in mundo. Incipiamus ergo amatum honorare et eamus per mundum huc et illud ad honorandum ipsum⁴³.

«Tractatus», IV part, art. 19:

Amatores uirtutum, dixit amicus, angeli, celum, elementa, plante, bestie, homines et quid est, fuit uel erit habet uirtutem per uirtutem mei amati, quoniam sua uirtus ita comprehendit omnes alias uirtutes sicut sua bonitas omnes alias comprehendit bonitates, et sua magnitudo omnes alias magnitudines. Et quilibet homo qui habere uoluerit uirtutes morales per amorem uirtutis mei amati potest habere tot et in tanta magnitudine et bonitate sicut poterit uelle⁴⁵.

I l'inquisidor no solament tradueix en llatí els articles de la comissió, ans després de la traducció del primer encara contratarà, àdhuc des del punt de vista textual:

Hic articulus abstrahitur a libro *Philosophia Amoris*, qui est in uulgari per modum quo hic ponitur. In eodem uero libro qui est in latino ponitur sic:

Questio: Magnitudo amoris, dixit amicus: sunt multe essentie in amato meo? Cui respondit magnitudo amoris: In meo capitulo de diffinitionibus compositis significatum est quod amicus tantum ligatus est cum amato meo per unitatem unius essentie quod ab inuicem separari non possunt». Variantur verba sed non uidetur variari sententia. In diffinitionibus autem compositis de quibus agitur in articulo dicitur sic: «Poderosa et fortis corda amoris est illa que ligat bonum, magnum, durabilem, potentem amicum cum amato qui est bonus, magnus, durabilis et potens tali modo quod amicus non habet potestatem quod se diuidat seu seperet ab amato»⁴⁶.

El text d'Eimeric serveix, d'antuvi, per a saber que en aquella època corria per Catalunya el text llatí de l'*Arbre de Filosofia d'Amor*, com a mínim en un o dos exemplars, possiblement perduts si no cremats, que farien costat a l'exemplar que Thomas le Miésier va llegar a la Sorbona el 1355⁴⁷. Però el *Tractatus* eimericià és ric sobretot d'altres aspectes.

2.1. Primer article

No és ara el moment idoni per a parlar llargament del gran tractat anti-lul·lià d'Eimeric. N'hi hagi prou dient que conté l'anàlisi de cent proposicions lul·lianes, de les quals quaranta coincideixen formalment amb altres tantes de la llista aplegada al *Directorium*⁴⁸. Les tres que examinà la comissió Ermengol, com acabem de dir, hi són represes i tractades, i l'inquisidor, a més, recull el repte de la comissió i intenta de rebatre la interpretació que donava dels tres articles lul·lians de l'*Arbre de Filosofia d'Amor*. Examinarem, doncs, ara, la impugnació de cadascun dels articles i la resposta que Eimeric endega als arguments de la comissió.

2.1.a. Discussió

Per començar, remarquem que en el text transcrit més amunt Eimeric renuncia a la formulació del primer article de la comissió Ermengol tal com

42. Cfr infra, línies 486-498, i ORL, XVIII, 200.

43. Cfr Sevilla, *ib.*, f. 213vb.

44. Cfr infra, línies 499-506, i ORL, XVIII, 194.

45. Cfr Sevilla, *ib.*, f. 212vb.

46. *Ib.*, f. 211ra.

47. Dóna la llista dels quatre mss. llatins conservats de l'*Arbor Philosophiae Amoris*, Gret SCHIB, *Arbre de Filosofia d'Amor*, Barcelona, Ed. Barcino 1980, 13.

48. Cfr supra, p. 43.

ell mateix l'havia redactat en el *Directorium*: «Primus articulus est quod Deus habet multas essentias»⁴⁹. Com hem observat, tradueix al llatí el text català que la comissió Ermengol li havia refregat a la cara, i copia a continuació la versió llatina que ell en coneix⁵⁰. I tot d'una es fa evident que la dificultat rau en els mots que ja hem assenyalat abans: «per unam essentiam amborum» (text català), «per unitatem unius essentie» (text llatí), i per això Eimeric postil·la: «variantur verba, sed non videtur variari sententia»⁵¹.

En segon lloc, distingeix en la primera proposició quatre punts o nivells. El primer punt és la referència a la «corda d'amor» de la quarta definició composta, referència explicitada pel text lul·lià mateix, que no passa desapercebuda a Eimeric:

Hic articulus continet quatuor puncta.

Primum, quod in diffinitionibus compositis habetur quod ponderosa et fortis corda amoris ligat bonum, magnum et durabilem et potentem amicum cum amato, qui est bonus, magnus, durabilis et potens tali modo quod amicus non habet potestatem quod se separet vel dividat ab amato. Hoc est quod in isto articulo supponitur: *heresis*; hic enim est tertius decimus articulus immediate suprapositus, qui ut hereticus ibi est condemnatus. Nam est contra determinationem ecclesie in c. *Ad nostrum* sepius allegatum, *De hereticis*, in *Clementinis*⁵².

Efectivament, Eimeric introdueix l'esmentada quarta definició composta de la primera part de l'AFA en l'article tretzè de la quarta part del seu *Tractatus «Expurgate vetus fermentum» pro et contra R. Llull*, evidentment per a

impugnar-la⁵³. Per això ara ja dóna la impugnació i el seu resultat com a dada adquirida, i, en conseqüència passa al segon punt o aspecte de l'article lul·lià: l'expressió «per unam essentiam amborum»:

Secundum est quod amicus est ligatus cum amato per unam essentiam amborum. Ita habetur in libro qui habetur in vulgari: in libro qui habetur in latino dicitur: per unitatem unius essentie; idem est in sententia; *heresis*; hic est enim articulus decimus sextus immediate precedens, qui ibi ut hereticus est condemnatus. Nam tunc, sicut Pater et Filius sunt unum unitate essentie, sic amicus et amatus, hoc est, Deus et homo, creator et creatura essent unum unitate essentie, quod est hereticum manifeste et contra determinationem

53. *Ib.*, f. 210ra, línies 16-40: «Tertius decimus articulus: Potens et fortis corda amoris est illa que bonum, magnum, durabilem, potentem amicum ligat ad amatum, qui est bonus, magnus, durabilis et potens tali modo, quod amicus potestatem non habeat quod se dividat ab amato. Hic articulus ponit et supponit amicum tam grandi amore interdum amatum diligere, et sic ligatum cum eo esse, quod non habet potestatem se ab eo dividere, hoc est peccare: *heresis*, quia contra determinationem ecclesie in materia fidei, in c. *Ad nostrum*, ubi recitantur et condemnantur multe hereses begardorum et, inter alias, hereticorum pontium aliquem gradum amoris esse tam altum, quod cum pervenitur ad illum homo ille redditur impeccabilis. Iterum est tollere liberum arbitrium, contra illud *Ecclesiastici XV*: «Deus ab initio constituit hominem et reliquit eum in manu consilii sui»; glossa, id est, liberi arbitrii; «*Adiecit mandata et precepta apposuit circa ignem et aquam ad quod volueris porrigere manum tuam; ante hominem vita et mors, bonum et malum*». Item contra illud: «*Septies cadit iustus in die et exurgit*», *Proverborum XXIII*. Est ergo articulus antedictus hereticus in uno, frequenter in libris dicti Raimundi repetitus». Com es pot observar, Eimeric no impugna aquí una tesi filosòfica, ans se situa en un pla teològic i veu en les paraules de Llull una insinuació de la impecabilitat de l'home que estima Déu amb intensitat. De fet, les lul·lianes «diffinicions d'amor compostes» no són res més que una mena de variacions sobre la definició d'amor («amor es corda ab la qual està l'amic ligat a son amat») ajustades o modulades sobre els divuit principis: les nou dignitats més els altres tres ternaris esmentats al principi de l'AFA. La quarta d'aquestes definicions compostes, en ajustar «la corda ab la qual està l'amic ligat a son amat» amb la dignitat *poder*, donaria com a resultat l'absorció del *poder* de l'amic en el de l'amat i, per tant, la desaparició del lliure albir que assenyalava Eimeric, si la frase hagués d'ésser llegida fora del context on ve, que és una simple declinació o il·lustració de l'amor a través dels divuit principis o «començaments» lul·lians. La definició composta quarta no hauria de tenir necessàriament més pes filosòfic ni teològic que les tres precedentes i les altres següents. D'altra banda, les definicions compostes desena («10. Diferencia de bo gran durable poderos savi e volgut virtuós ver e glorios amic e amat, es corda de bona gran amor ab quis ligen l'amic e l'amat, per so que nos pusquen departir») i catorzena (14. Mijà qui conjuny e ajusta bonea granea d'amic e d'amat en amar es corda d'amor ab qui està pres e ligat l'amic a son amat; e l'amic se te a aquele corda per so que no caja de non amat con per él es treballat, e en afliccions e aversitats posat») indiquen la intervenció directa de la voluntat humana en la permanència en l'amor de Déu. Per tant, el context no deixaria interpretar la definició composta quarta en el sentit de l'anul·lació de la voluntat humana en l'home que estima Déu, per molt que l'estimi, tal com pensa Eimeric. Dit això, cal afegir que qualsevol frase de Llull, tret del seu context «artístic» propi, es prestarà segurament a l'ambigüitat.

49. *Directorium*, 255b.

50. En el mateix *Directorium*, al capdavant de la llista dels cent articles de Llull, Eimeric afegí aquesta nota: «Horum centum articulorum primus in duobus codicibus quorum tamen unus ab alio est extractus non inuenitur taliter totaliter, sed ut michi videtur, qui satis legi, contuli et peregi, inuenitur equipollenter seu consequenter»: Ciutat de Mallorca, Bibl. Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. (LXXVII) c; ed. *Pegna c.*, 260b. A parer nostre, aquesta nota ha d'ésser considerada posterior a l'acta de la comissió Ermengol, perquè en el ms. N. I. 18 de la biblioteca de l'Escorial la nota i tot el paràgraf referent als errors dels lul·listes han estat afegits per la mateixa mà de l'inquisidor al marge inferior dels folis 92v i 93r, i amb una redacció que conté algunes variants, comparada amb el ms. mallorquí: «Horum centum articulorum primus in duobus eius exemplaribus quos legi non inuenitur taliter totaliter, sed ut mihi inquisitori videtur, qui satis legi, contuli et perlegi, inuenitur equipollenter seu consequenter». La justificació que dóna Eimeric s'explica per la desautorització de la comissió Ermengol, i això, juntament amb d'altres indicis, fa comprendre que el ms. de l'Escorial és anterior a la maniobra de Bernat Ermengol. Cfr infra, pp. 532-534.

51. Cfr Sevilla, Bibl. Capitular y Colombina, ms. 141-23-15, f. 211ra, línies 12-13.

52. *Ib.*, línies 21-23.

ecclesie in c. *Dampnamus*, § *Reprobamus*; fuit enim heresis inpiissimi Amalari, cuius doctrina est ibi condemnata tamquam heretica et insana⁵⁴.

És evident que l'expressió «per unam essentiam amborum» és interpretada per l'inquisidor en un sentit radicalment contrari com ho feia la comissió Ermengol. Amb gran astúcia —diem astúcia, no malignitat— Eimeric justifica la seva interpretació a la llum d'un altre text lul·lià que ell ha retret en el *Tractatus* immediatament abans, i no és altre que el verset 204 del *Llibre d'Amic i Amat*: «Amor, amar, amich e amat, se covenen tant fortment en l'amat que .1^a. actualitat són en essència. E diversses coses són l'amich e l'amat, concordants sens nulla contrarietat e diversitat de essència»...⁵⁵. A base d'un text versemblantment més clar, és il·luminat el sentit d'un altre text, potser no tan clar per tothom. L'expressió «per unam essentiam amborum» s'ha de referir, doncs, segons Eimeric, a una afirmació sobre la identitat d'essència entre l'amic i l'amat, i no a cap altre tipus d'identitat.

El tercer punt que esmenta Eimeric és la inseparabilitat de l'amic i l'amat quan s'estimen intensament, que ell s'afanya a traduir per «impecabilitat», traducció només possible, de cap manera necessària. Com en el punt anterior, invoca un altre text lul·lià, amb el qual creu poder precisar el sentit de

l'expressió «que no s poden departir», i és un text que ja coneixem: la quarta definició composta de l'amor en l'AFA:

Tertium est quod amicus est tantum ligatus cum suo amato, quod non possunt separari: *heresis*. Est enim tertius decimus articulus supra immediate positus, ut hereticalis ibi condemnatus. Nam est contra decisionem ecclesie in materia fidei in c. *Ad nostrum* in antea allegatum⁵⁶.

Finalment arribem al punt quart, on l'inquisidor s'oblida dels textos de Llull i ofereix una mostra impagable del seu treball com a teòleg-jutge en qüestions de fe. El punt quart, com a tal, no existeix; el construeix Eimeric girant com una mitja la proposició de Llull. Si l'amic preguntava a granesa d'amor si en l'amat hi havia moltes essències, i granesa responia que l'amic i l'amat es trobaven lligats «per una essència d'ambdós», ara l'inquisidor intenta de convertir la resposta en una pura il·lusió de l'esperit, és a dir, gira completament el sentit de la frase lul·liana, i en comptes d'una sola essència d'ambdós, apareixeran moltes essències en Déu:

Quartum. Questio amici est quam facit amoris magnitudini, si in amato sunt multe essentie, et respondet magnitudo amoris vt uidetur negative, dicens quod amicus est tantum cum suo amato ligatus quod sunt ligati per vnam essentiam amborum, seu per vnitatem vnus essentie; quasi dicat quod amicus et amatus sunt vna essentia. Sed si uidetur respondere negative, respondet consequenter utique affirmative. Patet sic: Petri, Jacobi, Johannis et Andree sunt quatuor persone, quatuor essentie numero distincte; hii sunt quatuor amici qui Christum Deum et hominem dilexerunt; ecce quatuor amici et vnus amatus; si Petrus amicus et Deus amatus sunt vnum et idem in essentia, seu sunt vna essentia, ergo Deus est Petri essentia; similiter de Jacobo: si Jacobus amicus et Deus amatus vnum sunt in essentia, ergo Deus est Jacobi essentia; consimiliter de Johanne et de Andrea; et sic Deus est essentia Petri, essentia Jacobi, essentia Johannis et essentia Andree; et cum Petrus, Jacobus, Johannes atque Andreas sunt realiter et ueraciter quatuor persone, ergo Deus erit iste quatuor persone; cum etiam sint realiter et ueraciter quatuor numero distincte essentie, ergo et Deus erit iste quatuor essentie; et consequenter, sicut dicimus quod in Deo sunt tres persone, dicemus quod in Deo sunt quatuor persone et quatuor essentie, et sic in amato multe essentie, quod est hereticum manifeste; et sic volendo questioni respondere negative, respondet affirmatiue quod in amato sunt multe essentie; *Heresis*. Est enim ponere in Deo mille et ultra essentias non ydeales, sed in se ipsas (!) realiter et ueraciter distinctas, quia tot quot fuerunt, sunt et erunt Dei amici⁵⁷.

56. Cfr. *ib.*, f. 211rb, línies 3-9. Per al text del «tercius decimus articulus supra immediate positus», cfr supra, nota 53.

57. Cfr *ib.*, línies 9-43.

54. *ib.*, f. 211ra, línia 32-rb, línia 2.

55. Cfr. *Ramon Llull. Llibre d'Amic e Amat. Edició crítica* d'Albert SOLER I LLOPART, Barcelona, Ed. Barcino 1995, 135. Eimeric és explícit en la impugnació que fa d'aquest verset en l'*Expurgate vetus fermentum*: «Sextus decimus articulus: amor et amare, amicus et amatus se conueniunt tam fortiter in amato, quod vna actualitas sunt in essentia. Et diverse res sunt amicus et amatus concordantes sine illa contrarietate et diuersitate essentie. Hic articulus continet duo puncta. Primum, quod amor et amare, amicus et amatus se conueniunt tam fortiter, quod sunt vna actualitas in essentia: *heresis* grauissima, nam amicus hic dicitur homo qui Deum diligit, siue homo iustus; amatus dicitur ipse Deus; si ergo amicus et amatus sunt vna actualitas in essentia, ergo homo iustus et Deus sunt vna actualitas in essentia; ergo essentia Dei est actu essentia hominis, et essentia hominis est actu essentia Dei; ergo homo est creator et Deus est creatura; ergo tanta est unitas inter amicum et amatum sicut est inter Deum Patrem et Deum Filium, quorum est vnica essentia, et sunt vna actualitas in essentia; ergo sicut Deo debetur honor patrie sic et creature, quod est contra illud uerbum Dei, *Deuteronomii* VI°: «*Domini Deum tuum timebis et illi soli seruias*»; et Apostolus I^a *Thesalonicensis* I^o: «*Soli Deo honor et gloria*»; multa et alia sequuntur que sunt hereticalia manifeste, quia contra sacre scripture assertionem et ecclesie in c. *Firmiter*, *De summa Trinitate*, determinationem. Secundum, quod diuerse res sunt amicus et amatus; *veritas*. Quia diuerse essentie, substantie et nature, quia amatus Deus, amicus homo, amatus creator, amicus creatura eius, amatus eternus, amicus temporaneus, amatus essentia infinitus, amicus essentia finitus. Tertium, quod amatus et amicus sunt concordantes sine illa contrarietate et diuersitate essentie; *heresis*; replicatur et confirmatur statim dicta. Nam quantumcumque amicus diligit amatum et concordat in amore quia amicus diligit amatum et amatus diligit amicum, semper tamen remanet diuersitate essentie distincti, nam semper amatus remanet Deus creator, factor, eternus et infinitus, incorruptibilis et invisibilis, et amicus remanet homo, creatura, factura, temporaneus et finitus, corruptibilis et uisibilis. Est ergo articulus antedictus hereticalis in duobus». Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 210 va-b.

La forma del raonament d'Eimeric és nítida: En els tres primers punts fixa el significat de la frase lul·liana, ajudant-se amb d'altres textos lul·lians, en el sentit que Llull es refereix a una essència comuna entre l'amic i l'amat. Establerta aquesta tesi, en treu una conseqüència: atès que Déu pot tenir molts amadors, si l'efecte de l'amor és establir comunitat d'essència entre Déu i els seus amadors múltiples, hi haurà comunitat d'essència entre Déu i múltiples amadors; la qual cosa implica no la multiplicitat d'essències divines, sinó la multiplicitat d'altres essències en Déu, tantes essències com amadors personals tingui i pugui tenir. Fou aquesta la primera lectura que va fer Eimeric de l'article lul·lià i, en conseqüència, la que va inspirar la seva redacció del primer article de la llista dels cent del *Directorium*? O, atrapat en contradicció i en una greu tergiversació de sentit per la comissió Ermengol, elaborà després de 1386 aquest argument, per tal de sostenir que l'article inicial de la llista dels cent condemnats al *Directorium* («In Deo sunt multe essentie») era equivalent, pel que fa a les conseqüències que se'n derivaven, al text lul·lià genuí que la comissió Ermengol havia al·legat? Ara és prou difícil de saber-ho. Afanyem-nos a dir que l'argument d'Eimeric no és pas *només* una construcció capciosa. Ho és, però no ho és pas sense un cert fonament material. El fonament li ve donat per la terminologia que emprà Llull i de la qual l'inquisidor ignora el sentit. Els mots «essència», «unitat», «definició», tenen en la tradició occidental medieval cristiana uns usos en el dogma i en l'escola molt fixats, i el mateix Llull normalment els fa servir sense que ningú hi pugui tenir res a dir. La prova són els textos que els de la comissió Ermengol desenterren per a fer veure que Llull no era un autor heterodox, ni de bon tros, sinó un autor catòlic i d'expressió ortodoxa. En el text que examinem, però, aquest principi falla, perquè l'expressió «per .1.ª essència d am.II.» és sorprenent, encara que la comissió Ermengol sobre això no diu res.

Ja hem dit que estem convençuts que en l'article en qüestió hi ha una pregunta sobre la pluralitat d'essències de l'amor en Déu. I que no pot ésser d'altra manera ho demostra el mateix text de Llull. Com hem dit, l'article pertany a la setena part de l'AFA, *Del fruyt d'amor*, i en els paràgrafs introductoris Llull explica el sentit de les preguntes o qüestions preliminars que s'hi fan, les quals centren els interessos d'aquesta part:

Pujar volc l'amic al fruyt d amor, mas les dones damor dixeran a.j. donzel d amor que feés questions al amic, de son *amat e d amor*, per so que veesen si l'amic avia conexensa de *son amat e d amor*, ne si sabia *amar*; car si no sabia respondre a les questions, no l'lexarien pujar al fruyt d amor, ni aquel cullir, car no s'cové que sia cullit per amic qui no conega *son amat ni amor*, e que no sapia *amar*⁵⁸.

L'amat, l'amor, l'amar. En l'article que estudiem l'amic pregunta sobre l'estatut de l'amor en l'amat: si es únic o plural. La pregunta deriva del paràgraf anterior, on l'amic demanava si en l'amat hi havia diferència d'amor, i la resposta tenia dues parts: la primera remetia a la desena definició composta d'amor («Diferencia de bo gran durable poderós savi e volgut vertuos ver e glorios amic e amat, es corda de bona gran amor ab quis ligen l'amic e l'amat, per so que no s'pusquen departir»⁵⁹) i la segona a «lo primer capítol de diferencia e amor qui és en les condicions d'amor»⁶⁰ («Sens diferencia, en neguna amor pot esser concordansa»⁶¹); per tant, en l'amat hi ha diferència d'amor. Si hi ha diferència en l'amat, és lògic de preguntar, atès que la diferència només hi podria ésser essencial, quantes diferències hi ha, i d'aquí s'origina el nostre article, que entra sobtosament amb la pregunta: «En mon amat ha moltes essències?»

Si combinem ara les preguntes i les respostes, obtenim el quadre següent:

<i>Preguntes</i>	<i>Respostes</i>
Diferència d'amor és en l'amat?	Diferència d'amic e amat és corda d'amor amb què es ligen l'amic e l'amat per ço que no es pusquen departir. Sens diferencia, en neguna amor pot ésser concordansa.
En l'amat hi ha moltes essències?	Poderosa e forts corda d'amor és aquella que liga bo gran durable e poderós amic al amat qui es bo gran durable e poderós, en tal manera que l'amic no ha poder que es partesca de son amat.

On veiem que Llull no fa res més que declinar la definició d'amor donada en l'AFA («amor és corda ab la qual està l'amic ligat a son amat»⁶²) amb diverses dignitats i principis. Cada dignitat i cada principi atorga la seva característica pròpia a l'amor, el qual es va definint no en un procés lògic de divisió i separació, sinó en un procés acumulatiu de qualificacions. En aquest procés, doncs, més aviat narratiu, la pregunta és un element artificial, un element que servirà per a tractar aspectes particulars, corrents i reals entorn dels centres d'interès esmentats: l'amat, l'amor, l'amar.

59. ORL, XVIII, 76.

60. ORL, XVIII, 209.

61. ORL, XVIII, 101.

62. ORL, XVIII, 75.

58. ORL, XVIII, 206.

En la pregunta que introdueix l'article que estudiem l'accent recau sobre l'adjectiu *moltes*, més que no pas sobre el substantiu *essències*, com es fa evident en la resposta. I la pregunta sobre les *moltes essències* és tan retòrica com totes les que vénen després: «... amat, puries pecar? ... amat, puries ésser enganat? ...»⁶³. Per això desconcerta l'expressió «per una essència d'ambdós», en una pregunta on el centre d'interès són l'amor i l'amat, exactament l'amor en l'amat, i no la relació amic-amat, ni encara menys la relació amic-amat des del punt de vista de l'essència d'ambdós. El text d'aquesta expressió lul·liana sembla críticament indiscutible, i ja hem vist que tant la comissió Ermengol com Nicolau Eimeric la llegien igual. Per bé, doncs, que críticament segura, el seu tenor no deixa de causar perplexitat. Si no es tracta d'una corrupció fòssil, és una expressió inapropiada, la qual, sobretot, no obeeix a cap exigència lògica de fàcil justificació. I és aquí on Eimeric va trobar adobat el seu terreny per a intervenir.

2.1.b. Resposta a la comissió Ermengol

Com hem vist, és impossible de saber si, en el moment d'estampar en el *Tractatus «Expurgate Vetus Fermentum» pro et contra Raimundum Lull* la impugnació del primer article examinat per la comissió Ermengol, Eimeric reproduïa les primitives raons que l'havien empès a encapçalar amb aquell article la llista de les cent proposicions del *Directorium* atribuïdes per ell a Lull, o si en el seu redactat ja tenia en compte els treballs de la sobredita comissió i la polèmica que ell, d'una banda, i la comissió, de l'altra, havien aixecat i revifat. El cert és que després de la forma d'argumentar que hem intentat de descriure, Eimeric prepara una segona tanda d'arguments contra els qui defensen la catolicitat i veritat d'aquell article:

Hic articulus multos et habet et habuit deffensores, qui ipsum buccis crepantibus asserunt catholicum atque verum quantum ad ambas sui partes⁶⁴.

Que Eimeric respon a la comissió Ermengol és prou clar. La comissió havia determinat que, en el text lul·lià afectat, Lull parlava de l'essència de l'amor, i no de l'essència de Déu. I diu Eimeric:

Primo quo ad primam, scilicet quod amicus ligatus cum amato suo per unam essentiam amborum sive per unitatem unius essentie, exponunt de caritate creata...⁶⁵.

Per l'acta de la comissió, sabem, efectivament, que aquesta havia estat la resposta de la comissió; per tant, Eimeric ara hi respon. Però la manera com ho fa dóna a entendre que la mateixa comissió o algú que gravitava entorn d'ella va ampliar, de paraula o per escrit, el dictamen més aviat sobri dels comissionats. Perquè Eimeric prossegueix:

... dicentes quod amicus est ligatus cum suo amato per caritatem talem quod est vna essentia amborum, quia amati effective et amici subiective, siue amati causative et amici terminative⁶⁶. ... Secundo quo ad secundam articuli partem, asserunt articulum fore uerum, scilicet, quod amicus est cum suo amato tantum ligatus, quod non possunt ab inuicem separari, hoc est, quod amicus non potest mortaliter peccare; exponentes et dicentes quod intelligitur quod quamdiu amicus est amati amicus, hoc est, caritas Dei est in eo, non potest se a Deo diuidere nec peccare⁶⁷.

Són aquestes ulteriors precisions un exponent de les pugnes entre l'inquisidor i els lul·listes valencians, quan aquests demanaven «transumpta» complets, amb les impugnacions d'Eimeric als tres articles de l'AFA, inclosos per ell en la llista dels cent articles i defensats per la comissió Ermengol?⁶⁸. O algun membre de la comissió va ampliar pel seu compte les conclusions col·lectives del 1386, i ara l'inquisidor tindria en el punt de mira aquest treball? No ho sabem, però és evident que a mesura que ens hem endinsat en una de les peces que configuren la sentència definitiva del 1419 i llur entorn, el paisatge del lul·lisme autòcton de finals del s. XIV s'anima de forma espontània i comencen d'aparèixer fets i personatges interessants.

L'inquisidor, doncs, respon a la defensa de l'article que ell ha impugnat dividint-lo en dues parts: primer, aquella on es precisa que Lull parla de l'essència de l'amor en el sentit que l'amic està lligat amb l'amat per una caritat tan gran que constitueix una sola essència de tots dos; és de l'amat perquè la causa, i és de l'amic perquè és causada en ell com a subjecte. En segon lloc, la que parla de la inseparabilitat de l'amic i l'amat interpretada com impecabilitat: mentre l'amic és amic de l'amat, no pot pecar.

Vegem primer com respon Eimeric a la primera part de tal defensa:

Non valet propter multa. Primo, quia hec expositio corrumpit articulum; est enim glosa corrumpens textum. Nam articulus, ponens differentiam inter amoris magnitudinem et minoritatem, uel amoris principium, dicit quod magnitudo est corda que ligat amatum (!) cum suo amato per vnam essentiam amborum; si autem intelligatur ut dicitur, consimile est de minoritate; nam quilibet gradus amoris, quantumcumque remissus, est uere caritatis gradus;

63. ORL, XVIII, 211.

64. Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 211r, línies 43-46.

65. *Ib.*, f. 211rb, línia 46- f. 211va, línia 3.

66. *Ib.*, f. 211va, línies 3-7.

67. *Ib.*, f. 211vb, línies 35-44.

68. Sobre aquest aspecte, cfr supra, pp. 29-36.

et caritas, quantumcumque parua seu remissa, est uera caritas ab amato infusa amico, et sic est vna amborum essentia, et sic non est differentia. Secundo est contra ponentis articulum intentionem; intentio enim ponentis est quod amicus et amatus non solum sunt ligati per vnam essentiam amborum, ymo quod ambo, amicus et amatus, sunt vna actualitas in essentia, iuxta articulum tertium decimum suprapositum. Tertio quia si hec expositio staret, consimiliter sequeretur quod Deus et omnis homo fidelis, quantumcumque peccator et consequenter non amicus, essent etiam ligati per vnam essentiam amborum, quia per fidem que est in hominis fidelis anima subiective, et a Deo collative. Item sequeretur consimiliter quod omnis homo infidelis, ymo omnis homo generaliter tam fidelis quam infidelis et Deus essent ligati per vnam essentiam amborum, quia per naturale lumen, de quo *Psalmus*: «Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine», quod est in homine subiective et a Deo effective; idem de libero arbitrio. Item sequeretur consimiliter quod omnis diabolus et Deus sint ligati per vnam essentiam amborum, quia per cognitionem naturalem que est in demonibus subiective et a Deo effective. Item sequeretur consimiliter quod omnis creatura et Deus sint ligati per vnam essentiam amborum, quia in qualibet creatura est aliqua proprietas que est in ea subiective et a Deo effective. Item sequeretur consimiliter quod omnia et singula elementa sint ad invicem ligata per vnam essentiam amborum, nam ignis calefaciendo certam aerem vel aquam influit in eis calorem, qui est ab igne effective et in eis subiective. Item sequeretur consimiliter quod omnia corpora, tam celestia quam terrestria et sol, sint ligati per vnam essentiam amborum, quia sol cuilibet influit aliqualem uirtutem seu calitatem, que est a sole productive et in eorum quolibet subiective. Item sequeretur eadem ratione quod omnis causa, tam primaria quam secundaria, cum suo effectu sit ligata. Quod si ista vera sunt, quid oportuit tantum festum facere de amoris magnitudine quod ligat amicum cum suo amato per vnam essentiam amborum? Quarto: Predicta uerba sunt amoris magnitudinis, cui fiebat questio ab amico si erant multe essentie in suo amato, et ipsa respondit quod amicus erat ligatus cum amato per vnam essentiam amborum; et si magnitudo amoris intellexisset hoc quod dixit de caritate, vtique intellexisset de se, quia amor, ut est dictum, hic sumitur pro caritate et magnitudo amoris pro magna caritate, sicut minoritas amoris pro minore caritate; quare dixisset quod «amicus est ligatus cum amato per me», non dixisset per vnitatem vnus essentie, seu per vnam essentiam amborum. Ex hiis quatuor satis patet quod mens articulum ponentis non est de caritate, sed est de amborum amici et amati vnice essentie actualitate. Dicit enim in articulo immediate precedente, quod amicus et amatus sunt vna actualitas in essentia; apparet igitur quod expositio huius articuli quo ad primam eius partem est extorta et nulla⁶⁹.

Examinem ara les quatre raons per les quals Eimeric rebutja que, en parlar d'«una essència d'ambdós», Llull es refereixi a la caritat creada.

69. Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 211 va, línia 7 - f. 211vb, línia 35.

La primera és una crida a respectar la literalitat del text de Llull. Eimeric recorda que qui parla en l'article lul·lià és granesa d'amor, no minoritat, i que l'efecte de granesa d'amor, i només de granesa d'amor, no de minoritat d'amor, és «corda que lliga l'amic amb el seu amat per una essència d'ambdós». I intenta donar-ne una prova a base de textos lul·lians. Perquè, si nosaltres entenem bé l'inquisidor, aquí invoca les definicions d'amor compostes número deu («Differentia de bo gran durable poderós savi e volgut vertuos ver e gloriós amic e amat, es corda de bona gran amor ab qui s ligen l amic e amat, per so que no s pusquen departir»)⁷⁰, que estableix diferència entre l'amic i l'amat; i la número tretze («començament de bo gran durable, e los altres, amar, es corda d amor qui comença ligar l amic a son amat; e on mais lo comença a ligar ab bondat, pus bona es la corda d amor; e on mais lo comensa a ligar ab granea, pus gran es la corda d amor; e en axí dels altres liams que amor ha per les sues rails»)⁷¹, on és evident que Llull parla del creixement de l'amor. Hi ha, doncs, amor menor i amor major. Ara bé, en el text lul·lià que defensa la comissió Ermengol qui parla és granesa d'amor, i és amor qui «lliga l'amic amb el seu amat per una essència d'ambdós». Arrossegat per l'expressió «una essència d'ambdós», Eimeric llegeix la proposició lul·liana com si la unificació essencial s'operés per un sistema de fusió causat per la intensitat de granesa d'amor. I aleshores, en bona lògica, ha de refusar que l'article en qüestió es refereixi a la caritat creada, perquè aquesta pot tenir intensitats molt diverses, com assenyala oportunament el mateix Llull, i aleshores, pel que fa a la unificació essencial, desapareixeria la diferència entre minoritat i majoritat d'amor; la qual cosa portaria lluny de l'article lul·lià que es discuteix.

La segona raó és repetició del que Eimeric ja havia dit abans. El sentit de l'article lul·lià s'aclareix tot d'una posant-lo en relació amb el verset 204 del *Llibre d'Amic e Amat*, que ja hem vist. L'expressió «per una essència d'ambdós» d'AFA és aclarida per l'expressió «una actualitat són en essència» del *Llibre d'Amic e Amat*.

La tercera raó és un exercici de reducció a l'absurd. Si els lul·listes tinguessin raó i en l'article discutit Llull es referís a l'essència de l'amor, quin inconvenient hi hauria a dir el mateix de la fe, que també és causada per Déu i infosa en l'ànima del fidel com en un subjecte? I quin inconvenient hi hauria a dir el mateix de les facultats de coneixement i de voluntat humanes, i àdhuc de les del diable, donades per Déu i rebudes per l'home i pel diable subjectivament? I no es podria dir el mateix de totes les criatures, en cadascuna de les quals Déu ha posat efectivament alguna qualitat i elles l'han rebuda com a subjectes? És a dir, caldria d'antuvi justificar perquè la infusió

70. ORL, XVIII, 76.

71. ORL, *ib.*

de la caritat seria diferent, quant a l'efecte, d'altres modalitats operatives de la Causa Primera.

La quarta raó té un altre pes. Eimeric torna al text de Llull per a fer notar que si l'article es refereix a l'essència de l'amor, com es pretén, la redacció és inapropiada, sobretot tenint en compte que qui parla a l'amic és granesa d'amor, la qual hauria pogut dir «l'amic és tan lligat amb son amat per una essència de mi»⁷², i en canvi parla «d'una essència d'ambdós», referint-se a l'amic i l'amat.

Examinem ara la resposta d'Eimeric a la segona part de la defensa de l'article per part dels lul·listes: la interpretació de la inseparabilitat de l'amic i l'amat en termes d'impecabilitat:

Non valet propter multa; primo quia istud ipse Raimundus ponit ad extolendam amoris magnitudinis excellenciam, scilicet, quod postquam amicus est ligatus cum amico (!) tantum et tali amoris corda, quod non potest ab amato separari; et si intelligatur ut dicitur, idem erit si ligetur cum corda minoritatis amoris; nam quelibet caritas, quamvis modica, est uera caritas que non potest stare cum mortali peccato, et sic taliter etiam ligaret, quod est contra et uerba et mentem Raimundi; qui ponit per totum quod principium amoris et minoritas amoris non sunt corde tam fortes que ligent amicum cum amato, quin posset et leuiter mortaliter peccare et se ab amato separare. Secundo sequeretur consimiliter si amicus, manente caritate et dum amicus est, non potest peccare nec se ab amato separare; ergo nec sedens potest stare, nec stans potest sedere, nec currens potest quiescere, nec quiescens potest currere, nec album potest fieri nigrum, nec nigrum album, nec calidum frigidum, nec frigidum calidum; que si sunt uere in sensu composito, sunt tamen false in sensu diuiso, in quo intelligende sunt quod sedens potest stare et stans potest sedere, et sic de aliis. Ita in proposito dum dicitur quod amicus est per amorem uel caritatem amato sic ligatus quod non possunt separari, intelligitur quod amicus nunc non potest amicitiam deponere et esse non amicus, nec caritatem perdere. Tertio quia sicut sedens stante sessione potest surgere, hoc est, habet posse ad surgendum se disponere, et de facto facit et surgit, quod non fecisset nisi posse habuisset, sic amicus stante amicitia et existente in eo caritate habet posse ad se ab amato per peccatum diuidere, et de facto sepius amicus existens amicus comittit multa uenialia, per que inducitur ad mortale, ut fuit de Magdalena, Petro et Johanne et aliis Christi discipulis, quibus dixerat: «Iam non dico vos seruos, sed amici (!)»; hii enim, licet amici, ab

72. Abans ens preguntàvem si la lliçó no seria una corrupció fòssil del text, pregunta que no és res més que una simple pregunta i no dóna cap dret a canviar la lliçó rebuda. Encara que fins al moment present no podríem adduir cap exemple de rigor eimericià acurat a l'esguard dels textos lul·lians, potser ara és el moment de no menysprear l'observació que fa l'inquisidor a propòsit de la difusió dels còdexs amb obres de Llull i de les faltes que en alguns d'ells, almenys, es podien detectar: «... cum exemplaria [de les obres de Llull] plura habeantur et nonnulla scriptoris vitio sint corrupta»: cfr *Expurgate vetus fermentum*, Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 219rb.

amato Christo interdum fuerunt per mortale peccatum separati; ergo antea, dum erant amici, habebant posse separandi. Ex hiis tribus satis clare apparet quod articulus non intelligitur nec ponens intelligebat de caritatis presentia, scilicet, quod stante caritate in amico amicus non poterat peccare, sicut Sortes dum currit non potest sedere, sed de caritatis perditione et absentia, scilicet, quod amicus non poterat perdere amicitiam Dei seu caritatem. Apparet igitur quod expositio huius articuli, etiam quo ad secundam partem, est extorta et nulla; remanet igitur hic articulus hereticalis quo ad eius duas partes, ut uisum est prius⁷³.

En primer lloc, Eimeric remarca que la no-separació entre amic i amat és predicada només com un efecte de granesa d'amor, i assenyaladament per a ponderar-la. Si s'interpretava com impecabilitat, també es podria predicar de minoritat d'amor, que no deixa d'ésser una forma real de caritat, incompatible amb el pecat. Però això contradiria el pensament i els textos de Llull. I aquí Eimeric recorda que segons Ramon Llull minoritat i començament d'amor són compatibles amb la separació de l'amat i amb el pecat mortal lleuger⁷⁴.

La segona i tercera raons apel·len a la lògica del sentit compost i del sentit dividit⁷⁵. Si s'atribueix el predicat «no es pot separar de l'amat ni pot

73. *Ib.*, f. 211vb, línia 44 - f. 212rb, línia 9.

74. Espigolem només alguns textos de l'AFA que poden haver cridat l'atenció d'Eimeric. El primer és la darrera definició composta d'amor: «Menor corda d amor es aquela qui es de poca bontat e qui poc dura, car no ha gran poder ni vertut; e per aísò los amics qui ab aital corda son ligats al amat, son tost hujats d amar, e .j.^a. poca d auersitat los desliga de lur amat» (ORL, XVIII, 77). El segon pertany al capítol *Del mesclament de les rails d'amor*, de la primera part llibre: *De les rails de Filosofia d'Amor*: «Menoritat e amor se mesclen con l amic ama poc son amat e con lo seu amar es bo per poca bontat, e es malaute con l amic s uja de amar e esquiva los perils e les auersitats que l amat vol que aja l amic per sa amor; e per aysò los amadors qui amen l amat ab menor amor, no son bons ni grans amadors, e leugerament fan traicions e engans al amat» (ORL, XVIII, 82). El tercer clou la segona part del llibre, *Del tronç de l'Arbre d'Amor*: «Menoritat volc l amic gitar de son amar, e no u pogra acabar sens major amor e esperansa». (ORL, XVIII, 93). El quart pertany al darrer capítol, *Pregueres d'amor*, de la tercera part de l'obra, *De les branques d'amor*: «Pregava l amic la major amor que l defesés de menor amor, qui li havia fet més amar sí metex, moltes vegades, que son amat» (ORL, XVIII, 128). El cinquè pertany al capítol *De temor d'amor* de la cinquena part del llibre, *De les fuyles d'amor*: «Comensament d amor, dix l amic: per que m as leixat comensar faliment e peccat, e fals e mal amar? Amic, dix comensament d amor: jo t é leixat comensar faliment e peccat e fals amar, per so car tu no m volies aver en ta amor ab bo gran durable e poderós vertuós amar, car si ho volguesses, jo no t leixara comensar faliment ni peccat ni fals amar; per que m deg de tu clamar al amat, e no tu de mi, car tu as en mi libertat a ta volentat» (ORL, XVIII, 156). El segon d'aquests textos pot, fins i tot, haver inspirat l'expressió d'Eimeric «leuiter mortaliter peccare», en dir «leugerament fan traicions e engans al amat».

75. En l'anàlisi lògica de la sentència, els escolàstics distingien la proposició assertòrica (= *de inesse*) i la proposició modal. Els modes d'una proposició són quatre: necessari, possible, impossible, contingent. Perquè una proposició sigui modal cal que el mode (*modus*) sigui predicat i que el verb que representa la unió del subjecte amb el predicat sigui subjecte. Per

pecar» al subjecte «home que estima molt Déu» en sentit compost, és a dir, entenent que el *dictum* suposa per ell mateix com a totalitat, aleshores la proposició és falsa i composta. En canvi, si s'atribueix el predicat «no es pot separar de l'amat ni pot pecar» al subjecte «home que estima molt Déu» en sentit dividit, és a dir, entenent que el *dictum* suposa només per una part del *dictum*, aleshores la proposició és parcial i verdadera, i el seu sentit és: «l'home que estima Déu té capacitat de no poder separar-se de l'amat ni pecar». Ara bé, en aquest cas seríem ja molt lluny de la sentència «l'amic és tan lligat amb son amat per una essència d'ambdós, que no es poden departir», on el que es nega és justament la *possibilitat* de separar-se. Per tant, la interpretació dels lul·listes no seria congruent amb el text de Llull.

2.2. Segon article

El segon article que examinà la comissió Ermengol és el número seixanta-quatre en la llista del *Directorium*, i figura com a número vint en la quarta part de l'*Expurgate vetus fermentum*. En el *Directorium*, la redacció de l'article és molt més abreviada que en l'*Expurgate*:

In faciendo bonum non oportet nos sperare quod Deus incipiat, quia iam incepit quando nos creavit et pro conservatione nostra mundum nobis dedit ut ei serviamus et eum honoremus⁷⁶.

En el gran tractat antilul·lià de 1389, Eimeric pren nota del text que d'aquest seu article dona la comissió Ermengol, rectificant la redacció del *Directorium*, i comença per a traduir-lo al llatí íntegrament⁷⁷. Després, com és el seu costum, divideix la proposició en tres punts, que seran examinats un darrere l'altre:

Primum quod Deus vult sui honorem et gencium salvationem, et si non honoratur, non est ex defectu Dei, sed hominum qui nolunt eum honorare⁷⁸.

Secundum quod ita est Deo quod non oportet expectare quod principiet seu inciet, scilicet ad ipsum horandum⁷⁹.

exemple: «Socratem currere est possibile». El subjecte «Socratem currere» és el que s'anomena *dictum*. En la proposició el *modus* «possible» és el predicat. Les proposicions poden ser de sentit compost o dividit segons si el *dictum* suposa com a totalitat o com a part. Cfr. Z. M. BOCHENSKI, *Historia de la Lògica Formal*, Madrid 1985, 196-197.

76. Cfr L'Escorial, ms. N. I. 18, f. 91rb; Ciutat de Mallorca, Bibl. Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIra, línies 10-13; *Directorium*, 258c-b. L'expressió inicial «In faciendo bonum» no és de Llull, sinó d'Eimeric.

77. Cfr supra, pp. 309-310.

78. Cfr Sevilla, Bibl. Cap y Colombina, ms. 141-23-15, f. 214ra, línies 2-5.

79. *Ib.*, línies 5-8.

Tertium quod ideo non oportet expectare quod Deus inciet quoniam iam inciauit in quantum homines creavit et eis mundum dedit ut ipsum honoratum teneant in corde suo⁸⁰.

Per a entendre bé l'article que Eimeric ataca i la comissió Ermengol defensa, cal emmarcar-lo en el seu context. Com ja hem dit, forma part del capítol *De les honors d'amor*, de la VI^a part de l'AFA, *De les flors d'amor*. El capítol té una primera part on l'amic dialoga amb l'amor, les dones d'amor i els donzells d'amor sobre l'honor que correspon a l'amat. La segona part és narrativa i no hi haurem d'entrar.

Immediatament abans del text que ara examinarem, les dones i els donzells d'amor, és a dir, els divuit principis i els actes de les dignitats, dialoguen amb l'amic en aquests termes:

Dones d amor e donzels d amor! Quiny conseyl se poria pendre que l amat agués en lo mon gran honrament e honor? Car gran desonor e peril es dels homes qui amen l amat, con no fan tot so que poden fer en onrar l amat; e gran mal es dels homens peccadors qui desonren l amat, anar éls en foc perdurable en qui tots temps estaran desonrats. Amic, dixeren les dones e ls donzels d amor: lo conseil ha a venir de l amat: que él trameta homens novels de gran vida e sanctetat, e que vagen per lo mon mostrar veritat de les noblees de l amat, car con no son conegudes, no pot hom molt amar e honrar l amat; e aquels homens sants, que donen exempli de sancta vida per obres e per paraules, e que reprehen los homes qui l amat tenen en lo mon e en lur cor, desonrat⁸¹.

Molt hi hauria a dir sobre aquest text, on s'insinua la necessitat de la reforma de la cristiandat, tema ben car a Llull, i que en el curs del segle XIV va tenir uns desenvolupaments que ara no podem fer res més que evocar. Cal, però, que subratllem la resposta de les dones i donzells d'amor: la iniciativa és de l'amat; que enviï els seus homes sants a predicar «les noblees de l'amat». Davant aquesta sortida, l'amic reacciona amb vigor:

Dones e donzels d amor, dix l amic: manifesta raó es que l amat vol esser onrat en lo mon en tots temps, e vol salvació d omens e non dampnació; e per

80. *Ib.*, f. 214ra, línia 38-rb, línia 2.

81. ORL, XVIII, 199-200.

82. Cfr ORL, XVIII, 198: «Pregà l amic bontat que li bonificàs son amar, e granea que l feés gran, e duració que l feés durable, e en axí de les altres, car él volia fer honor a son amat qui es bon gran eternal poderós e conplit de tota perfecció. Resposeren les rails d amor al amic, que no calia que él les pregàs que li onrassen son amar; mas que eles lo pregaven que les honràs en son amar, en lo qual volien entrar e estar, per so que l amat ab él poguessen honrar; car con no estaven en amar d amic, no avien ab que l amat poguessen onrar, e estaven ocioses, ni eles no podien forsar l amar dels homes, qui està franc, per so quel amat franca-ment sia honrat e servit».

aysò negú no pot ni deu encolpar l'amat que ell no vuyla esser honrat ni salvació de gents; per que lo defalimnt no es de part de Deu, mas de part los homens qui no l volen honrar. E vosaltres ja m avets dit que no us cal que jo us prec que siats en mon amar, ans ne pregats vos altres mi, que jo vos hi vulla metre⁸². En axí es de Deu: no cal esperar que él comens, car ja ha comensat, en quant ha los homens creats, e lo mon lur ha donat per so quel tenguen en lur cor e en lo mon, honrat. Comensem, doncs, a honrar l'amat, e anem per lo mon, sà e là, per honrar l'amat⁸³.

En la primera part de la proposició l'amic dóna per pública i coneguda la creació i l'obra de salvació del món per part de Déu, fonaments objectius de l'honor que mereix. Si tenim en compte que l'amic reacciona contra el que abans havien dit les dignitats, és a dir, que Déu havia de prendre la iniciativa per a fer conèixer els drets del seu honor, la resposta de l'amic és diàfana: Tals drets ja són públics i notoris. Ve aleshores la comparació entre la manera de fer de les dignitats i la manera de fer de Déu, que ja hem fet remarcar que era el nucli del conflicte que hi veu Eimeric. Si tenim degudament en compte tot el context precedent, es veu clar que Llull compara l'activitat o les ganas d'actuar de les dignitats, de no «estar ocioses», amb l'activitat creadora precedent de Déu, és a dir, amb el fet que la iniciativa divina sempre és anterior: «ja ha començat». No cal esperar noves iniciatives per a honorar Déu. La creació i la història de la salvació *ja* són els fonaments objectius més que suficients de l'honor de Déu. El que ha de fer l'home és adherir-s'hi i proclamar-ho, ell que és «franc» i que no pot ésser forçat per Déu ni pels divuit principis. En una paraula: la Gràcia és sempre precedent.

2.2.a. *Discussió*

Per a fer dir a Llull el que ell entén, Eimeric ha de forçar el sentit de l'expressió «no us cal que jo us prec», «non oportet quod ego rogem vos», com si aquí Llull es referís a la no necessitat de pregar en general, i el context no fos el d'un diàleg cortès entre personificacions abstractes! Remarquem de bell antuvi que l'inquisidor ha hagut de renunciar en l'*Expurgate vetus fermentum* a la seva primera redacció de la proposició de Llull, on havia introduït un estrany «in faciendo bonum» que varia i altera el sentit del context on s'integren les altres expressions que segueixen, indubtablement lul·lianes. Així i tot, bo i defensant la primacia de la gràcia i l'acció divina en l'home, que és el que feia Llull en la seva proposició, Eimeric hi llegeix un sentit diferent:

Hic articulus continet tria puncta.

Primum, quod Deus vult sui honorem et gentium salvationem, et si non honoratur, non est ex defectu Dei, sed hominum qui eum nolunt honorare: *veritas*.

Secundum, quod ita est Deo quod non oportet expectare quod principiet seu initiet, scilicet, ad ipsum horandum, de quo actu loquitur articulus: *heresis*; ad Deum enim horandum per quemcumque actum bonum credendum, et expectandum est quod Deus concurrat non solum generaliter, ut concurrat in omni actu, quia ubi agit causa secunda concurrat et prima; ymo specialiter; in omni enim actu bono peragendo, Deus initiat, homo mediat et Deus terminat; Deus initiat inspirando, homo mediat operando Deo adiuuando, sed Deus terminat ad finem perducendo; propter quod in collecta: «*Actiones nostras, quesumus, Domine, aspirando preveni et adiuuando proseguere, ut cuncta nostra operatio a te semper incipiat et per te cepta finiatur*». Et iterum in alia collecta: «*Vota nostra, que preveniendo aspiras, etiam adiuuando proseguere*»; hec autem ecclesie collecte fundantur in dictis sacre scripture; unde Apostolus *Philipenses I^o*: «*Confidimus in Domino, quia qui incepit in nobis opus bonum perficiet*»; et *II Corinthiorum III°*: «*Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*». Et *I^a Petri V^o*: «*Vocavit nos in eternam gloriam suam; ipse perficiet et confirmabit et solidabit*». Nisi Dominus Petrum respexisset, ille non flevisset. Nisi dominus Paulum prostrasset, Paulus conuersus non fuisset. Nisi Dominus latroni inspirasset, latro saluus non fuisset. Nisi Dominus Nabugodonosor humiliasset, ille non penituisset; ergo Deus in bono opere peragendo ipse incipit; et hoc est assertio sacre scripture et doctorum Ecclesie⁸⁴.

La veritat és que la proposició de Llull no parla de l'oració, com vol forçar Eimeric; ni parla de la cooperació divina a l'acció bona de l'home, com hem vist. Només si la frase es treu del seu context, pot oferir flancs a l'atac. I això passaria amb aquesta frase lul·liana com amb qualsevol altra frase treta del seu context. Eimeric continua:

Tertium, quod ideo non oportet expectare quod Deus initiet, quoniam iam initiauit in quantum homines creauit et eis mundum dedit, ut ipsum honoratum teneant in corde suo. Quod Deus initiauerit in quantum homines creauit et mundum eis dedit: *veritas*. Nam ita Deus fecit, et causam, rationem et occasionem homini ut eum honoraret in hoc ei dedit. Quod autem quoniam Deus sic initiauit, expectare ultra non oporteat hominem quod Deus initiet, sed quod hoc sufficiat: *heresis* pelagiana. Tunc quilibet ex puris naturalibus posset beatitudinem consequi et ex puris naturalibus posset meritorie operari, que sunt hereticalia manifeste; ymo nec ad meritorie operandum alicui Deus gratiam contulisset; contulit namque Deus homini ad se diligendum et honorandum rationes et causas multas. Nam eum creauit, creato mundum ei con-

83. Cfr ORL, XVIII, 200.

84. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 214ra, línia 2-38.

tulit, loquendo ut iste loquitur; et nedum hoc, sed et eum gubernauit, eum paut, eum redemit et gloriam repromisit quam expectamus. Unde Apostolus *Philipenses* III°: «Expectamus saluatorem Dominum Ihesum Christum», etc.; et *Thimotheum* II°: «Expectamus beatam spem et aduentum magni Dei»; ergo «expecta, reexpecta», Is. XXVIII°; et *Psalms*: «Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum et sustine Dominum» et ultra: «Expecta Dominum et custodi uiam eius et exaltabit te»⁸⁵.

Eimeric té tota la raó, però, com advertia la comissió Ermengol, en l'article de Llull no hi ha pelagianisme, si hom no l'hi introdueix. Si la nostra lectura dels textos lul·lians és correcta, coincideix amb la de Bernat Ermengol i troba absurda l'argumentació d'Eimeric, perquè aquest cop es mou en el buit total. Ha entès molt malament o ha forçat el sentit d'uns mots que l'han dut a defensar, amb un altre llenguatge, el que proclamava Llull amb el seu: la precedència de la Gràcia.

2.2.b. Resposta a la comissió Ermengol?

Potser confirmaria la desorientació del gironí el fet que Eimeric aquest cop no sap com encarar-se amb els arguments de la comissió Ermengol:

Hic articulus multos habet et habuit defensores qui ipsum asserunt fore uerum; sed quia sunt uerbales potius quam rationales, ideo pretermitto⁸⁶.

És una resposta molt pobre, gairebé podríem dir miserable, comparada amb les observacions que feia l'inquisidor a propòsit de la proposició anteriorment examinada. Eimeric es troba sense arguments vàlids, perquè senzillament no hi ha res a objectar. La comissió havia dit que Llull es referia aquí a l'amor etern de Déu, a la precedència absoluta d'aquest amor. Contra aquesta tesi teològica no hi ha objecció possible. La tergiversarió d'Eimeric —no diem la mala fe d'Eimeric, perquè aquesta formava part de la seva professió⁸⁷— no té fonament.

2.3. Tercer article

Passarem ara al tercer article que tocà la comissió Ermengol, número seixanta-cinc en la llista del *Directorium*, i número dinou en la quarta part de l'*Expurgate vetus fermentum*. Com en el que acabem que veure, la redacció

que en dóna Eimeric al *Directorium* és molt més curta que l'oferta en l'*Expurgate*.

Virtus est ita bona et quantitate magna quod omnis homo potest eam habere pro sua voluntate⁸⁸.

2.3.a. Discussió

Afanyem-nos a dir que, tal com sona i com ja havia advertit la comissió Ermengol, l'article que Eimeric estampa al *Directorium* només té algunes relacions purament materials amb el text de Llull que s'hi pot relacionar. La primera part, «virtus est ita bona et quantitate magna» no és lul·liana de cap manera, i la segona, si manifesta algunes coincidències purament materials amb mots lul·lians, no té tampoc cap dels sentits que podem trobar en Llull. Atès que la comissió havia posat el dit a la llaga, en l'*Expurgate* Eimeric es veu obligat a adoptar el text lul·lià complet segons la redacció de la comissió⁸⁹. Després ve la divisió de l'article en diversos punts, aquesta vegada sis:

Hic articulus continet sex puncta.

Primum, quod quidquid est fuit, vel erit habet uirtutem per uirtutem mei amati, hoc est Dei; que uirtus Dei comprehendit omnes alias uirtutes⁹⁰.

Secundum, quod quilibet homo uirtutes morales potest habere⁹¹.

Tertium est quod quilibet homo illas uirtutes morales habere potest qui eas habere uoluerit⁹².

Quartum, quod quilibet homo nedum potest habere uirtutes morales, sed etiam eorum magnitudinem et bonitatem⁹³.

Quintum, quod quilibet homo potest uirtutes morales habere et illarum magnitudinem et bonitatem que (*sic*) habere uoluerit et sicut potuerit uelle⁹⁴.

Sextum, quod quilibet homo potest uirtutes has et harum augmentum habere ut predicatur, hoc est, qui uoluerit et sicut uelle poterit per amorem uirtutis amati, hoc est, Dei, quasi dicat quod non uirtute sui, sed Dei⁹⁵.

L'article que ara impugna Eimeric pertany també a la VI part d'AFA, capítol segon, *De les lausors d'amor*. Ja hem vist que aquesta part de l'AFA vol

88. Cfr L'Escorial, ms. N. I. 18, f. 91rb; Ciutat de Mallorca, Bibl. Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIva, línies 10-13; *Directorium*, 258 c-b.

89. Cfr supra, p. 310.

90. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 212vb, línies 33-36.

91. *Ib.*, f. 213ra, línies 3-4.

92. *Ib.*, f. 213ra, línies 9-11.

93. *Ib.*, f. 213rb, línies 15-17.

94. *Ib.*, f. 213rb, línies 20-22.

95. *Ib.*, f. 213rb, línies 41-44 et *add in marg infer*, línies 1-2.

85. *Ib.*, f. 214ra línia 38-214rb, línia 25.

86. *Ib.*, 214rb, línies 25-28.

87. Cfr supra, p. 69 i nota 184.

donar «doctrina a amaficar l'amar de les altees loors e honors de l'amat»⁹⁶. El capítol segon és obert amb aquests mots:

Nudrit ac amor .j. altre amic, al qual dix que loàs l'amat ab les rails d'aquest Arbre, lo qual amic loà als amadors d'amor la bonea de son amat. Una loor li donà per l'esser que ha en sí metexa; altra loor li donà per sa obra e per la obra que ha en totes creatures. La bonea que ha l'amat es bona per sí metexa, car de sí metexa es, e no es de neguna altra bonea⁹⁷.

El context general, doncs, és que un novell amic lloa l'amat mitjançant les dignitats i els altres tres ternaris que Llull anomena principis o començaments. El text que ataca Eimeric és el paràgraf en el qual l'amic novell lloa l'amat mitjançant la dignitat *virtut*. La primera afirmació del paràgraf, segons la qual tot l'univers «ha virtut per la virtut de mon amat», i que amb la virtut s'esdevé com amb la bonesa, la granesa, etc., que la bonesa, granesa i virtut de Déu conté totes les altres boneses, graneses i virtuts, no ofereix cap dificultat a l'inquisidor:

Primum, quod quidquid est, fuit, vel erit habet uirtutem per uirtutem mei amati, hoc est Dei; que uirtus Dei comprehendit omnes alias uirtutes: *veritas*; verum enim est quod quilibet creatura habet aliquam uirtutem quam habet a Deo, seu per Dei uirtutem, et non solum habet illam uirtutem, sed et illius uirtutis magnitudinem et durationem et bonitatem habet a Deo et per fidei uirtutem. Ita quod non solum habet a Deo uirtutis substantiam, sed et illius augmentum⁹⁸.

Cal remarcar que en la qualificació que dona Eimeric de la primera part de la proposició lul·liana hi ha una inexactitud i una incongruència. La inexactitud és constituïda pels mots: «illius uirtutis magnitudinem et durationem et bonitatem habet a Deo»; en efecte, el text lul·lià no diu que «tota res ha de Déu granesa, duració i bonesa de la sua virtut», sinó que «la sua virtut [de Déu] comprèn totes altres virtuts com la sua bonesa totes altres boneses e la sua granea totes altres granees». Llull compara la virtut divina amb la bonesa i la granesa divines. Eimeric, potser sense saber-ho, mescla aquí les dignitats bonesa, duració i magnitud amb la dignitat virtut. Per ventura no és molt greu, però és inexacte. La incongruència esclata en els mots «per fidei uirtutem», que no tenen res a veure ni amb el context lul·lià ni encaixen en el context propi de l'inquisidor. És probable que es tracti d'una corrupció del text eimericià i que el seu tenor original digués o volgués dir simplement «per Dei uirtutem».

96. Cfr ORL, XVIII, 188.

97. Cfr ORL, XVIII, 192.

98. Cfr Sevilla, *ms. c.*, f. 212vb, línies 33- f. 213ra, línia 3.

Cap dificultat tampoc en el segon punt de l'article, segons Eimeric:

Secundum, quod quilibet homo uirtutes morales potest habere: *veritas*. Verum est enim quod quilibet homo habet in se posse uirtutes morales subjective in se recipere, vel se disponente, uel Deo conferente, et se peragentem uel coherente. Ita quod habet potestatem passiuam recipiendi et activam etiam ad hoc agendi⁹⁹.

Abans d'entrar en l'anàlisi del tercer punt, cal observar què diu el text de Lull: «e tot home qui vuyla aver morals vertuts per amor de la virtut de mon amat, ne pot aytantes aver e en aytanta granesa e bonea, com ne porà voler». És clar que s'hi parla de les virtuts morals i no de les teologals. En la redacció del *Directorium*¹⁰⁰, el suposat article lul·lià es refereix genèricament a la virtut, sense especificar si era moral o teologal, i aquesta ambigüitat la introduïa l'inquisidor, perquè no és en el text de Lull.

Un segon aspecte a tenir en compte és que aquesta segona part de la proposició de Lull és una de les moltes conseqüències que es podrien extreure de la primera part, on es pondera la magnitud de la virtut divina mitjançant la consideració que ella conté la virtut de tot l'univers. El salt a les virtuts morals potser és brusc, però no deixa d'ésser coherent, puix que l'home és un ésser *també* moral. En precisar que l'home «pot voler tenir virtuts morals per l'amor de la virtut de l'amat», Lull no se separa de la veritat teològica del concurs diví en l'acció bona de l'home. Es podria discutir si l'expressió final, «com ne porà voler» cau o no cau fora, s'avé o no s'avé amb l'anterior «per amor de la virtut de l'amat», però en principi no en sembla exclosa. En efecte, el primer membre de la frase «e tot home qui vuyla aver morals vertuts» és clar que queda dominat per l'expressió «per amor de la virtut de mon amat»; el segon membre, «ne pot aytantes aver e en aytanta granesa o bonea» és dominat al seu torn per l'expressió «com ne porà voler». Restem sempre en els dominis de la voluntat, sigui com acte elícit, sigui com acte potencial. Si el segon «voler» no hagués d'ésser dominat també per l'expressió «per amor de la virtut de mon amat», n'hauria d'ésser formalment exclòs, cosa que Lull no fa. Per tant, només es podria en tot cas retreure a Lull que la redacció del final del paràgraf pot semblar lleugerament impròpia a una orella teològica particularment sensible. Aquest retret seria assimilable a una qualificació d'heretgia? És clar que no, però per a Eimeric sí:

Tertium est quod quilibet homo illas uirtutes morales habere potest qui eas habere uoluerit: *heresis* in sensu pro quo fit et etiam quem facit. Verum enim

99. Cfr *ib.*, fol. 213ra, línies 3-9.

100. Cfr L'Escorial, ms. N. I. 18, pl. 91rb; Ciutat de Mallorca, Bibl. Bartomeu March, ms. 104-II-7, f. LXXVIra, línies 10-13; *Directorium*, 258c-b.

est quod quilibet homo tam uolens quam non volens potest uirtutes morales habere, quia potest recipere, et Deus potest ei conferre; de uolente patet de Salomone, qui petiuit a Deo prudentiam et sapientiam populum regendi et habuit, *III° Regum III°*; de non uolente patet de parvulis baptizantis, in quibus, etsi non est uoluntas, nec est uoluntas ad uirtutes morales recipiendi, et tamen conferuntur eis a Deo, ut habetur in *Clementinis, De summa Trinitate et fide catholica, c. Fidei*; tamen non est verum, ymo hereticum, quod quilibet homo uirtutes morales possit habere que uoluerit, et sicut uoluerit, ut referatur illud habere non ad posse, sed ad uelle, sicut intendit iste; nam sequitur in articulo quod potest habere tot et in tantam magnitudinem et bonitatem, sicut poterit uelle; hoc enim est hereticum, quod quilibet possit uirtutes habere morales pro libito voluntatis. Nam hoc est condemnare scripturam sacram diuinitus reuelatam, que illas a Deo petere consulit, et condemnare sanctos prophetas, qui a Deo illas petunt; est condemnare Ecclesiam, que in suis orationibus a Deo illas requirit; est et condemnare Sanctum Spiritum, qui sanctos illos petere inspirauit, quia, ut dicitur *II Petri II°*: «Spiritu Sancto inspirati loquuntur sancti Dei homines»; et qui Ecclesiam regit, et sic petere inspiravit; si autem habere has uirtutes esset in hominis cuiuslibet libera uoluntate, non oportet a Deo petere, et tamen petimus: *Psalms*: «Deus, iudicium tuum regi [da], et iustitiam tuam filio regis». Ecce de iustitia; et *Psalms*: «Diligam te, Domine, fortitudo mea; ipse dabit uirtutem et fortitudinem». Ecce de fortitudine. Item *III° Regum III°*, quod Salomon petiit a Deo sapientiam et prudentiam, et obtinuit. Ecce de prudentia. Item *Psalms*: «Ure renes meos et cor meum». Ecce de castitate, et sic de aliis uirtutibus moralibus. Idem de Ecclesia: in suis collectis uirtutes a Deo petit morales; unde in quadam: «... quibus dedisti fidem largiaris et pacem». Item in alia «... continentie salutaris nobis dona concede». Item in alia: «... quibus fiduciam sperande pietatis indulges, consuete misericordie tribue benignus effectum»; et sic de aliis. Idem sancti in suis orationibus, sicut Augustinus, Gregorius, Anselmus, Thomas et nonnulli alii petunt morales uirtutes eis largiri; quod non facerent, si pro libito voluntatis, cum uellent habere, possent¹⁰¹.

Aquesta llarga parrafada eimericiana comença amb un text que només és atribuïble a Llull en una part molt petita. El començament, «quilibet homo illas uirtutes morales habere potest» coincideix amb l'anterior punt segon, que Eimeric donava per bo. El final «qui eas habere uoluerit» és un afegit de l'inquisidor, que voldria convertir la frase en reduplicativa, o informa que és així com Eimeric, sense base, l'entén o vol entendre. Si s'hagués cenyit al text lul·lià que ell mateix havia traduït, l'inquisidor només hagués pogut escriure «qui eas uelle potuerit». Mentrestant els mots realment lul·lians «per amorem uirtutis mei amati» ara s'han volatilitzat. Per tant, la proposició «quilibet homo illas uirtutes morales habere potest qui eas habere uoluerit» no és de Llull, i totes les desqualificacions que sobre ella projecta Eime-

ric són cops de pal de cec. Més encara, quan diu: «... tamen non est verum, immo hereticum, quod quilibet homo uirtutes morales possit habere que uoluerit, et sicut uoluerit, ut referatur illud habere non ad posse, sed ad uelle, sicut intendit iste...», torna a ésser inexacte, perquè el text lul·lià no diu «sicut uoluerit», ans «sicut poterit uelle»; a més, ja hem fer remarcar que en la proposició lul·liana res no indica taxativament que els últims mots estiguin desvinculats de l'expressió «per amorem uirtutis mei amati». Si Llull les hagués repetides, la proposició hauria estat força més clara. En tot cas, en la frase lul·liana és impossible de distingir càrregues semàntiques distintes entre el primer «vulla/voluerit» i el darrer «voler/uelle». Esmicolant la frase en punts independents, Eimeric en dispersa el sentit i aleshores hi pot veure el que li sembla. En el cas d'aquest punt tercer, malgrat que acabava de traduir al llatí el text català de Llull tal com la comissió Ermengol l'havia reivindicat, Eimeric està manejant i tractant l'article segons la primera redacció que ell n'havia donat al *Directorium*: «Virtus est ita bona et quantitate magna quod omnis homo potest eam habere pro sua uoluntate¹⁰²». Per això, en dos moments li surten expressions que el traïxen: «... hoc enim est hereticum, quod quilibet possit uirtutes habere morales pro libito voluntatis»; «... quod non facerent, si pro libito voluntatis, cum uellent habere, possent». L'inquisidor l'entén així, però Llull no parla d'aquesta manera.

Per fortuna, en el seu punt quart Eimeric no hi troba res a dir:

Quartum, quod quilibet homo nedum potest habere uirtutes morales, sed etiam earum magnitudinem et bonitatem: *veritas*. Verum enim est quod homo potest habere harum uirtutum cumulum, seu etiam illarum augmentum, nam potest in se recipere et Deus potest illi conferre¹⁰³.

En el punt cinquè, en canvi, Eimeric torna a escometre:

Quintum, quod quilibet homo potest uirtutes morales habere et illarum magnitudinem et bonitatem que habere uoluerit et sicut potuerit uelle: *heresis* in sensu pro quo fit et in sensu quem facit; verum est ut predicatur, quod homo quilibet potest uirtutes morales et earum augmentum habere, tam uolens quam non uolens, quia Deus illi potest conferre et ille recipere; sed non est verum, ymo hereticum, quod quilibet possit sic habere que uoluerit et sicut uoluerit, ut referatur illud habere non ad posse, sed ad uelle, sicut intendit iste; hoc est enim hereticum, ut quilibet, sicut uoluerit possit habere uirtutum harum augmentum; hoc est enim condemnare et sacram scripturam et sanctos et Ecclesiam, qui petunt a Deo harum uirtutum augmentum, quod non facerent si pro libito uoluntatis habere possent. Unde in quadam Ecclesie collecta dicitur ita: «*Deus uirtutum, cuius est totum quod est optimum, presta in*

102. Cfr supra, text corresponent a la nota 100.

103. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 213rb, línies 15-20.

101. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141 23-15, f. 213ra, línia 9- 213rb, línia 14.

nobis religionis augmentum. Item in alia: «*Multiplica super nos misericordiam tuam*». Item in alia: «*da nobis fidei, spei et caritatis augmentum*»; ad augmentum enim trium istarum sequitur et augmentum aliarum¹⁰⁴.

Com que aquest punt cinquè és exactament una repetició del punt tercer ampliat ara a la «bonesa e granesa» de les virtuts morals que l'home pugui desitjar tenir, acontentem-nos dient que hi fem les mateixes observacions que acabem de fer en aquell punt tercer precedent.

El punt sisè d'Eimeric retindrà més llargament la nostra atenció:

Sextum, quod quilibet homo potest uirtutes has et earum augmentum habere ut predicatur, hoc est, qui uoluerit et sicut uelle poterit per amorem uirtutis amati, hoc est, Dei; quasi dicat quod non uirtute sui, sed Dei: *beresis* in sensu pro quo fit et quem facit; verum est enim quod uirtute Dei quilibet potest habere uirtutes has et earum augmentum, nam Deus potest sua uirtute cuilibet homini conferre et quilibet homo potest recipere, sed non est verum, ymo hereticum, quod uirtute Dei quilibet possit has uirtutes et earum augmentum habere, que uoluerit et sicut uelle poterit. Hoc enim est uirtutem Dei humane de necessitate subicere uoluntati, ut quod homo uult a Deo fieri de necessitate a Deo habeat fieri, et sic Deus sit subiectus homini; hoc est etiam uoluntatem hominis totaliter necessario adimpleri, cum tamen uoluntas hominis ad illicita, ymo etiam ad uelle infinita, etiam Deo impossibilia se extendat, que sunt heretica manifeste; vnde Apostolus, *Romanos VII*^o: «Non quod uolo bonum, sed quod nolo malum, hoc facio». Et iterum *Romanos VII*^o: «Uelle adiacet mihi, proficere attamen bonum non inuenio». Teneamus igitur et credamus quod homo potest per uirtutem Dei uirtutes morales et earum magnitudinem et bonitatem habere, non sicut homo uoluerit et uelle poterit et quia uoluerit, sed sicut Deo placuerit: «Ita, Pater, quia sic fuit placitum ante te», *Matthei XI*^o¹⁰⁵.

Per començar remarquem que aquest punt sisè només serveix perquè Eimeric recuperi l'expressió lul·liana «per amorem uirtutis mei amati», ja que en els punts anteriors ha tocat tota la matèria de l'article més els seus propis afegits. I remarquem immediatament que aquesta expressió de Llull l'hauria pogut tenir en compte abans, en els tres primers punts en què divideix l'article, almenys. L'inquisidor aquí fa una trampa molt visible. Després d'haver intentat fer dir a Llull que l'home pot tenir les virtuts morals que vulgui tenir, que les pot tenir en la bonesa i granesa que vulgui i tant com pugui voler, ara es recorda que tot això l'home ho pot tenir si ho vol i tan com vulgui «per amor de la virtut de Déu». Però no en el sentit de rebre-les de Déu gratuïtament, sinó en el contrari: d'obligar Déu a donar-les a

l'home quan i en la mesura que l'home les vulgui. És a dir, Eimeric entén la proposició de Llull d'aquesta manera: «Et quilibet homo qui habere voluerit uirtutes morales, per amorem uirtutis mei amati potest habere tot et in tanta magnitudine et bonitate sicut poterit uelle». I aleshores en treu conseqüències aberrants, que de cap manera no es poden llegir en el text lul·lià. Examinem ara aquest problema tan de prop com sigui possible.

Eimeric formula la proposició lul·liana així:

Subjecte	{	Quilibet homo qui habere voluerit uirtutes morales
Predicats	{	potest habere tot et in tanta magnitudine et bonitate sicut poterit uelle per amorem uirtutis mei amati

Es tracta, doncs, d'una proposició amb un subjecte i dos predicats. En bona lògica, cal dir que els dos predicats convenen accidentalment al subjecte i s'en prediquen a part l'un de l'altre, perquè no forma part de la naturalesa de l'home que desitgi tenir virtuts morals a) ni que les pugui tenir en tan gran nombre i en tanta bondat i magnitud com sigui capaç de voler, b) ni que això sigui així per amor de la virtut de Déu.

La conseqüència que en treu Eimeric és aquesta:

Subjecte	{	Quilibet homo qui habere voluerit uirtutes morales
Predicats	{	potest habere sicut poterit uelle per amorem uirtutis mei amati

Ara bé, aquesta conseqüència no és respectuosa amb les regles de les conseqüències de les proposicions que donà el mateix Eimeric en el seu tractat de lògica. Deia, en efecte, Eimeric, en la primera regla sobre les conseqüències de les proposicions:

«Quando aliqua plura predicantur accidentaliter et diuisim, non licet inferre coniunctim, ut «*Sortes est bonus et est logicus, non inferitur ergo est bonus logicus*»¹⁰⁶.

104. Cfr *ib.*, línies 20-41.

105. Cfr *ib.*, f. 213rb, línia 41- f. 213va, línia 14.

106. Cfr Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 7ra, línies 11-14.

Imaginem ara per hipòtesi que quan Eimeric formula la proposició lul·liana de la manera que hem posat més amunt, entengui que els dos predicats convenen accidentalment al subjecte, però se'n prediquen conjuntament. En aquest cas, també incompliria una regla donada per ell mateix:

«Quando aliqua predicantur de aliquo accidentaliter et coniunctim non infertur diuisim primum predicatum sed bene secundum, ut *Sortes est bonus latro* non infertur *ergo est bonus, sed est latro*»¹⁰⁷.

És a dir, Eimeric podria concloure: «Quilibet homo qui habere voluerit virtutes morales potest habere sicut poterit velle»; o, en tot cas: «Quilibet homo qui habere voluerit virtutes morales potest habere per amorem virtutis mei amati». El que no s'aguanta és la doble conseqüència que ell en treu.

La proposició de Llull tal com l'havia formulada la comissió Ermengol i com Eimeric la tradueix en l'*Expurgate* podria ésser atacada com a lògicament falsa¹⁰⁸, però de cap manera no conté la necessitat que Eimeric hi creu detectar. La prova més forta és que l'inquisidor l'hi introdueix contra la seva pròpia lògica!

2.3.b. Resposta als lul·listes

Com ja és d'esperar, ara estudiarem la resposta d'Eimeric als qui defensen aquesta tercera proposició de Llull:

Hic articulus multos habet et habuit defensores, qui dicunt articulum esse verum, exponentes quod per amorem uirtutis Dei, hoc est, per caritatem, que est uirtus, quilibet potest habere uirtutes morales, quia qui habet caritatem habet uirtutes morales saltem in habitu. Non valet propter duo. Primo, quia expositio est extorta et non de mente ponentis articulum. Nam per Dei uirtutem non intelligit caritatem, nam dicit in principio quod celum, elementa, plante et bestie habent uirtutem per uirtutem Dei; constat autem quod predicta non habent caritatem, et sic non habent uirtutem per caritatem Dei, nisi dicatur caritas Dei caritas increata, de qua non loquimur in presenti; que caritas est ipse Deus, ut tunc dicatur quod predicte res habent uirtutem per Dei uirtutem, hoc est, per Deum; cum autem dicitur infra quod quilibet potest habere uirtutes morales per amorem uirtutis Dei, sumit uirtutem Dei conformiter sicut ante et non pro caritate; nam si pro caritate, dixisset per uirtutem amoris, hoc est, caritatis, et non dixisset per amorem, hoc est, caritatis; sumitur autem hic amor quo diligitur Dei uirtus sicut ubi dicitur quod Christo resurgente Petrus et Iohannes pre ceteris ad sepulcrum currebant, qui Chris-

tum pre ceteris diligebant; qua dilectione fideles, licet peccatores, dicuntur Deum diligere. Secundo, quod posito sed non concessio quod amor sumatur hac (*sic*) pro caritate, adhuc nihil facit contra, nam licet per caritatem habeantur uirtutes in habitu, non tamen habentes caritatem habent omnes caritatis magnitudinem seu caritatis augmentum, sed oportet adhuc a Deo petere, iuxta illud Apostoli *Philipenses I^o*: «Rogo ut caritas uestra magis ac magis habundet»; et si non omnis qui habet caritatem, habet caritatis magnitudinem, quomodo per caritatem simplicem quis habebit morales uirtutes ad magnitudinem, ut habeat iuxta suam voluntatem? Etenim et caritas et eius augmentum uirtutesque morales et earum incrementum non habentur pro libito hominis voluntatis, sed de beneplacito Dei condonantis, quia «Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum», Jacobi I^o¹⁰⁹.

A diferència del primer article que hem examinat, aquí Eimeric no s'enfronta amb la defensa que del tercer article va fer la comissió Ermengol, sinó amb uns altres defensors, i es confirma així que d'altres lul·listes, i qui sap si algun d'ells no fóra valencià, en el lapse de temps prou curt que va de 1386 a 1389, van aprofitar els treballs de la comissió per a donar ulteriors fonaments a la defensa de l'ortodòxia lul·liana. Efectivament, la comissió Ermengol, en defensar el tercer article, posava l'èmfasi en el fet que en el text lul·lià autèntic es parlava de virtuts morals i no de virtuts teològals, perquè en la redacció que de l'article havia donat Eimeric en el *Directorium* la distinció no hi era observada. La comissió no parla en cap moment com els defensors que l'inquisidor impugna¹¹⁰.

Els tals defensors interpreten l'expressió «per amorem uirtutis mei amati» com si es referís a la virtut infusa de la caritat. Aleshores la proposició de Llull pren el sentit següent: «Qualsevol home que vulgui posseir virtuts morals mitjançant la virtut de la caritat divina en podrà posseir tantes com vulgui i en tanta magnitud i bonesa com sigui capaç de desitjar». La caritat embolcalla i amara totalment la voluntat humana que vol progressar en la virtut moral. Eimeric els contesta que el text lul·lià no tolera aquesta interpretació, i raona ben correctament que Llull no parla ni de la virtut de la caritat ni de Déu com a caritat increada, sinó de l'amor a la virtut divina que l'home pot experimentar, tant si té com si no té la virtut infusa de la caritat. En segon lloc insisteix que el progrés i l'excel·lència en la virtut moral, encara que es tingui la virtut de la caritat, s'ha de demanar a Déu, car no és a l'abast de la simple voluntat humana, sinó únicament del beneplàcit diví.

La defensa que fan els lul·listes de l'article de Llull implica que hom experimentava alguna dificultat o escrúpol davant alguna de les seves expressions. I si no arreglen gairebé res amb la seva interpretació de «l'amor de la

107. Cfr *ib.*, línies 19-23.

108. Cfr *ib.*, f. 5va, línies 33-36: «In [propositionibus] finalibus de futuro contingenti non contingit ambas simul esse veras nec simul falsas, nec unam determinate veram nec alteram determinate falsam, sed utramque indeterminate, ut *cras pluet, cras non pluet*».

109. Cfr *ib.*, f. 213ra, línia 14-213rb, línia 12.

110. Cfr *infra*, línies 586-604.

virtut divina» com a «virtut de la caritat», tal com els retreu correctament Eimeric, encara menys aquest no té raó quan llegeix el text lul·lià com si l'home pogués necessitar la virtut de Déu a fer-lo progressar en l'ordre moral tant i en la mesura com ho vulgui. Les dues interpretacions fan dir massa a un text que és una lloança de Déu a través de la dignitat *virtut*, i que al final conté una expressió que potser hauria pogut ésser matisada, sense ésser l'heretgia que hi veu Eimeric.

2.4. Conclusió provisional

Dèiem al començament que la «Sentència definitiva» i els documents de 1386 i 1395 que conté eren vitals en la història del lul·lisme medieval. En les anàlisis, certament parcials i certament especials, de la manera com Eimeric interpreta tres dels articles lul·lians que havia inclòs en la llista dels condemnats al *Directorium* hi hem constatat dues coses fonamentals: d'una banda, Eimeric no apareix gens familiaritzat amb els mètodes de treball i de raonament lul·lians, amb l'estructura de les seves obres, amb la significació que cada part —definicions, condicions, qüestions— pren dintre cada obra; ni tan solament sembla que s'hagi format una idea molt clara de la terminologia de l'AFA¹¹¹. D'altra banda, el seu contacte amb el món mental lul·lià no arriba ni a ésser amb prou feines material, perquè els textos que ell presenta com a lul·lians, ja s'ha vist, de lul·lià en tenen ben poca cosa, i el cas del primer article examinat per la comissió Ermengol consisteix en una pura i simple tergiversació: el que en el text lul·lià era formulat com una pregunta que es responia negativament, esdevenia tesi en el *Directorium*. I una tesi que fa dir a un text el contrari del que diu amb totes les lletres.

3. ELS LUL-LISTES DE 1419

A més dels documents de 1386 i 1395, la sentència definitiva inclou encara altres peces: un escrit o cèdula on es recullen diversos textos lul·lians sobre el problema de la demostració racional dels misteris de fe cristians, prou llarg; i dues altres sèries de textos lul·lians, la primera de les quals no és res més que un apèndix a la sèrie immediatament precedent, constituït per un únic i llarg text de Ramon Llull; la segona recull textos de dos llibres lul·lians diferents sobre el llenguatge inusitat de Ramon Llull, assenyalada-

111. Aloís MADRE, *o. c.*, 145-146, considera Eimeric un teòleg de mentalitat postomista.

ment sobre els actes de les dignitats (la bondat bonifica, la magnitud magnifica, etc.). Abans d'entrar en llur estudi, i atès que el bisbe comissari redactor de la sentència definitiva n'atribueix l'autoria als mateixos parents i amics de Ramon Llull que són els seus interlocutors únics, potser cal que ens preguntem qui poden ésser aquests lul·listes de finals del segle XIV, tant combatus i tant productius.

D'entrada cal dir que no semblen ésser els mateixos autors de la *Quaestio utrum veritates fidei catholicae sint per viam rationis inquirendae*, conservada als manuscrits de Munich 10538¹¹² i 10543¹¹³; ni tampoc no tindrien res a veure amb l'autor del *Liber super probatione aliquorum articulorum fidei*, del manuscrit muniquès 10554 i del ms. 993 de la Biblioteca Pública de Ciutat de Mallorca¹¹⁴, car els incipits i explícits són diferents. Dit això, cal fer de seguida una reserva. El ms. ara muniquès 10554 fou copiat a Uzès el 1424, cinc anys després de la sentència definitiva, i segons notícia que en dona J. Perarnau¹¹⁵, el *Liber super probatione aliquorum articulorum fidei* conté una llista d'*auctoritates* que serien favorables a la racionalitat de la fe, entre els quals hi ha sant Lleó, Sant Gregori el Gran, sant Anselm, sant Bernat, Ricard de sant Víctor, Bonaventura i Tomàs d'Aquino. En la cèdula dels lul·listes de 1419, continguda a la sentència definitiva, hom hi al·lega també, a part d'Agustí, sant Tomàs d'Aquino, sant Anselm, sant Gregori el Gran i encara Ricard de Sant Víctor, esmentats dins una llarga cita del lul·lià *Liber disputationis fidei et intellectus*¹¹⁶. La confrontació de textos assenyalà, un dia, semblances, o diferències i possibles influències entre aquests diversos escrits i els dels lul·listes barcelonins, que tenen, segons ha assenyalat Perarnau, una característica comuna: pertanyen a una època d'eclosió del lul·lisme¹¹⁷.

La familiaritat amb la qual semblen moure's entre la producció lul·liana i el nombre relativament alt de textos que citen i aporten els lul·listes de 1419 en defensa de Ramon Llull apunten cap a l'únic nucli social i intel·lectual barceloní d'on podia procedir aquest material: l'escola lul·liana de Barcelona. Aquesta institució, erigida sota Pere III, havia sofert el 1387 un cop mortal, si ja no és que fou suprimida de socarrel en el moment d'accés al torn

112. Cfr J. PERARNAU, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans*, Barcelona, Facultat de Teologia. Secció de Sant Pacià 1982, 139.

113. Cfr *Id.*, *ib.*, *II Volums de textos llatins*, Barcelona 1986, 139.

114. Cfr *Id.*, *ib.*, 171; J. GARCIA PASTOR, J. N. HILLGARTH, L. PÉREZ MARTÍNEZ, *o. c.*, 16-17.

115. Cfr J. PERARNAU, *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, dins «ATCA» 2 (1983) 145, nota 69.

116. Cfr *infra*, línies 861-927.

117. Cfr *o. c.* en la nota 115, *supra*, 135 ss.

del dèbil Joan I¹¹⁸. Al cap de cinc anys, el 1392, el rei tornava a permetre l'ensenyament de les doctrines lul·lianes, mantenint però la reserva pel que feia a la teologia de Llull¹¹⁹. Entre 1392 i 1419 l'escola lul·liana es va reorganitzar. Ja abans del 1405 havia estat instal·lada en unes cases «davant lo monestir de madona santa Maria del Carme»¹²⁰, i Tomàs Exemenó n'havia estat lector fins al 1410, encara que no sabem a partir de quin any. Entorn de l'escola lul·liana hi gravitava el prohòmic Felip de Ferrera¹²¹. I no podia ésser gaire lluny de Felip de Ferrera en tots els moviments que precediren i confluren en la sentència definitiva el seu notari redactor, Gabriel Canyelles, notari també de Ferrera, copista del ms. lul·lià, ara a Munich, Clm 10523¹²² i possible interventor en el Clm 10503¹²³. També sabem que el 1412 un tal Pere Martí ensenyava la ciència del mestre Ramon Llull¹²⁴. Entre 1410 i 1420 coneixem el nom de dos estudiants barcelonins de l'Art de Llull,

118. Joan I, a instàncies d'Eimeric, prohibí l'ensenyament de la doctrina lul·liana, manà recollir i lliurar a l'inquisidor els llibres lul·lians i ordenà que hom detingués els lul·listes i defensors de Llull: cfr *Documents*, ... I, 347-348, doc. CCCLXXXVIII.

119. ACA, Canc. reg. 1925, folis 119r-120r.

120. Josep Me MADURELL I MARIMON, *La Escuela Luliana de Barcelona (Nuevos datos para su historia)*, dins «AST» XXIII (1950) 35, nota 7 i 37, nota 16.

121. Felip de Ferrera és un personatge conspicu, del qual s'ha ocupat Josep Me MADURELL I MARIMON en l'estudi citat en la nota anterior, pp. 31-52, en *La Escuela de Ramon Llull, de Barcelona. Sus alumnos, lectores y protectores*, dins «Estudios Lulianos» VI (1962) 205-208, i en *Miscelánea Luliana*, dins «Estudios Lulianos» XII (1968) 59-64. Potser cal identificar-lo amb el personatge del mateix nom al qual Pere el Cerimoniós donava una ordre de pagament l'any 1384 (*Documents* I, 324-325, doc. CCCLVIII) i el rei Martí l'Humà li donava una ordre de compra el 1399 (*Documents*, I, 407, doc. CCCCLVIII). El 1391 Joan I l'enviava amb Pere Pasqual al bisbe de Lleida per tal d'informar el prelat d'allò que el rei volia que es dugués a terme a propòsit de la condemna del lul·lista Pere de Castellví per obra d'Eimeric (cfr Dieter EMEIS, *Das Schicksal des Lullisten Peter de Castellvis*, dins «Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens» 21. Band, Münster 1963, 174). L'any 1393 Eimeric li obrí procés, segurament perquè es constituïa de forma notòria en protector dels lul·listes i en organitzador de llur escola a Barcelona, suscitant així una violenta reacció epistolar dels consellers barcelonins contra l'inquisidor, [cfr el nostre treball *Documents inédits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme*, dins «ATCA» 2 (1983) 340-342, doc. 16]. A través de mecanismes que no coneixem prou bé, la iniciativa processal eimericiana es girà sobtosament contra seu, perquè al seu torn Felip de Ferrera, quan el rei ja havia exiliat Eimeric, li va moure procés (cfr «Estudios Lulianos» XXII [1968] 59 i 63-64). Felip de Ferrera tenia una col·lecció de llibres de Ramon Llull que va llegir a l'Escola. Finalment convé no passar per alt que Joan I comissionà Pere Pasqual i Felip de Ferrera perquè refessin els estatuts de la Confraria de la Puríssima Concepció, i que la reforma fou aprovada el 1393 (cfr Faustino D. GAZULLA, *o. c.*, 26 i doc. VII, 66-67). Per tots cantons Felip de Ferrera és un lul·lista i un anti-eimericista de pedra picada.

122. Cfr J. PERARNAU, *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. II. Volums de textos llatins*, Barcelona 1968, 97.

123. *Id.*, *ib.*, 39.

124. Cfr MADURELL I MARIMON, *La Escuela de Ramon Llull, de Barcelona. Sus alumnos, lectores y protectores*, dins «Estudios Lulianos» VI (1962) 190, i VIII (1964) 96.

Ferran Gonçal i Claudi Otger¹²⁵. La nòmina és curta, però real, i cal pensar que el defecte de la seva poca llargada és una conseqüència del treball que resta per fer en l'escorcoll de la documentació de l'època. Si a aquests indubtables lul·listes barcelonins hi afegim els lul·listes valencians que han estat exhumats recentment¹²⁶, haurem de concloure que hom ha començat de precisar, entre la turba de lul·listes anònims antics, alguns nuclis concrets, amb noms i cognoms, que la recerca futura enriqueirà i completarà, bo i estudiant-ne els nexes.

Ja hem fet notar que els lul·listes de 1419 són romanistes, acusació que els adreçava Eimeric el 1389¹²⁷. Hi ha d'altres proves encara més punyents de l'abandó en què els lul·listes van deixar Benet XIII: l'autor anònim de les *Instàncies i textos doctrinals sobre la Puríssima a l'emperador Segimon* ja no el considera papa en un text posterior a 1415¹²⁸. Aquest darrer autor, per ara anònim, és un personatge molt interessant, tal com l'ha descrit Perarnau: lul·lista i teòleg coneixedor dels «valors de la teologia de les escoles oficials», partidari decidit de la reforma de l'Església, al mateix temps que intenta de «fer acceptables les tesis bàsiques de l'escola lul·liana en el punt de la Puríssima Concepció de Maria», també malda per fer-la «acceptable per als teòlegs normals»¹²⁹. Ens trobaríem, doncs, en aquesta època certament brillant del lul·lisme autòcton, amb lul·listes de més d'un temperament i, sobretot, amb algun lul·lista o grup de lul·listes que per llur formació o per altres causes comprenen que s'ha de fer un esforç en ordre a normalitzar Llull, és a dir, a actualitzar el seu pensament i donar-li estat oficial en la societat de l'època¹³⁰.

De fet, i en la mesura que ho reflecteix la sentència definitiva, aquests lul·listes es mostren preocupats per dues de les causes que fan més difícil la normalització del pensament lul·lià: el problema de la demostració racional

125. *Id.*, *ib.*, VI (1962) 188, i VIII (1964) 95 i 97-98.

126. Cfr el nostre treball anterior, pp. 26-46.

127. Cfr *ib.*, 24-25 i 49-50.

128. Josep PERARNAU, *Política, Lul·lisme i Cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432*, dins «ATCA» 3 (1984) 86-87.

129. *Id.*, *ib.*, 82ss.

130. En un altre lloc ja vam esmentar els contactes que s'han detectat en un ms. procedent del monestir benedictí genovès de St. Gerolamo della Cervara entre occamisme i lul·lisme: cfr *Sobre el lul·lisme de Ramon Sibiuda*, dins «ATCA» 10 (1991) 253 ss. Afegim que Ramon Sibiuda (†1436) forma part també del grup de lul·listes universitaris i «normalitzadors» de Llull: cfr *La filosofia de Ramon Sibiuda*, IEC, Barcelona 1997, 64-83. També podrien ésser inclosos en el grup «normalitzador» aquells lul·listes interlocutors d'Eimeric en el *Dialogus contra lullistas* que, com a alternativa a la condemna general de la doctrina lul·liana, en proposen la revisió i l'expurgació que eventualment sembli aconsellable: cfr supra, pp. 51-56 i 214-216.

dels misteris de la fe cristiana i el llenguatge de Llull¹³¹. En les al·legacions a favor de Llull del 1419 no hi llegirem cap defensa de l'Art, per bé que l'Art és l'instrument de les proves dels articles de fe i subjau al llenguatge lul·lià inusitat i estrany. Les raons necessàries i la terminologia de mestre Ramon són vistos com obstacles per a la reivindicació de la seva doctrina, i és per això que els lul·listes del 1419, decidits «normalitzadors», s'apliquen a remoure'ls.

3.1. *El problema de les raons necessàries*

No cal dir que Nicolau Eimeric havia fet ostensiblement bandera d'aquest problema. Els articles 96-98 i 100 de la llista del *Directorium* són dedicats al tema de la demostrabilitat dels articles de la fe i a la peculiar manera com Llull planteja les relacions entre raó i fe¹³². En l'*Expurgate vetus fermentum*, les relacions entre fe i raó en Llull són tocades en els dos primers articles de la primera part¹³³. La demostrabilitat dels articles de la fe hi és tocada d'antuvi específicament. L'article tercer toca la demostrabilitat de la Unitat i Trinitat en Déu¹³⁴; el sisè, la de la generació del Fill¹³⁵; el setè, la de l'espiració de l'Esperit¹³⁶; l'onzè, la de la creació del món¹³⁷; el tretzè, la de la resurrecció dels morts¹³⁸; el catorzè i el quinzè, la de l'Encarnació del Fill de Déu¹³⁹; el divuitè, la de la Nativitat i de la Passió de Crist¹⁴⁰; el vint-i-u, la del davallament als inferns¹⁴¹; el vint-i-tres, la de la resurrecció i ascensió¹⁴²; el vint-i-quatre, la del judici final¹⁴³. Aquesta primera part es clou amb un article del tot genèric, que inclou una referència explícita al *Libre dels Articles de la*

131. Són encara els retrets principals que el 1423 farà Gerson a l'obra de Llull i que motivaren l'exclusió de l'ensenyament de les doctrines lul·lianes de la universitat de París: cfr E. VANSTEENBERGHE, *Un traité inconnu de Gerson: «Sur la doctrine de Raymond Lulle»*, dins «Revue des Sciences Religieuses» 16 (1936) 441-473.

132. Cfr L'Escorial, ms. N. I. 18, f. 92; Ciutat de Mallorca, Bibl. March, ms. 104-II-7, f. (LXXXVII) a-(LXXXVII)c; *Directorium*, 260a-b.

133. Sevilla, Bibl. Cap. y Colomb., ms. 141-23-15, f. 192vb-194rb.

134. *Ib.*, f. 194rb-195ra.

135. *Ib.*, f. 195va-b.

136. *Ib.*, f. 195vb-196ra.

137. *Ib.*, f. 196vb.

138. *Ib.*, f. 197ra-b.

139. *Ib.*, f. 197rb-197va.

140. *Ib.*, f. 199ra.

141. *Ib.*, f. 199vb.

142. *Ib.*, f. 200ra.

143. *Ib.*, *ib.*

*fe o Liber Apostrophe*¹⁴⁴. Al final, en la cinquena part, encara dedicarà un article a la demostrabilitat de la potestat papal¹⁴⁵.

En el seu moment ja lleurà de veure el punt de vista des del qual Eimeric esguarda l'intent lul·lià d'abordar tot el dogma com a matèria demostrable. Remarquem ara que els lul·listes de 1419, en reconèixer que per a Llull els articles de la fe són demostrables, avancen un matís: «certo modo»¹⁴⁶, que traduït vol dir «d'una certa manera»; i afegeixen de seguida, ultra algunes raons lul·lianes molt pragmàtiques, que Llull no separa mai l'esforç per a demostrar racionalment els misteris cristians de la gràcia divina adjuvant, i de la mateixa fe. Amb aquesta observació reconduïxen el debat a les posicions lul·lianes més genuïnes, i hauria estat molt interessant que els lul·listes de 1419 haguessin intentat una reflexió o justificació d'aquelles posicions. No ho van fer, i aquest és un dels dèficits essencials del lul·lisme català antic, i possiblement la causa perquè al capdavall el lul·lisme no va acabar normalitzant-se en l'Europa moderna. El pensament medieval occidental, en efecte, havia assimilat el punt de vista grec sobre el que era científic: la ciència és dels universals i d'allò que és necessari. Els actes contingents i els éssers particulars no són objecte de la ciència. A partir d'aquí, la cultura medieval decanta progressivament allò que és demostrable d'allò que no ho és. El segle XIV, i no només a causa del nominalisme, traçarà uns límits cada vegada més explícitament reduïts a propòsit d'aquelles veritats cristianes que seran considerades com objecte de demostració possible. En aquest context, l'intent de Llull de demostrar racionalment els actes històrics de l'Encarnació i la Redempció serà sempre vist com un projecte obsolet i com un projecte que no satisfia la metodologia científica. Les seves raons necessàries seran vistes, en la millor de les benevolències, com persuasions mesclades amb fe. I tot el seu sistema artístic, que tant dóna raó de l'ordre dels éssers en el món com de la resurrecció de la carn, serà considerat, en el millor dels casos, com una fantasia piadosa. L'afany missioner de Llull condiciona la seva manera d'esguardar la veritat cristiana, i això és explícit sempre que al·lega que l'infidel no canviarà una fe per una altra, sinó en tot cas una fe per un saber¹⁴⁷. I quan al·lega que el

144. *Ib.*, f. 200ra-va.

145. *Ib.*, f. 217va.

146. Cfr infra, línies 673-695.

147. Cfr *Disputatio fidei et intellectus* I, 5 (RLOL, t. XXIII [CCCM, CXV] 231, línies 167-171), I, 7 (*ib.*, 232-233, línies 210-220); *Liber ad probandum aliquos articulos fidei catholice per syllogisticas rationes*, prol. (RLOL, t. XX [CCCM, CXIII] 448, línies 4-7); *Supplicatio Raimundi*, prol. (RLOL, t. VI [CCCM, XXXIII] 236 línies 5-17); *Liber de Fine*, I, 2 (RLOL, t. IX [CCCM, XXXV] 256-257, línies 172-188); I, 5 (*ib.*, 267, línies 554-569); *Liber in quo declaratur quod fides sancta catholica est magis probabilis quam improbabilis*, prol. (RLOL, t. VI [CCCM, XXXIII] 328-330, línies 4-44); *Dictatum Raimundi*, prol. (RLOL, t. XIX [CCCM,

saber que ell proposa no és un saber sense fe o que és una fe amb saber¹⁴⁸, hom li ha de fer observar des de posicions cristianes que el tal saber només pot ésser aparent, perquè dels misteris centrals de la fe no hi ha saber científic, parlant amb propietat¹⁴⁹.

Així, doncs, els lul·listes de 1419 obvien el problema de fons i s'afanyen a neutralitzar la possible imatge d'un Llull racionalista o pedant. La tria de textos que presenten respon a tal objectiu, i queda clar, després de la seva lectura, que no és possible de considerar Llull com un agosarat racionalitzador de la fe, ans queda com un partidari acèrrim de fer intervenir la fe i la voluntat en el procés intel·lectiu dels misteris cristians. Com és natural, la llarga antologia lul·liana no aclareix de cap manera quin és el domini propi de la fe i quin el propi de la raó en aquest procés en el qual totes dues estan imbricades; no aclareix si Ramon Llull ofereix a l'infidel el canvi d'una fe simple a una fe il·lustrada, o si li ofereix realment el canvi d'una fe per un saber. L'antologia per ella sola no permet de concloure si Llull és racionalista o fideista; els textos juxtaposen la fe a la raó i la raó a la fe en una interrelació sense conflictes aparents i, per tant, *artificial*, volem dir creada *ad hoc*. Els lul·listes de 1419 semblen satisfets amb aquesta artificiositat, si ja no és que la consideraven com una formulació àuria de l'equilibri entre fe i raó!

3.2. El llenguatge inusitat de Ramon Llull

Aquesta és la segona gran dificultat que presenta el sistema lul·lià. Ara bé, quan la sentència definitiva, per boca dels lul·listes d'aquell moment, es refereix als articles que impugna Eimeric, constatem que mai no es tracta de textos d'una o altra *Art* concreta de Llull, sinó d'altres llibres, i que la referència se circumscriu als actes de les dignitats: la bonesa bonifica, la

CXI] 351, línies 4-17); *Doctrina pueril*, c. 83, n. 12 (ed. ENC, A 104, 197); *Llibre de demostracions*, prol. i I-II (ORL, XV, 3-4, 7-9).

148. Cfr *Ars generalis ultima*, IX, 1, 6 (RLOL, t. XIV [CCCM, LXXV] 276, línies 581-585); *De civitate mundi*, I, 3 (RLOL, t. IV, 176-177; I, 5 (*ib.*) 179); *Liber prime et secunde intentionis*, c. V, 1 i 4 (RL *Operum*, t. VI, Moguntiae 1737, 5-6); *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita contra aliquorum philosophorum et eorum sequacium opiniones erroneas et damnatas a venerabili patre domino episcopo parisiensi*, c. 16 (RLOL, t. XVII [CCCM, LXXIX] 282-283, línies 25-33, 34-72); *Disputatio fidei et intellectus*, disp. I, 2 (RLOL, t. XXIII [CCCM, CXV]).

149. Per a no fer interminable aquesta nota, limitem-nos a recordar la seca reacció de Guillaume de Sequavilla, expressada del vivent de Llull en un sermó, on blasma la pretensió lul·liana de voler demostrar científicament els articles de la fe. El sermó ha estat editat per Vincent SERVERAT, *Trouver chaussure à son pied. Un passage «anti-lullien» dans un sermon de Guillaume de Sequavilla*, dins «Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age» 62 (1995) 443-469.

magnitud magnífica; i també a l'acte de l'essència: que l'essència essència. Aquest llenguatge de Llull¹⁵⁰ necessita una justificació, sobretot teològica, en la mesura que s'aplica també a la Trinitat.

La justificació és donada mitjançant un text lul·lià que contempla gairebé totes les objeccions que es poden fer i s'han fet al seu especial llenguatge: impropietat, tosquetat, falta de tradició en la comunitat eclesial i universitària. Llull reconeix els perills i el caràcter innovador de la terminologia que amb tanta facúndia fa servir per a estructurar el seu pensament, i s'excusa si la novetat del seu llenguatge és causa de possibles errors, protestant amb vigor de la seva resolta voluntat de no apartar-se en cap aspecte de l'ensenyament de l'Església¹⁵¹. Els lul·listes de 1419 manifesten en aquest punt una perfecta continuïtat de pensament amb aquells que en el *Dialogus contra lullistas* d'Eimeric assenyalen la intenció sempre explícita de Llull de roman-dre en el si de la ortodòxia eclesial¹⁵².

La justificació més específicament teològica és abordada tot seguit, i sempre mitjançant el text lul·lià oportú, que en aquest cas és del *Commentum*. Responent o no a la ja llunyana, però sempre pesant acusació d'Eimeric, els lul·listes avancen una retractació lul·liana a propòsit de l'expressió «l'essència essència»¹⁵³ aplicada a la producció trinitària, en la qual Ramon Llull precisa que quan diu que l'essència essència entén parlar «sub ratione suppositi», és a dir, en el marc de les relacions personals intradivines¹⁵⁴.

Ara bé, la justificació última o teòrica té un pes que cal remarcar, i és donada amb mots del mateix Llull. Consisteix en una crítica del concepte lògic tradicional. En efecte, sigui quina sigui la relació que cada escola estableixi entre la cosa real i el concepte que la representa o del qual és signe, el concepte sempre és el resultat de restringir un gènere mitjançant el sobreveniment d'una diferència. Però la definició lògica que obtenim per aquest procediment és insuficient del tot, segons Llull, per donar raó de l'ésser i de la vivacitat de les coses, les quals són molt més vehements i plurals en elles mateixes, que les idees que en tenim en la intel·ligència. Les coses són més

150. Sigui'n permès de recordar aquí la dificultat del llenguatge filosòfic d'un pensador modern, Heidegger, en l'obra del qual, i ben curiosament, hi trobaríem verbalitzat d'una manera també estranya l'acte de l'essència: *Das Wesen «west»*. La retorsió del llenguatge és semblant, el context i la temàtica són tan diferents...!

151. Cfr infra, línies 1183-1188.

152. Cfr el nostre estudi anterior, pp. 230-231.

153. En el *Directorium* Eimeric esmenta, entre altres obres lul·lianes, *Els Cent noms de Déu*, on es pot llegir: ... «Si tu, essència, fosses sens essenciar, gran e bona fores en ton amar, e no bona ni gran en substanciar... Si tu, essència, no fosses en essenciar, no pogres esser en concordansa ni en concordar, ni egualtat e egualar no pogren en tu estar». Cfr ORL, XIX, 83.

154. Cfr infra, línies 1194-1198.

grans i més extenses que el llenguatge amb el qual se signifiquen. I és la gran distància que hi ha entre els mots i les coses allò que obliga l'home a sotmetre el llenguatge a refraccions inusitades, si vol parlar adequadament de la realitat que té al seu davant¹⁵⁵.

Ens fa l'efecte que la tria que han sabut fer els lul·lites de 1419 dels textos de Llull, orientats exclusivament a desfer els principals malentesos a què pot donar peu l'obra del mallorquí i a neutralitzar l'atac desmesurat de l'inquisidor Eimeric, demostra que entre aquell grup hi havia gent amb un nivell humà i una formació filosòfico-teològica remarcables. Van saber d'alguna manera «escollar» Eimeric des de la posició contrària i respondre a les seves objeccions fonamentals. I ho feren d'una manera elegant, que certifica la veneració que sentien davant la figura i la doctrina de Llull: cedint la paraula als mateixos textos del mestre i quedant ells en un discret segon terme. Però una tal discreció no amaga gens la sagacitat i l'ambició intel·lectual que alguns d'ells posseïen. Almenys el qui va recollir el text del *Commentum* per a expressar en terminologia lul·liana la distància entre els mots i les coses, sabia que, bo i defensant un aspecte certament compromès de l'obra de Llull, contribuïa a situar molt eficaçment el venerable mallorquí al cor d'un problema filosòfic que no havia pogut ésser més viu i polèmic durant el segle XIV. La suavitat de les formes dels lul·listes de 1419 no dissimula gens, al contrari, llur convenciment que mestre Ramon era un prestigi intel·lectual de primer ordre, que havia d'ésser inequívocament reivindicat pel grup humà d'on havia emergit.

2.3. Conclusió

Segurament encara no s'ha estudiat prou a fons tot el complex mún del lul·lisme trescentista a la Corona d'Aragó. A reserva del que pugui ensenyar-nos l'exhumació pacient dels escrits i documents que s'hi refereixen i que encara romanen inèdits, de moment es van precisant dues formes ben característiques d'aquell lul·lisme antic: La primera seria un lul·lisme impregnat d'elements arnaldistes i d'alguna contaminació joaquimítica i franciscana radical, un lul·lisme potser popular, encara que minoritari, en el si del qual es cultiven amb el mateix fervor el profetisme, algunes idees revolucionàries i, amb tota probabilitat, també l'odi als jueus. La segona forma seria un lul·lisme més d'escola, de nivell universitari, que intenta de reivindicar Llull com un gran «maître à penser» de la cristiandat, i, per tant, malda per a normalitzar-ne el sistema conceptual en la cultura de l'è-

poca. No diríem pas que les dues formes de lul·lisme siguin excloents l'una de l'altra. Ni es pot pretendre que no hi haguessin fanàtics d'un lul·lisme que amb el lul·lisme més genuí hi tindria més aviat pocs o molt discutibles contactes. La forma més explosiva de lul·lisme seria, és clar, la que s'escamparia amb més facilitat entre les capes menestrals devotes de la població, i Eimeric l'esguardaria especialment en la *Incantatio Studii Ilerdensis* i parcialment en el *Dialogus contra lullistas*. Per contra el *Tractatus Expurgate vetus fermentum* es configura com un atac al lul·lisme il·lustrat, als cercles lul·listes universitaris i formats, amb connexions entre el món burgès i també amb l'entorn de la casa reial, que plantegen una reivindicació molt més seriosa del lul·lisme i de les seves possibilitats intel·lectuals. Aquest lul·lisme dels intel·lectuals, sens dubte ponderat, sembla, però, poc sensible a l'ideal missioner que impulsà Ramon Llull als seus viatges i a les seves especulacions. Seria un lul·lisme menys aventurer, d'escola, protegit pel rei, per les ciutats i pels burgesos, potser perquè n'esperarien algun fruit pràctic —en els camps del dret, de la medicina i de la filosofia—, a més d'apreciar les especulacions sobre la divinitat i el fervor religiós tan personal de Llull.

A reserva del que els estudis del futur aportaran a aquest interessant moment de la història cultural, ens fa l'efecte que la lectura que avui hem intentat fer de la sentència definitiva del 1419 justifica la sospita inicial que aquest document guardava i segueix guardant caires sorprenents.

LA NOSTRA EDICIÓ

Ni el factor temps, ni l'oportunitat, ni la nostra intenció d'abordar únicament els aspectes doctrinals —i encara no tots— del document del 1419 no han permès de procedir a la seva edició crítica. Transcrivim, doncs, el text de la *Sentència* segons el tenor de la seva primera edició, a cura d'Alfons Proaza, com ja hem dit. Hem procurat de subsanar alguns dels seus defectes amb l'ajut de les fonts que ens han estat accessibles, però som ben conscients que en cap cas no podem pretendre ni tan sols que el text de Proaza que donem sigui, en relació amb el text original, un text complet; per això, no obstant les nostres anotacions, aquesta és una edició afectada de provisionalitat. En conseqüència, hem prescindit dels criteris corrents en les edicions d'*ATCA*, no sense presentar algunes notes crítiques al text, ni sense identificar les fonts dels textos citats en les diverses peces que configuren tot el conjunt de la *Sentència*.

Quan el text de Proaza presenta llacunes d'un o de molt pocs mots, els hem suplert consultant el text de la *sentència definitiva* transcrita per A. R. Pasqual. Les lliçons axí suplertes les hem posades sempre entre claudàtors. Els altres claudàtors que apareixen en el text són de l'edició Proaza, i per

155. Cfr infra, línies 1148-1181.

això els hem respectats. Els textos catalans inclosos dins la *sentència* han estat fidelment transcrits, però hem considerat oportú d'accentuar-los a la moderna i d'emprar el punt volat en les separacions d'articles i pronoms dels mots als quals solen estar units. També hem incorporat directament a la nostra edició les lliçons correctes assenyalades per Proaza en la seva fe d'errades.

APÈNDIX

SENTÈNCIA DEFINITIVA DE 1419 SOBRE L'ORTODÒXIA LUL·LIANA.

{1}

{TÍTOL}

{f. 85r} Instrumentum cuiusdam sententie retractantis quicquid 1
 attentatum est per quoscunque et qualitercunque etc. auctoritate
 cuiusdam asserte bulle Gregorii vndecimi contra doctrinam illumina-
 ti doctoris Raymundi lulii pii heremite atque ipsum raymundum 5
 eiusque doctrinam vt bonam et catholicam in pristinum statum redu-
 centis. Perlege feliciter quisquis es aut boni consultor aut exosor.

{2}

{PECES PRELIMINARS}

{f. 85v} *Requisito.*

Die XX martii anno quingentesimo nono posuit Reuerendus Alp-
 honsus de Prohaza in artibus bacallarius infrascriptus coram Reueren- 10
 do domino Francisco Soller decretorum doctore, vicario generali et
 officiali valentinensi:

Coram vobis admodum Reuerendo domino Francisco Soller, decre-
 torum doctore, Decano et Canonico Ilerdensi, vicario et officiali gene-
 rali ecclesie valentine, constitutus personaliter ego Alphonsus de Pro-
 haza, sacerdotum minimus, in artibus bachalarius et Reuerendissimi 15
 Domini Guillelmi Raymundi de Moncada, episcopi Tyrasonensis,
 secretarius, dico et propono:

8-9 Per a Alfons de Proaza, cfr. ROGENT-DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, Barcelona, I.E.C. 1927, 35-36, 41-42, 47, 52; GEC², vol. 18, 359; D.W. MCPHEETERS, *El humanista español Alfonso de Proaza*, Madrid 1961.

16 Guillem Ramon de Montcada, bisbe de Vic (1474-1493), de Mallorca (1493-1496), i de Tarassona (1496-1521); cf. C. EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, vol. II, Monasterii 1901, 203, 276, 293; GEC², vol. 13, 296; vol. 15, 354.

20 Quod cum olim orta esset dubitatio et controuersia super quibusdam articulis in doctrina pii heremite magistri Raymundi lulii [ut pretendebatur] repertis, an saperent heresim vel non, et fuisset a sede apostolica super huiusmodi articulorum examinatione delegatus iudex certus et specialis, datus et assignatus, et per eundem iudicem causa iuxta sedis apostolice mandatum in ciuitate Barchinone examinata, cognita et facta de predictis articulis inquisitione et negocio ad
 25 plenum discusso, debito iuris ordine in omnibus obseruato, prolata tandem in re fuisset diffinitiuua sententia, ui et cum qua pronunciatum et declaratum fuit [f. 86r] dictos articulos, [si qui tales, vt asserebatur, in libris prefati doctoris reperti sunt], esse catholicos et doctrine sancte matris Ecclesie, fidei orthodoxe et aliorum theologorum
 30 doctorum consonos et conformes, et longe ab omni heresis labe et suspicionis alienos, vt puta ab homine non minus christianissimo quam doctissimo et non sine aliquo bono numine [ut manifestissimo eius vite, doctrine et martyrii exemplo comprobatur] afflato, in suis libris positos et christianorum posteritati demandatos, pro vt hec et alia
 35 scitu non indigna in predicta sententia que in promptu est verissime continentur. Cuius quidem sententie tenor et eius publicum et auctenticum instrumentum in publica forma auctentice redactum et in pergameno sincere et fideliter scriptum et signis non solum diuersorum tabellionum signatum, verum etiam iudicis sigillo inpendenti
 40 munitum et corroboratum, cum non amplius quam vnum in ista ciuitate reperiatur penes quendam predicti Raymundi eiusque doctrine asseclam et deuotum, et cum aliunde fortassis aliud sine magno expensarum dispendio minime possit comode haberi, si istum duntaxat vnum aliquo casu, vt euenire solet, deperderetur. Attentis omnibus
 45 supradictis, ego dictus proponens, pro ea deuotione, obseruantia et charitate quas merito prefato huic illuminato doctori et omnibus aliis sapientibus, magistris et doctoribus catholicis debeo, et pro communi rei publice bono et meo et aliorum complurium piorum hominum interesse, qui prefatum doctorem eiusque doctrinam mirabili
 50 deuotione, amore et religione prosequantur, peto a vobis, iudex admodum Reuerende, vt pro isto vestro quod nunc geritis officio prefatam sententiam ob causas et rationes superius memoratas ad perpetuam rei memoriam in registris publicis vestre curie vestra auctoritate transcriptam recondi et obseruari iubeatis. Si prius, vt fieri debet, per
 55 vestram dominationem diligenter examinata et discussa, in nulla sui parte viciata nec cancellata reperta fuerit, sed auctentica vt est et talis, cui in iudicio et extra plena fides adhibenda sit, vt nunc et in omni tempore totiens quotiens opus fuerit ex ipsis publicis archiuis copiam predictae sententie in publica forma, manu et signis et auctenticorum
 60 tabellionum signatam et signo vestre dominationis vel cuiusque alte-

rius futuri officialis, et sigillo vestre curie munitam et corroboratam possint habere illi qui in posterum ad aliquod priuatum [f. 86v] vel publicum bonum huiusmodi sententie instrumento aut letari aut iuuari, quomodocunque desiderent. Quod in totum supradictum cum mihi de iure negari non debeat, iterum atque iterum peto, vestro
 65 nobili officio super premissis omnibus benigniter implorato.

[3]

[f. 86v] *Provisio iudicis*

Inseratur predictum instrumentum in registris curie vicariatus ad perpetuam rei memoriam. Cuius quidem prouisionis vigore, ego Raymundus Guerau apostolica regiaque auctoritatibus notarius publicus
 70 valentinus et per omnem terram et dominationem serenissimi domini Castelle et Aragonum regis, scribaque curie vicariatus generalis valentini, dictum instrumentum in registris curie dicti vicariatus generalis valentini continuaui sub libro collationum anni predicti in hunc qui
 75 sequitur modum:

[4]

[INSTRUMENT DE LA SENTÈNCIA]

[TÍTOL]

[f. 87r] Hoc est transumptum in hanc publicam formam publicumque exemplum redactum auctoritate ac mandato Reuerendi domini Vicarii generalis Reuerendissimi domini Maioricensis Episcopi infrascripti, a quodam publico documento, prout inferius constat, legitimo ac publico tabellione clauso quodamque oblongo sigillo
 80 apenditio comunito. Cuius tenor talis est:

78-79 Dídac d'Avellaneda, bisbe de Mallorca des de 1475 a 1488; cf. C. EUBEL, *o. c.*, vol III, Monasterii 1910, 250; GEC², vol. 19, 344.

[5]

[ENCAPÇALAMENT DEL BISBE COMISSIONAT]

Bernardus miseratione diuina Episcopus ciuitatis Castelli, comissarius ad infrascripta per Reuerendissimum in Christo patrem et dominum Dominum Alemanum, miseratione diuina Cardinalem et legatum infrascriptum, deputatus, Uniuersis et singulis Christifidelibus ad quem vel ad quos presentes peruenerint, Salutem in domino Ihesu Christo.

Litteras pergameneas prefati reuerendissimi domini legati, eius sigillo pendenti in quibusdam cordonibus de filo rubeo sigillatas, sanas et integras, non viciatas, non cancellatas, non in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio et suspitione carentes, comissionem de et super infrascriptis nobis factam continentes, nobisque pro parte honorabilium consanguineorum et amicorum quondam magistri Raymundi Lull in eisdem litteris nominati presentatas, Nos cum ea qua decuit reuerentia recepisse noueritis sub hac forma:

[6]

[LLETRA DEL CARDENAL COMISSARI]

Alamanus, miseratione diuina tituli sancti Eusebii sacrosancte Romane Ecclesie presbiter Cardinalis, in Aragonie, Valentie et Nauarre Regnis ac Maioricarum et minoricarum insulis in nonnullisque aliis partibus et terris apostolice sedis legatus, Reuerendo in Christo patri domino Episcopo ciuitatis Castelli, Salutem in Domino sempiternam.

Sua nobis consanguinei et amici quondam magistri Raymundi lull petitione monstrarunt quod olim quidam frater Nicolaus Aymerici, ordinis predicatorum, tunc in Regno Aragonie officium inquisitionis heretice prauitatis exercens, tempore felicis recordationis Gregorii pape vndecimi contra artem et doctrinam ipsius Magistri Raymundi, vigore cuiusdam ficte bulle [vt asseritur] per ipsum false fabricate, temere attentauit

82 Per a Bernardus Bartholomei, bisbe de Città del Castello, cfr C. EUBEL, *o. c.*, I, Monasterii 1898, 198.

84 Per a Adimarius Alamanus, cfr C. EUBEL, *o. c.*, I, 31.

in fame ipsius doctoris et artis eiusdem denigrationem et non modicam lesionem. Quare pro parte ipsorum nobis fuit humiliter supplicatum vt attentata huiusmodi nulla fore declarare, ipsaque cassare et annullare auctoritate apostolica dignemur. Nos igitur de premissis plenam notitiam non habentes, huiusmodi supplicationibus inclinati, circumspectioni vestre tenore presentium comittimus et mandamus [si est ita] quicquid per ipsum fratrem Nicolaum inueneritis contra [f. 87v] ipsum magistrum Raymundum et opera sua temere attentatum in statum pristinum reuocare curetis, eadem nulla et cassa ac irrita auctoritate prefata penitus nuntiantes.

Datum Barchinone, secundo calendas martii anno a natiuitate Domini millesimo quadringentesimo dacimo (*sic*) nono, pontificatus sanctissimi domini nostri Domini Martini diuina prouidentia pape quinti anno secundo.

[7]

Post quarum quidem litterarum presentationem et receptionem fuimus cum instantia debita requisiti vt ad executionem in dictis litteris contentorum procedere curarem iuxta traditam seu directam a prefato Reuerendissimo domino legato in preinsertis litteris nobis formam. Et ad fundandam eorum intentionem dixerunt, proposuerunt et produxerunt dicti consanguinei et amici per ordinem que sequuntur:

[8]

[DECLARACIONS DELS LUL·LISTES]

- Et primo quod dicta asserta bulla erat exorbitans a iure et etiam a stilo curie Romane, et signanter videbatur in hoc quod viginti libri in quibus asseritur quod fuerunt inventi ducenti articuli erronei et hereticales non nominantur in dicta asserta bulla, nec etiam dicti articuli asserti erronei et hereticales in ipsa inseruntur, nec aliqualis mentio de eorum sententia ibi videtur, sed generaliter et confuse pertransit.
- Item quod in ipsa dicta bulla erat falsa latinitas, que viciat rescriptum papale.

116 ipsum iter

140 • Item quod dicta bulla non erat registata, nec consequenter reper-
ta in registris curie Romane, in quibus documentorum papalium ori-
ginalia reconduntur.

145 Ad quorum omnium predictorum probationem et ostensionem
probabilem prodixerunt in sua propria forma quoddam publicum
instrumentum actum Auinioni (*sic*) per dominum Cardinalem in ipso
instrumento nominato iudicem et commissarium per Sedem apostoli-
cam deputatum in quadam causa, occasione cuius de dicto instrumen-
to conficiendo fuit facta instantia coram ipso; in quo instrumento, eo
quia in ipso de verbo ad verbum est dicta bulla inserta, affirmarunt
150 predicti parentes et amici omnia supradicta clare et lucide posse aspici
et videri. Quod quidem instrumentum est huiusmodi seriei:

[9]

[INSTRUMENT ON ELS REGISTRADORS DE LLETRES APOSTÒLIQUES
FAN CONSTAR QUE LA BUTLLA ANTILUL·LIANA DE GREGORI XI
NO CONSTA REGISTRADA EN ELS REGISTRES
DE L'ANY SISÈ DEL SEU PONTIFICAT]

155 In nomine Domini Amen. Nouerint vniuersi, pre-
sens publicum instrumentum inspecturi, quod coram
Reuerendissimo. in Christo Patre ac Domino D. Leonar-
do, miseratione divina tituli S. Sixti presbitero Cardi-
nali iudice, et commissario per sanctam sedem aposto-
licam specialiter deputato personaliter constitutus
160 discretus vir Anthonius Riera, clericus Valentinensis
diocesis, bacalarius in legibus, principalis, citra tamen
procuratoris sui re-[f. 88r]-vocationem, in quadam causa,
seu causis, que vertitur, vertuntur, seu verti, et esse spe-
rantur, inter dictum Anthonium principalem ex vna
parte, et religiosum virum fratrem Nicholaum aymerici,
heretice prauitatis in regno Aragonie inquisitorem, de,
165 et super nonnullis articulis fidem tangentibus et ipso-
rum occasione, parte ex altera, in qua ad non nullos
actus etiam coram eodem domino cardinali iudice, et

154 tituli *iter*

153-154 Per a Leonardo de Giffonio († 1407), cfr C. EUBEL, *o. c.*, I, 26. 157 Per a Antoni Riera, cfr el nostre treball *La «Incantatio Studii Ilerdensis» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «ATCA» 15 (1996) 11-16.

commissario, citra tamen conclusionem inter dictas par-
tes extitit processum, et tandem copiam siue cedula
cuiusdam littere apostolice, per felicis recordationis
dominum Gregorium papam undecimum, vt idem An-
thonius asseruit, facte eidem domino cardinali tradidit
170 atque dedit, cuius tenor sequitur, et est talis.

[10]

[BUTLLA ANTILUL·LIANA DE GREGORI XI]

Gregorius episcopus, seruus seruorum Dei,
venerabilis fratribus Archiepiscopo Terraconensi
eiusque suffraganeis: Salutem et apostolicam
175 benedictionem. Conservationem puritatis catho-
lice fidei, quam multi nequam et scelerati suis
falsis assertionibus maculare nitentes inter triti-
cum purum agri dominici pestiferum semen
zizanie seminant, cum ad nostrum precipue spec-
180 tet officium vt euellamus praua et destruamus
peruersa, prouidere salubriter et animarum illa-
queationibus obuiare confestim plenis desideriis
affectantes, opportuna in hiis que possumus
185 remedia studio pastoralis sollicitudinis adhibe-
mus. Dudum siquidem dilectus filius Nicholaus
aymerici, ordinis fratrum predicatorum professor,
in sacra theologia magister, in regnis Aragonie,
Valentie et Maioricarum inquisitor heretice
190 prauitatis, nobis exposuit se in regnis eisdem
inuenisse viginti volumina diuersorum librorum
in vulgari scriptorum, a quodam Raymundo lull,
ciue Maioricarum, editorum, in quibus, [vt ipsi
inquisitori videbatur], multi continebantur erro-
195 res et hereses manifeste; et quod nonnulli de pre-
dictis et aliis regnis, libris vtebantur eisdem et
eorum doctrine dabant fidem non modicam, in
grande suarum periculum animarum. Suppli-
cavitque nobis inquisitor ipse, vt ne simplices
200 deciperentur ex libris ipsis, dignaremur in hac
parte de opportuno remedio prouidere. Nos
autem cupientes animarum iam forsitan imbuta-
rum et que imbui possent ex peruerso dogmate
dicatorum librorum periculis celeriter obuiare,

205 dictos libros per venerabilem fratrem nostrum
 Petrum Episcopum Hostiensem et per quamplu-
 res etiam ultra vigeneum numerum in eadem
 theologia magistros examinari fecimus diligen-
 210 ter; per quorum relationem tandem habuimus,
 quod ipsi dictos libros omnes cum multa diligen-
 tia legerant et examinauerant, et quod vltra
 ducentos articulos erroneos et hereticales inuene-
 runt in eisdem. Super quibus inter eosdem epis-
 copum et magistros sepius et demum [f. 88v]
 215 coram nobis habita disputatione solemnī, ipsos
 articulos, quos ad vitandum prolixitatis tedium
 et horribilitatem eorum haberi volumus presenti-
 bus pro expressis, erroneos et manifeste heretica-
 les de dicatorum Episcopi et magistrorum concordi
 220 consilio censuimus deputandos. Cum autem,
 sicut inquisitoris prefati continebat assertio, in
 predictis regnis alii libri qui asseruntur editi a
 iam dicto Raymundo reperiri dicantur, [in] qui-
 bus huiusmodi iam reperti et alii errores [et]
 225 hereses creduntur probabiliter contineri, Nos,
 volentes de huiusmodi aliis libris et eorum doc-
 trina informari plenarie et super eis providere
 salubriter, ne fideles in errores huiusmodi dam-
 nabiliter prolabantur, fraternitati vestre de fra-
 230 trum nostrorum consilio per apostolica scripta
 committimus et mandamus quatenus diebus
 dominicis et festiuis in singulis vestris ecclesiis
 Cathedralibus ac curatis nec non religiosorum
 quorumcunque ordinis, exemptorum et non
 235 exemptorum, etiam Cisterciensium, Cartusien-
 sium, Cluniascensium, Premostracensium, Gran-
 dinocensium, sanctorum Benedicti et Augustini,
 ac fratrum Predicatorum, Minorum et Heremitarum
 eiusdem sancti Augustini, ac Carmelitarum
 240 et aliorum ordinum vestrarum ciuitatum et dio-
 cesum, intra missarum solennia, existentibus
 populis ad diuina, et in predicationibus, per vos

218 erroneos *cod* errores 220 censuimus *cod* censimus 223 in *cod om* 224 et *cod om* 230 nos-
 trorum *cod* minorum

vel alios, quam cito comode poteritis, faciatis
 proponi quod omnes et singule persone vtrius-
 que sexus, cuiuscunque status, ordinis vel condi- 245
 tionis existant earundem vestrarum ciuitatum et
 diocesum, seu commorantes in eis, habentes
 libros quoscunque a prefato Raymundo editos, vt
 prefertur, ipsos infra vnus mensis spatium vobis
 assignare, et illi qui sciunt alias personas libros 250
 eosdem habentes eas vobis reuelare ac nominare
 procurent. Vosque libros recipi faciatis eosdem;
 quos, cum eos habueritis, quam cito poteritis,
 curetis nobis fideliter destinare, vt ipsos simili
 255 examini subicere valeamus. Ceterum, quia doc-
 trina seu potius docmatizatio predictorum libro-
 rum examinatorum reperitur erronea, hereticalis
 et periculosa nimium animabus, et vehemens
 suspicio est habenda quod in aliis libris editis a
 dicto Raymundo similes vel alii, vt prefertur, 260
 contineantur errores, mandamus quod omnibus
 et singulis eisdem personis vestrarum ciuitatum
 et diocesum doctrinam seu potius docmatizatio-
 nem et vsum huiusmodi librorum interdiciere
 studeatis, donec super hiis per Sedem apostoli- 265
 cam aliud fuerit ordinatum. Contradictores per
 censuram ecclesiasticam appellatione postposita
 compescendo, non obstantibus si aliquibus com-
 muniter vel diuisim a Sede apostolica sit indul-
 tum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari, 270
 aut extra vel vltra loca certa ad iudicium vocari
 non possint per litteras apostolicas, non facientes
 plenam [f. 89r] et expressam ac de verbo ad ver-
 bum de indulto huiusmodi mentionem, et qui-
 buslibet exemptionibus ac aliis priuilegiis et lit- 275
 teris apostolicis quibuscunque locis, personis vel
 ordinibus, sub quacumque forma vel expressione
 verborum, ab eadem sede concessis, de quibus
 quorumque totis tenoribus etiam de verbo ad
 280 verbum in nostris litteris mentio sit habenda, et
 per que presentis mandati nostri effectus valeat

244 quod *cod om* | omnes *cod om* 261 contineantur *cod* continentes

358 quomodolibet impediri. Insuper volumus quod
per te, frater archiepiscopo, tenor presentis sub
tuo vel officialis tui sigillo uobis, fratres suffra-
285 ganei, transmittatis; cui per vos adhiberi volu-
mus vel vt ipsis originalibus plenam fidem.
Datum Auinioni VIII calendas februarii, pontifi-
catus nostri anno sexto.

290 Qua siquidem copia, siue cedula, per dictum Antho-
nium domino cardinali memorato tradita, idem Antho-
nium, ipsum dominum cardinalem instanter requisitum,
quatenus venerabilibus viris litterarum apostolicarum
registratoribus, per suas litteras scriberet; eisque nihilo-
295 minus, auctoritate apostolica sibi in hac parte commis-
sa, preciperet et mandaret: vt per litteras in dicta cedula
contentas in registris eis commissis diligenter perquire-
rent [et] si eas repererint, sumptum siue transumptum
earundem clausum et sigillatum, pro vt moris est in
300 talibus fieri, ac ita et taliter quod eis fides adhiberi vale-
ret, prefato domino cardinali transmitteretur, expensis
moderatis dicti Anthonii, vt ipso mediante posset et
valeret partibus supradictis debitum iustitie administra-
re, quoniam prefatus Anthonius pro sui iuris fundamen-
305 to sumptum predictarum litterarum, coram dicto domi-
no cardinali, vt asseruit, producere intendebat. Qui
quidem dominus cardinalis et commissarius, attendens
quod iusta petentibus non esset denegandus assensus,
supradictarum litterarum apostolicarum registratoribus,
modo et forma per dictum Anthonium superius petitis,
310 per suas litteras auctoritate apostolica scripsit et man-
dauit, ipsasque per portarium et nuntium suum iura-
tum eisdem registratoribus presentari fecit. Qui porte-
rius postmodum domino cardinali, iudici et commissario
memorato, ac mihi notario infrascripto retulit qualiter
315 dicti domini litterarum apostolicarum regtratores, in
registris eis commissis anni sexti prefate felicis recordatio-
nis domini Gregorii pape vndecimi diligenter perqui-
suerunt, et facta diligenti perquisitione, eidem porte-
rio, vt asseruit, dixerunt, quod in eisdem registris

litteras in suprascripta papiri cedula contentas non repe- 320
rierunt registratas. Subsequenter autem venerabilis vir
dominus Joannes Abonis, vnus de litterarum apostolica-
rum registratoribus, in mei notarii predicti et testium
fide dignorum presentia, domino cardinali iudici et
325 comisario rettulit et dixit, quod dictam cedulam in
registro sibi comisso [f. 89v] anni sexti dicti domini
Gregorii per suos clericos non solum semel, sed pluries
diligenter perquiri fecit, et quod littere in sepe dicta
cedula contente, in suo registro non fuerunt neque erant
330 registrate. Deinde prefatus portarius et nuntius iuratus
litteras dicti domini Cardinalis, vna cum cedula sive
copia preinserta predicto domino Cardinali reportauit,
et mihi notario infrascripto in presentia testium infras-
criptorum rettulit, et dixit quod venerabiles viri domini
335 Bernardus Fortis, alter de litterarum apostolicarum
registratoribus et Joannes Ludouici, camere apostolice
notarius, in dorso dicte cedule, siue copie per ipsum, vt
premittitur, reportate et, vt prefertur, preinserte, scrip-
serunt in hunc modum, qui sequitur:

[11]

[CERTIFICACIÓ DELS REGISTRADORS DE DOCUMENTS PONTIFICIS]

Notum sit omnibus, quod ego Bernardus Fortis litte- 340
rarum apostolicarum registrator, perquisiui diligenter
registrum mihi comissum anni sexti sancte memorie
domini Gregorii pape vndecimi. Et quod in eodem
registro, litteras in presenti cedula papiri annotatas, non
345 reperio registratas. In cuius rei testimonium, hic manu
propria subscripsi et signaui die nona iulii anno a
natiuitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo
quinto. Bernardus Fortis Registrator. Notum sit omni-
bus, quod ego Johannes Ludouici, camere apostolice
350 notarius, perquisiui diligenter registrum litterarum
apostolicarum, eandem cameram tangentium, anni sexti
pontificatus sancte memorie domini Gregorii pape
vndecimi, et quod in eodem registro litteras in presenti

284 uobis *cod* nobis 297 et *cod om* 300 transmitteretur *cod* transmitteret

320 suprascripta *cod* supra serpta 338 reportate *cod* reportare

cedula papiri annotatas non reperio registratas. In cuius
 rei testimonium, hic manu propria me subscripsi, et
 signaui die nona iulii, anno a natiuitate Domini millesimo
 trecentesimo nonagesimo quinto. Johannes Ludovici.

Tandem die et hora infrascriptis coram domino cardinali,
 iudice et comissario prefato, in meique notarii publici
 et testium infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum
 et rogatorum presentia personaliter constitutus predictus
 Anthonius Riera, citra tamen procuratoris sui reuocationem,
 et de premissis omnibus et singulis mandato, relationibus
 et aliis suprascriptis, et designatis a tempore traditionis
 dicte preinserte cedule, et citra factis, petiit sibi fieri
 vnum vel plura, publicum seu publica, instrumentum seu
 instrumenta, per me notarium publicum infrascriptum.
 Acta fuerunt hec Avinionis in domo habitationis dicti
 domini cardinalis, hora nona vel quasi, sub anno a natiuitate
 Domini millesimo trecentesimo nonagesimo quinto, indictione
 tertia, die sabbati decima mensis iulii, pontificatus santissimi
 in Christo patris et domini nostri d. Benedicti divina
 prouidentia pape XIII anno primo, presentibus ibidem
 venerabilibus viris dominis Durando Tondutii in decretis
 licentiatu, dicti domini cardinalis camerario, ac magistro
 Dominico Pauardi, [f. 90r] in vtroque iure bachallario,
 ac in romana Curia procuratore, testibus ad premissa
 vocatis specialiter et rogatis. Et Ego Thoyco Rodulphi
 de Comicavilla, clericus Terraconensis diocesis, publicus
 imperiali auctoritate notarius ac prefati Reuerendissimi
 in Christo patris et domini Cardinalis iudicis et comissarii
 et cause huiusmodi coram eo scriba, premissis omnibus
 et singulis, dum sic [vt premittitur] agerentur et fierent,
 vna cum prenominate testibus presens interfui, eaque
 sic fieri vidi et audiui. Ideoque hoc presens publicum
 instrumentum, per alium me aliis occupato negotiis
 scriptum, in hanc publicam formam redege; hicque manu
 propria subscripsi, et signo meo solito et consueto
 signaui rogatus et requisitus, in fidem et testimonium
 omnium et singulorum predictorum.

[12]

• Item ad probandum subrepcionem predicte bulle dixerunt
 quod positum sed non affirmatum, immo expresse et cum omni
 veritate denegato, pro ut per superius posita est ostensum,
 quod bulla supradicta fuerit a curia emanata, tamen nullo
 modo poterat scusari quin fuerit subrepticie ac etiam
 obrepticie impetrata, eo quia errores seu articuli
 erronei et hereticales qui in dicta bulla generaliter, vt
 predictur, et confuse asseruntur in libris doctoris Raymundi
 contineri, in ipsis nusquam inueniuntur. Bene inueniuntur
 loca a quibus nimis maliciose fuerunt cum falsitate
 abstracti siue translati centum articuli quos dictus
 inquisitor affirmavit esse de numero illorum in bulla
 confuse trecentorum, inserendo ipsos sic falsificatos in
 quodam quaterno sua propria manu scripto nominato in
 instrumento statim inferius inserto *Condemnatio*. In quo
 quaterno sunt posita nomina librorum et series articulo-
 rum. Nam ipsi centum articuli comprobati cum libris
 doctoris inueniuntur in dicto quaterno modo per
 additionem, modo per abstractionem, modo per immutationem
 intentionis predicti doctoris falso modo assumendo seu
 interpretando ipsam, modo per positionem truncatam
 verborum dicti catholici doctoris heresi et erroribus
 maculati. Sed prout sunt ipsi predicti centum articuli in
 sua integra veritate in libris doctoris originales scripti
 inueniuntur veri et catholici et a rubigine heresis omnino
 alieni.

• Et ad faciendam veram demonstrationem false translationis
 seu interpretationis articulo-
 rum predictorum, produxerunt in sui prima forma
 quoddam publicum instrumentum actum per Reuerendum
 magistrum Bernardum ermengandi, prouintialem
 predicatorum et inquisitorem heretice prauitatis in
 prouintia Aragonie, de quadam examinatione per
 ipsum cum magistris in theologia Monasterii
 predicatorum Barchinone et Monasterii fratrum
 minorum dicte ciuitatis facta de quodam libro
 dicti doctoris intitulo *de Philosophia Amoris*.
 In quo libro false affirmatur, inter contenta in
 dicto quaterno propria [f. 90v] manu dicti
 fratris Nicholai aymerici scripto, qui quaternus,
 pro vt superius continetur, *Condemnatio* in
 proximo dicto instrumento nuncupatur, quod
 erant inuenti tres articuli erronei et hereticales,
 pro vt predicta falsitas in predicto instrumento
 examinationis fuit autentice declarata. Cuiusquidem
 instrumenti [quod fuit per pendens sigillum
 magistri Bernardi ermengandi, prouintialis et
 inquisitoris pre-

dicti et per ipsius et aliorum predictorum magistrorum ordinum predicatorum et minorum subscriptiones manu propria cuiuslibet ipsorum roboratum] tenor talis est:

[13]

[ACTA DE LA REUNIÓ DE LA COMISSIÓ QUE SOTA LA PRESIDÈNCIA DE BERNAT ÈRMENGOL, INQUISIDOR, DICTAMINA SOBRE L'ORTODÒXIA DE TRES PROPOSICIONS LUL·LIANES DE L'AVA IMPUGNADES COM ERRÒNIES PER NICOLAU EIMERIC]

Nouerint vniuersi, quod die sabbati nona decima die Madij anno a natiuitate Domini millesimo trecentesimo octuagesimo sexto, in presentia mei notarii et testium subscriptorum, existentibus personaliter in monasterio fratrum minorum Barchinone reuerendo patre magistro Bernardo ermengandi, prouinciali predicatorum et inquisitore heretice prauitatis in prouincia Aragonie, nec non et fratre Anthonio Falqueti, fratre Francisco Marmandi, in sacra pagina magistris de dicto ordine predicatorum, fratre Arnaldo Peregrino, confessore illustrissime domine regine Aragonum, fratre Bernardo Broil, in eadem sacra pagina magistris, fratre Berengario Laqueti, custode, fratre Guilermo Aragó, lectore, fratre Dalmatio de Clascario, fratre Iohanne de Pagueria, bacalario, conuentualibus Barchinone dicti ordinis fratrum minorum, in camera scilicet siue cella quam prefatus religiosus magister Arnaldus Peregrini tenet in dicto monasterio fratrum minorum, prefatus reuerendus dominus inquisitor dixit et proposuit:

Quod ad instantiam quorundam amicorum venerabilis Raymundi lull quondam, cuius maioricarum, ipse pro infrascriptis vocauerat ad consilium omnes dictos magistros et fratres, et narrauit ibidem quomodo tempore sanctissimi in Christo patris et domini domini Gregorii sancte memorie pape vndecimi, Reuerendus pater magister Nicholaus aymerici ordinis predicatorum, tunc inquisitor heretice prauitatis in prouincia Aragonie, fecerat condemnari aliquos articulos quos dicebat se

inuenisse in diuersis libris dicti Raymundi lull, nominando ipsos libros: inter quos autem articulos erant, vt dixit ibidem dominus inquisitor magister Bernardus, tres quos idem magister Nicholaus dicebat se inuenisse in quodam libro facto per dictum Raimundum lull, intitulato de *Philosophia Amoris*, quos articulos dictus venerabilis dominus inquisitor magister Bernardus ermengandi tradidit mihi notario in scriptis, compositos in latino, [et] sunt isti:

Primus quod Deus habet multas essentias. 465

Secundus quod in faciendo bonum non oportet spectare quod Deus incipiat, quia iam [f. 91r] incepit quando nos creauit et pro conseruatione nostra mundum nobis dedit, vt ei seruiamus et eum honoremus.

Tertius est quod virtus est ita bona et quantitate magna, quod omnis homo potest eam habere pro sua voluntate. 470

Dixit etiam et asseruit idem dominus inquisitor magister Bernardus quod ipse viderat et recognouerat prefatum librum *Philosophie Amoris* et quod non inuenerat in dicto libro dictos articulos condemnatos, vt iacebant condemnati, licet inuenisset in eodem libro tres articulos a quibus dicti tres articuli condemnati fuerunt abstracti, quos similiter idem dominus inquisitor frater Bernardus tradidit mihi dicto notario, vt erant scripti in ipso libro de *Philosophia Amoris*, quem in manu tenebat scriptum in vulgari, et sunt isti: 475

Primus: "Questió: Granesa de amor, dix l.amich, en mon amat ha moltes essènties? Solutió: Amich, dix granesa de amor, en les diffinicions compostes al meu capítol és significat que.l amich és tan ligat ab son amat per vna essència d.amdós, que no.s poden departir." 480

Secundus ponitur sic: "Dones e donzells d.amor, dix l.amich, manifesta rahó és que.l amat vol ésser honrat en lo món tostemps, e vol saluació de hòmens e no damnació. E per ayçò nengú no pot ne deu inculpar l.amat que ell no vulla ésser honrat ne saluació de gents: perquè lo defalliment no és de part 485 490

452 Christo *cod* Christi 463 et *cod om* 461 Raimundum *cod* Radmundum

481-485 RAIMUNDUS LLULL, AFA VII, 1, 2: ORL, XVIII, 209-210.
486-498 *Id.*, *ib.*, 200.

de Déu, mas és de part dels hòmens: qui no.l volen honrar. E vosaltres ia.m hauets dit que no.us cal que yo.us prech que siats en mon amor: ans ne pregats vosaltres, que yo vos hi vulla metre. En axí és de Déu, no.us cal sperar que ell començ, car ja ha començat en quant ha los hòmens creats, e lo mon lus ha donat, per ço que.l tenguen en llur cor en lo món honrat. Comensem, donchs, ha honrar l.amat e anem per lo món ça e lla per honrar l.amat”.

Tertius articulus ponitur sic ad litteram: “Amadors, los àngels, cel, elements, plantes, bèsties, hòmens e tota res qualque sia ha virtut per la virtut de mon Amat, car en axí comprèn la sua virtut totes les altres virtuts com la sua bonesa totes les altres boneses, e la sua granesa totes altres graneses. E tothom qui vulla hauer morals virtuts per amor de la virtut de mon Amat ne porà aytantes hauer, e en aytanta bonesa e granesa con ne porà voler”.

Quibus prolatis et narratis, dictus Reuerendus dominus inquisitor magister Bernardus ermengandi interrogauit omnes superius nominatos magistros in theologia et alios supradictos fratres theologos qui ibi erant, collationem super iis facientes, si dicti articuli [vt in latino iacent condemnati] et supra sunt inserti, erant in dicto libro *Philosophie Amoris*, vel si [f. 91v] poterant elici ex dictis positus in libro predicto. Etiam interrogauit si dicti articuli, vt iacent in dicto libro eo modo quo dictum est, vt supra sunt inserti, sunt boni et veri et catholici.

Et omnes dicti magistri et alii fratres per dictum dominum inquisitorem magistrum Bernardum interrogati per capita, tenentes et legentes ibi coram omnibus predictos tres articulos condemnatos et predictum librum de *Philosophia amoris*, dixerunt quod semel et pluries, quilibet per se viderat et cognouerat assidue et diligenter predicta, et quod dicti articuli condemnati, vt iacebant et supra sunt inserti, non erant in dicto libro nec poterant elici ab eo; et quod articuli supradicti positi in libro predicto *Philosophie Amoris* erant boni, veri et catholici.

Dixerunt preterea et affirmauerunt omnes predicti magistri et fratres, quod esto quod dicti articuli positi per dictum vene-

rabilem Raymundum lull, eo modo quo sunt positi, vt supra sunt inserti in vulgari, ab omnibus possunt videri veri et catholici, multo magis legendo precedentia et sequentia ipsius libri. Et inspectis aliis suis libris patet clare, vt dixerunt, predictos suos articulos esse veros et catholicos, et articulos condemnatos nullo modo esse suos, nec sue intentionis.

Nam, vt dixerunt, de essentia Dei, de quo est primus articulus, loquitur dictus venerabilis Raymundus lull, in quodam libro intitulo *de Infinito esse*, in capitulo *de Trinitate*, in fine parrafi in hunc modum, vt dixerunt: “Dicimus autem quod producens est Deus Pater et productus Deus Filius, et procedere est Deus Spiritus Sanctus, tres persone distincte in numero, et vnus Deus et non plures, et vna essentia, substantia et natura”.

Item dixerunt contineri in alio libro intitulo *de Dei sanctitate*, quasi in principio, dicendo: quod Deus sanctus est, et quilibet sua dignitas sancta est, concludit [vt dixerunt] quod vnus est Deus, vna sanctitas, essentia, substantia et natura.

Etiam, vt dixerunt, in alio libro intitulo *de Essentia perfecta*, in capitulo *de essentia Dei*, quasi in fine dicti capituli, vbi loquitur de dignitatibus diuinis, dicit sic, vt dixerunt: “Quilibet istarum significat essentiam; non autem dicimus plures essentias, sed vnam diuinam essentiam, quam vocamus Deitatem”.

Etiam dixerunt predicti magistri et fratres quod verba infrascripta, contenta, vt dixerunt, ibidem in libro praedicto *Philosophie Amoris*, in capitulo intitulo *De necessitat e de amor*, in secundo parrafo vbi, vt dixerunt, continetur sic: “No poden esser nombrats en essentia d.amor amich e amat, sens vera diferència d.abdós”, apparet euidenter, vt dixerunt, quod dictus venerabilis Raymundus lull locutus fuit in solutione questionis [f. 92r] dicti primi articuli de essentia amoris, et non de essentia diuina.

De secundo vero articulo condemnato, vbi continetur quod in faciendo bonum, etc., dixerunt dicti magistri et fratres quod dictus venerabilis Raymundus lull in suo articulo posito in

505 granesa *cod* grauesa
513 positus *cod* posita
517 capita *cod* capta

499-506 *Id.*, *ib.*, 194.

536-540 *Id.*, *Liber de infinito esse*, I, dins RLOL, I, ed. Johannes Stöhr, Palmae Maioricarum 1959, 282.

542-544 *Id.*, *Liber de Dei sanctitate*, dins *ib.*, 300.

547-549 *Id.*, *Liber de scientia perfecta*, dins *ib.*, 224.

553-555 *Id.*, AFA VII, 2, 29: ORL, XVIII, 218.

vulgari, vt ex eius tenore clare liquere dicebant, loquitur de amore, et non de operatione bona facienda, sicut sonat articulus condemnatus. Et ad istorum euidentiam affirmarunt predicti magistri et fratres quod in quadam questione facta, vt dicebant, in dicto libro *Philosophie Amoris*, in capitulo intitulado *De les obres de Déu e de amor*, demonstrauit dictus Raymundus lull se bene scire, credere et intelligere quod Deus habet occurrere in qualibet bona operatione. Dicit enim, sicut dixerunt:

565 “Questió. Quant ha l.amat obra en home? e responch l.amich: l.amat ha tota hora obra en home ab migà e sens migà; ab migà en quant li fa fer hun bé ab altre; sens migà en quant per si mateix lo mou a fer bé”. Quodque in alio loco dicti libri *Philosophie Amoris*, videlicet in capitulo intitulado *De libertat d.amor*,

575 in fine penultimi parraffi demonstrat dictus venerabilis Raymundus lull, vt supradicti dixerunt, se scire et credere quod aliquis sine auxilio divino non potest bene operari. Dicit siquidem: “Que.l amich [dix] a amor: Io volria donar a mon amat tot ço que ell me ha donat, ço és a saber, etc. Y diu après: emperò yo no puch donar sens que ell no m.o faça donar”.

580 Vnde dixerunt et affirmauerunt omnes dicti magistri et fratres quod dictus venerabilis Raymundus lull in isto secundo articulo non loquebatur secundum formam nec intentionem articuli condemnati, sed loquebatur de Dei amore, qui ab eterno nos dilexit.

585 De tertio autem articulo condemnato, vbi continetur quod virtus est ita bona, etc., dixerunt dicti magistri et fratres quod dictus venerabilis Raymundus lull in suo articulo posito in vulgari loquitur solum de virtutibus moralibus et non de gratuitis, prout apparere dicebant in ipso tertio articulo superius inserto. Quoniam in alio loco dicti libri, in capitulo intitulado *Del solàs del amor*, in septimo parrafo, demonstrat dictus venerabilis Raymundus, vt dixerunt, quod predicta non intelligit de virtutibus gratuitis. Vbi dicit:

595 “Que parlauen l.amich e l.amor de temperança e de speranza, qui són carreres per les quals amadors van al amat. E dix l.amich que per temprança, qui és gran e bona virtut, speraue hauer la glòria de son amat. Acusà l.amich à son amat, etc. E

578 dix cod om

578-580, ID., AFA IV, 1, 10: ORL, XVIII, 134.

595-600, ID., AFA IV, 3, 7: ORL, XVIII, 140.

diu après que l.amat tramès iustítia al amich, per ço que.l punís: per ço car per sos mèrits cuydaua hauer salvació”. 600

Dixerunt etiam dicti magistri et fratres quod in aliis locis dicti libri *Philosophie Amoris* videtur clare quod dictus venerabilis Raymundus [f. 92v] lull loquebatur de dicto articulo et de aliis superius contentis regulate, bene, vere et catholice.

Et ideo omnes, tam dictus Reuerendus inquisitor magister 605 Bernardus ermengandi quam dicti alii magistri et fratres superius nominati, in dicto loco congregati, vnanimiter concordantes, nemine discrepante, narratione fata de predictis, vt superius est dictum, in presentia mei dicti et infrascripti notarii et testium infrascriptorum, concluderunt et dixerunt ibidem singulariter et distinte, primo per dictum inquisitorem sua intentione probata: 610

Quod dicti articuli [vt iacent condemnati] in condemnatione bene fuerint condemnati, tamen non sunt conscripti in dicto libro *Philosophie Amoris*, nec ab eo, nec a contentis in eo 615 poterant elici, nec intelligi formaliter, nec equipollenter, tacite vel expresse, directe nec etiam indirecte: immo ipsi articuli condemnati, qui superius sunt inserti in latino, male dicto libro fuerunt attributi.

Et quod articuli predicti in vulgari positi in dicto libro *Philosophie Amoris*, qui superius pariter sunt inserti, secundum precedentia et sequentia et modum loquendi doctoris, sunt boni, fideles et catholici, et nulla rubigine heresis maculati: predicta, vt dixerunt, pro conclusionibus capientes. 620

Quibus sic factis et dictis, incontinenti venerabilis Johannes 625 lullii ibidem presens et vices portans in hac parte, vt dixit, et nomine suo, et omnium dictorum amicorum venerabilis Raymundi lull, petiit sibi de predictis fieri et tradi tot quot petierit publica instrumenta per me, notarium infrascriptum, ad habendum memoriam de predictis. 630

Que fuerunt facta in dicto monasterio fratrum minorum Barchinone, in cella predicta, die et anno predictis: presentibus religiosis fratre Bernardo, fratre Anthonio de Fonte, fratre Michaelae Pereç, conuentualibus dicti monasterii fratrum minorum, ad hec vocatis pro testibus, et me Petro Dalmatii notario 635 infrascripto.

Ego, frater Bernardus Ermengandi, magister in theologia, prior prouincialis fratrum predicatorum et inquisitor heretice prauitatis, manu propria subscribo, et sigillum Prouincialatus apposui independenti in testimonium premissorum. 640

Ego, frater Anthonius Falquet, sacre pagine professor, hic

manu propria subscribo.

Ego, frater Franciscus Marmandi, sacre theologie magister, hic propria manu subscribo.

645 Ego, frater Arnaldus Peregrini, sacre theologie magister predictus, subscribo manu propria in testimonium premissorum.

Ego, frater Bernardus Broll, sacre theologie magister predictus, subscribo manu propria me in testimonium premissorum.

650 Ego, frater Dalmatius de Castelario predictus manu propria me subscribo.

Ego, frater Berengarius [f. 93r] Laqueti predictus, manu propria me subscribo in testimonium premissorum.

Ego, frater Guillermus Aragó predictus, subscribo me propria manu in testimonium premissorum.

655 Ego, frater Iohannes de Paguera predictus, manu propria me subscribo in testimonium premissorum.

660 Signum + mei Petri Dalmatii auctoritate regia notarii publici Barchinone, qui predictis dum per dictos reuerendos dominos fratres Bernardum Ermengandi et alios superius nominatos in dicta cella congregatos fiebant et dicebantur, vna cum prenominatis testibus interfui requisitus, et ea in hanc publicam formam scribi feci, et propriis subscriptionibus ipsorum fratrum ac sigillo prouincialatus predicti appositis clausi. Constat autem de litteris rasis in linea tricesima septima: tuli.

[14]

665 • Item ad monstrandum etiam falsam traslationem seu interpretationem supradictam per dictum fratrem Nicholaum Aymerici in dicto quaterno factam, ponendo et affirmando dictum doctorem erronee et heretice velle probare articulos fidei et cetera alia que per fidem sunt credenda, produxerunt quandam papiri cedulam continentem
670 multa et diuersa originalia dicti doctoris scripta in diuersis libris suis, qui ibidem fuerunt cum dictis libris comprobata; cuius quidem cedule tenor talis est:

[15]

{CÈDULA DELS LUL·LISTES DE 1419

I PRIMERA SÈRIE DE TEXTOS LUL·LIANS}

Dominus Raymundus ponit articulos fidei probabiles siue demonstrabiles certo modo inferius aliquo modo tracto; alias dicit quod errores infidelium per quos fides impugnatur non 675 essent destructibiles, vnde magis falsitas preualeret contra maiorem veritatem que est veritas fidei.

Item dicit quod aliter labor theologorum esset inutilis, nam impossibile esset eis peruenire ad cognitionem eorum que sunt fidei, circa quam cognitionem semper laborant, et sic eorum 680 labor fine careret et per consequens merito et gloria.

Uterius ponit quod si articuli sunt demonstrabiles, ex eorum demonstratione sequitur illuminatio dubitantium, confirmatio credentium et directio incredulorum, et etiam sequitur magis dilectio in anima hominis, cum certum sit quod 685 illud bonum quod magis intelligitur magis diligitur.

Multa alia habet motiua dictus Raymundus quibus laborauit ad probationem articulorum Dei gratia adiuuante, sine qua, vt ipse expresse dicit, talia assequi non valerent. Non intellexisse videtur, vt ipse in pluribus locis aperte dicit, quod 690 articuli demonstrantur non per causam, cum Deus non habeat causas supra se; nec per effectum, cum talis demonstratio potissima non existat; nec sine fide, quia cum finiti ad infinitum nulla sit proportio, oportet vt mediante fide articuli et intellectus hominis aliquo modo proportionentur. 695

Minus intelligere videtur quod per [f. 93v] talem demonstrationem articulorum veritas comprehendatur, quia infinitus

675-677 Cfr. ID., *Disputatio fidei et intellectus*, I, 5: RLOL, XXIII [CCCM, CXV], 231; *Desconhort VIII i XXIV*: ROL, XIX, 223 i 231.

678-681 Cfr. ID., *Disputatio fidei et intellectus*, I, 17: RLOL, XXIII [CCCM, CXV], 238.

687-689 Cfr. ID., *Disputatio fidei et intellectus*, I, 20: RLOL XXIII, [CCCM, CXV], 239.

691-693 cfr. ID., *Supplicatio Raymundi*, prol.: RLOL, VI [CCCM, XXXIII], 237; *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, prol.: RLOL IX [CCCM, XXXV], 216.

693-695 Cfr. ID., *Disputatio fidei et intellectus*, I, 4: RLOL, XXIII [CCCM, CXV], 230-231.

non comprehenditur a finito, cum finitus habeat terminos limitatos. Videtur ergo intellexisse quod talis demonstratio sine fide est impossibilis et ideo sepe allegat in dictis suis dictum Esaye: "Nisi crediretis non intelligetis".

Cum fundamento itaque et presuppositione fidei sue intentionis existit intellectum posse intelligere ipsum obiectum primum. Et ideo ponit in *Arte Magna* formaliter sic:

"Quando intellectus intelligit obiectum primum fides disponit ipsum ad intelligendum, sicut caritas disponit voluntatem ad amandum ipsum obiectum primum. Et sicut voluntas non posset amare ipsum obiectum primum sine caritate, sic intellectus non potest intelligere ipsum obiectum primum absque fide".

Item ponit in libro *de Civitate mundi*, capite *de fide*: "Fides est habitus cum quo intellectus ascendit ad intelligendum de deo ea vera que de Deo intellectus per fidem credit, quoniam ad ipsa vera intellectus sine fide ascendere non potest per intelligere, et per hoc inter intelligere et credere existit concordantia, cum intelligere et credere sint sub eadem potentia, vt puta intellectus qui credit vt intelligere possit; et hoc significatum est per Esayam prophetam dicentem: 'Nisi credideritis non intelligetis'".

696-699 Cfr ID., *Disputatio fidei et intellectus*, I, 3: RLOL, XXIII [CCCM, CXV], 229.

699-701 Is 7, 9. Cfr RAIMUNDUS LULLUS, *Liber de consolatione eremitarum* 2 (RLOL, I, Palmae Maioricarum 1959, 110); *Liber de minori loco ad maiorem*, prol. (Ib., 269); *De civitate mundi*, 3 (RLOL, II, Palmae Maioricarum 1960, 177); *Liber de Praedicatione*, I A III, 5 (RLOL, III, Palmae Maioricarum 1961, 157); I B III, 5 (ib., 243); *Liber contradictionis*, 1 (RLOL, VII [CCCM, XXXII], 140); *Liber de ascensu et descensu intellectus*, IX, 1 (RLOL, IX [CCCM, XXXV], 139); *Liber de consilio*, dist. III, I, 7 (RLOL, X [CCCM, XXXVI], 199); *Liber de novis fallaciis*, dist. II, 6 [6. De potentia affatiua], 2 (RLOL, XI [CCCM, XXXVII], 35); *Liber de experientia realitatis Artis ipsius generalis*, dist. VII, Epistola Raimundi (RLOL, XI [CCCM, XXXVII], 221); *Liber praedicationis contra iudaeos*, 50 (RLOL, XII [CCCM, XXXVIII], 75); *Ars generalis vltima*, IX, 9, 4 (RLOL, XIV [CCCM, LXXV], 276); *De virtutibus et peccatis*, III, 4, 1 [Sermo XXXV] (RLOL XV [CCCM, LXXVI], 204); *Lectura Artis*, VI (RLOL, XX [CCCM, CXIII], 395 i 413); *De centum signis*, 16, 3 (RLOL, XXII [CCCM, CXIV], 299); *Liber clericorum*, V, 5 (RLOL XXII [CCCM, CXIV], 347); *Disputatio fidei et intellectus*, I, 2 (RLOL XXIII [CCCM, CXV], 228).

705-710 ID., *Ars generalis vltima*, IX, 1, 6 RLOL, XIV [CCCM, LXXV], 276.

711-719, ID., *De Civitate mundi*, I, 3 (RLOL, IV, Palmae Maioricarum 1960, 176-177) 719 Is 7,9

Item in *eodem libro*, capite *de fortitudine* dicit sic: "Dixit fortitudo: sum habitus moralis cum quo fortitudo voluntatem humanam ad requirendum virtutes et ad euitandum peccata. Ipsa autem voluntas per se nuda non habet potestatem ad hoc, nisi de me sit habituata. Sicut humanus intellectus qui non potest per se vllum intelligere articulum fidei nisi de fide sit habituatus".

Item ponit in *Libro prime et secunde intentionis*, capitulo *de fide*: "Fides est intentione credendi veritatem quam intellectus nequit intelligere". Et sequitur quasi in fine dicti capituli: "Si vis intelligere illud quod credis, suppone illud possibile esse verum. Si enim supposueris, fides est tibi, cum suppositio sit per fidem et per ipsam eleuatur intellectus ad intelligendum. Si vero supponere nolueris, iniuriaris intentioni quare fides est", etc.

Item ponit in libro intitulo *Declaratio Raymundi per modum dialogi*, etc. in capitulo *sexto decimo*, quasi in principio: "Fides est ipsa virtus que intellectum cogit ad credendum vera de Deo que homo non intelligit per necessarias rationes, et est virtus que hilariter facit voluntatem hominis amare veritates Dei quas intellectus ipsius credit. Et ideo fides est vna communis conceptio virtuosa et verus habitus in quo intellectus habet passionem et voluntas actionem", etc. Et sequitur adhuc: "Sortes, tu qui te dicis [f. 94r] te esse philosophum scire debes quod fides est vt ipsa sit obiectum in quo veritates restaurentur quas intellectus intelligere non potest propter aliquod impedimentum quod venit ex parte sensitiue aut imaginatiue, quas veritates non posset attingere ipse intellectus, si super se non haberet habitum fidei in quo restaurarentur credendo auctoritates concepte per fidem necessitatem cognite. Et talis fides est ita intellectui et voluntati necessaria vt ipse intellectus et

730 illud *cod* filud

720-726 ID., *ib.*, I, 5 (RLOL, IV [ib.], 179).

728-729 ID., *Liber prime et secunde intentionis*, c. V De fide, 1; B. R. L. *Operum t. VI*, Moguntiae 1737, 5. 729-734, c. V De fide, 4; *ib.*, 6.

735-742 ID., *Declaratio Raymundi per modum dialogi edita contra aliquorum philosophorum et eorum sequacium opiniones erroneas et damnatas a venerabili patre domino episcopo parisiensi*, cap 16 (RLOL XVII [CCCM, LXXIX], 282) 742-781 *Ib.*, 282-283.

755 voluntas ipsa veritates Dei contemplari possit, sicut est eis
 necessaria imaginatio, in qua etiam obiecta sensitivae valeant
 attingere que sunt sibi absentia. Que quidem attingere non
 possent sine imaginativa que a sensitiva accipit obiecta cum
 fantasia. Et sicut ipsa imaginativa accipit obiecta, sic ipsa intel-
 lectiva et amatio representat illa quando scilicet ipsum intel-
 lectivum et amativum ipsa obiecta requirunt. Adhuc dico tibi
 760 quod fides est necessaria ad intelligendum veritates Dei, quo-
 niam in principio in quo intellectus ipsas inuestigat, supponit
 per fidem quod ipsas attingere possit et inuenire, non sicut
 comprehendens, sed sicut apprehendens, et hoc intellectus
 facere non posset si se habitum fidei in principio inuestigatio-
 nis non induceret, iuvante tamen gratia Dei, et tunc transit ad
 intelligendum veritates Dei per rationes necessarias, cum qui-
 bus ante ipsas non intelligebat; verumtamen semper remanet
 habitus fidei sustentatus in intellectu ad hoc quod si intellec-
 tus perdat illas veritates quas attingit et apprehendit quod
 recurrat ad habitum fidei et cum illo illas credat. Sed hoc non
 faciunt aliqui philosophi, qui nil supponunt de veritatibus
 770 fidei secundum fidem, sed stant ad hoc quod attingere possunt
 secundum aliqua significata naturalia representata per effec-
 tum. Idcirco multoties falluntur propter impedimentum sensi-
 tivae et imaginativae, et de hoc supra in prohemio exemplum
 dedimus in ultima positione. Et cum tales philosophi illas veri-
 tates perdunt non habent in quo ipse restaurentur, quoniam
 habitum fidei non habent. Idcirco in ipsis est infirma philosop-
 hia et intellectus ipsorum in errore, sicut gustus infirmi ad
 dulcedinem pomi. Ideo dicit quidam sapiens quod ingrediens
 ad scientiam philosophiae per habitum fidei potest in breviori
 tempore esse philosophus et habere magnum intellectum
 quam ille qui ingreditur ad ipsam sine habitu fidei”, etc.

785 Item ponit in *Libro disputationis intellectus et fidei*, in *secundo*
capitulo, quod incipit “Tunc intellectui ait fides”, quasi in
 medio dicti capituli, ubi intellectus dicit fidei: “Adhuc dico
 tibi quod tu principaliter non es propter meritum hominum
 creatorum, sed ut Deus [f. 94v] sit recolitus, intellectus et a
 suo populo sit dilectus, cum plus dicat de bonitate et nobilitate
 Deum recolere, intelligere et amare quam homines remune-

rare. Rursum dico: Supposito quod articuli possint probari,
 homines non amitterent meritum intelligendi et amandi, quo-
 niam scriptum est: Nullum bonum dilectum nisi precogni- 790
 tum. Etiam Esayas dicit: “Nisi credideritis non intelligetis”. Et
 sic patet quod tu, fides, es dispositio et preparatio per quam
 ego de Deo sum dispositus ad res altas. Quare in hoc quod ego
 per te suppono credendo quod possum ascendere habituo me 795
 de te, et sic tu es in me et ego in te. Et quando ascendo ad gra-
 dum in quo tu es intelligendo, tu credendo ascendis gradum
 super me in altiore, quoniam sicut oleum super aquam, ita
 tu semper super me commoraris. Et ratio huius est quia habes
 maiorem vigorem in omnibus ascendendi supponendo, eo quia 800
 non laboras quantum ego qui quando ascendo intelligendo
 nunc laboro”.

Et sequitur in fine dicti capituli: “Adhuc quia suppono
 quod si intelligere mihi deficeret, quod recurrerem ad te per
 credere, quoniam sicut frigiditas aque remanet in ipsa in habi- 805
 tu quando est calida, sic tu remenes (*sic*) in habitu quando
 intelligo”, etc.

Item in proximo dicto libro incipit tertium capitulum sic:
 “Hic fides alloquitur intellectum: Frater mi, non irascaris con-
 tra me cum sim causa ut valeas exaltari in hoc quod dispono te 810
 ad intelligendum, sicut tunc superius concessisti, et sic per-
 manes in intelligendo per tuam naturam, sicut de te data est
 supra definitio, et intellige hec verba: tu bene scis quod divina
 trinitas est incomprehensibilis eo quia est infinita, et tu es fini-
 tus; et quia inter infinitum et finitum nulla est proportio; unde 815
 sequitur quod tu in via divinam trinitatem per rationes neces-
 sarias attingere non potes; quia si sic iam finitum comprehen-
 deret infinitum, quod est impossibile et dissonum rationi. Ait
 intellectus: Fides, soror mea, non irascor contra te, sed tibi pro-
 fero veritatem et doleo quia gentes non vtuntur me intensivae 820
 secundum gradus altos ad quos de me vsum habere possent; et
 ad positionem tuam sic respondeo: Et concedo hoc quod dicis
 de incomprehensibilitate divine trinitatis et de mea finitate.
 Sed dico quod si de divina trinitate habeo aliquas rationes
 necessarias, non sequitur quod sim comprehensor, sed tantum 825
 modo apprehensor; quoniam, sicut digitus positus in vna parte

782-802, *Id.*, *Disputatio fidei et intellectus*, I, 2 (RLOL, XXIII [CCCM, CXV], 228-229).

803-807 *Id.*, *ib.*, 229.

809-841 *Id.*, *ib.*, I, 3 (*ib.*, 229-230)

ferri igniti sentit in parte caliditatem ignis, sed non totam caliditatem, eo quia non tangit totum subiectum eius, sed partem; sic a simili secundum modum intelligendi ratione infusionis et gratie diuine trinitatis et sue maxime intelligibilitatis bene possum particulariter secundum me aliquid attingere de suo lumine veritatis, quoniam non est aliquis qui possit eam contra hoc ligare, neque etiam me, si ei placet; immo miror de te quare non consideras quod sicut diuina [f. 95r] voluntas infundet in via caritatem ratione gratie in humana voluntate, vt homo per ipsam sit caritatius ad agendum bonum, quare non sic diuina sapientia per gratiam infundat scientiam in me, vt attingam de diuina trinitate que mihi sufficiant ad ipsam intelligendo et omnes obiectiones contra ipsam destruendo, etiam ad sororem meam voluntatem diligendo, cum sine mea alta intelligibilitate ipsa non posset habere amorem satis altum”, etc.

Et sequitur in fine dicti capituli: “Et audias, fides, supposito quod non possum attingere diuinam trinitatem in aliquo: si aliquis infidelis multum litteratus et subtilis vellet destruere te per rationes apparentes, cum quo ego possum te adiuuare? Per te non, quia ipse nollet credere. Sequitur ergo quod per me, cum veritas sit super falsitatem sic in modo intelligendi sicut per modum credendi. Alioquin excusatus essem ego in via ad resistendum falsitati que est contra te et contra diuinam trinitatem, et possem esse occiosus sine peccato, quod est impossibile, sicut dixi. Unde sequitur quod possum tantum attingere veritatem diuine trinitatis quod possum resistere falsitati que contra ipsam est, approbando ipsam et destruendo errores qui contra ipsam ab infidelibus cotidie enarrantur”.

Et in multis aliis locis et quasi in omnibus libris in quibus dominus Raymundus loquitur de fide predicta, sua intentio est clare et expresse posita, videlicet, quod demonstratio articulorum fidei sine fide est impossibilis. Item quod nullo modo ipsorum articulorum veritas est in via comprehensibilis, sed bene cum fide aliquantulum apprehensibilis. Et ideo clare et manifeste potest speculari quod predicte intentioni non contrariatur auctoritas Gregorii que in contrarium solet allegari: “Fides non habet meritum cui humana ratio prebet experimen-

tum”, cum in dicta auctoritate beatus Gregorius loquatur comprehensiuè, pro ut ad litteram apparet in hoc quod precedit dictam auctoritatem. Dicit enim: “Sed sciendum nobis est quod diuina operatio si ratione comprehenditur non est admirabilis, nec fides habet meritum”, etc. Et etiam in hoc quod statim sequitur post dictam auctoritatem apparet beatum Gregorium non esse contrarium, immo concordantem intentioni predicte, videlicet quod diuina mysteria possunt apprehendi per rationes. Nam aliter non fecisset orationem quam fecit dicendo: “Quid ergo mirum si clausis ianuis post resurrectionem suam in eternum iam victurus intrauit, qui moriturus veniens non aperto vtero exit?”

Item etiam demonstratur aperte sana intentio dicti Raymundi per expositionem quam facit de dicta Gregorii auctoritate, in cuius vltimo parrafo continetur sic: “Sensus anagogicus est transcendens, quando considerat quod beatus Thomas dixit: “Dominus meus et Deus meus”. Ipse enim non vidit Deum visione [f. 95v] sensuali, eo quia Deus est inuisibilis, sed vidit hominem et sic per experientiam visionis sensualis transmuit se ad credere visionis spiritualis, eo quia fides attingit veritatem mediante aliquo lumine intellectus. Et ideo beatus Gregorius non intellexit dicere meritum quoad experimentum sensibile, sed quoad credere. Neque negauit credere dispositum et preparatum per sentire, vt figuratum est per ea que dicta sunt a beato Thoma. Iterum absurdum est quod Christus vellet destruere habitum fidei in beato Thoma per sentire, quoniam habitus fidei est altior quam habitus sensus”.

Visa ergo intentione dicti Raymundi in superius inserta clare posita, monstratur manifeste quod non est repugnans nec deuians, immo totaliter et expresse concordans cum dictis sanctorum doctorum.

Et ideo qui contradicere voluerit predicte intentioni dicti Raymundi oportet quod contradicat beato Thome, qui in *Primo Sententiarum*, in fine tertii quesiti prime diuisionis ait sic: “Sed tamen ratio manuducta per fidem excrescit in tantum vt

864-865 GREGORIUS MAGNUS, *Homiliae in Evangelia*, II, 26, 1 (PL 76, 1197) 867-869 ID., *ib.* 874-876 ID., *ib.*

879-891 RAIMUNDUS LLULL, *Ars compendiosa Dei*, 30, II (RLOL, XII [CCCM, XXXIX], 327).

843-855 ID., *ib.*, I, 5 (*ib.*, 231)

900 ipsa credibilia comprehendantur, et tunc ipsa quodammodo
intelligit. Unde Esaye septimo secundum aliam litteram: Nisi
credideritis non intelligetis”.

Item quod contradicat beato Augustino qui in *secundo de
libero arbitrio*, capitulo secundo, ponit: “Rationem redditurus
905 sum non vt fidem respuas, sed vt ea iam fidei firmitate tenens
etiam rationis luce conspicias”. Item ponit in *libro questionum*:
“Tria sunt de genere credibilium: quedam sunt que prius cre-
duntur et postea intelliguntur, sicut sunt articuli fidei qui sunt
supra rationem”. Item ponit etiam in *libro de cognitione vere vite*,

910 vbi talia inquit: “Cum Christus veritas et vita dicat: Hec est
vita eterna, vt te solum Deum verum cognoscam, constat pro-
fecto naturam rationalem ad hoc solum factam vt factorem
suum intelligat, intelligendo diligit, diligendo in eo qui est
eterna vita eternaliter viuat. Diuinitatis ergo essentiam ratio-
915 nabiliter inuestigare est ad vitam festinare. Hanc vero negli-
gendo ignorare est vtique ad mortem properare. Quare ni
mirum hic ab ea ignorabitur, deinde ablata vita sequestrabi-
tur”.

Item quod contradicat Ricardo de Sancto Victore, qui dicit
920 quod ad ea que sunt fidei non solum possunt haberi rationes
probabiles, sed etiam necessarie, licet eas contingat interdum
nos latere. Item in libro *de Trinitate*, capitulo octauo, promittit
se non solum fide sed etiam rationibus necessariis Dei vnitatem
et personarum trinitatem fore ostensurum.

925 Item quod contradicat Anselmo, *Monologion*, decimo tertio
capitulo, vbi dicit: “Duo opuscula feci, etc., vt cetera ratione,
non auctoritate que ad Deum pertinent manifestarem”.

911 cognoscam *cod* cognescam

899-902 THOMAS AQUINAS, *Commentum in librum I Sententiarum*, prol. q. I, art.
III, quaestiunda III, sol. III (ed. Vivès, t. VII, Paris, 1882, 8b).

904-906 AUGUSTINUS, *Epistola 120*, 2 (PL 33, 453)

907-909 AUGUSTINUS, *De diuersis quaestionibus octoginta tribus*, q. 48 [CCSL 44A,
75].

910-918 ID., *De cognitione verae vitae*, 1 (PL 40, 1005-1006).

920-922 RICHARDUS DE SANCTO VITORE, *De Trinitate*, I, c. IV; ed. Ribailler,
Paris, Vrin 1958, 89, línies 7-11 922-924 ID., *ib.*, V, c. XXI; ed. c., 219, línies
12-15.

926-927 Locus non inventus apud Anselmum.

[16]

{f. 96r} • Item producerunt primam partem et secundam cuius-
dam libri dicti doctoris intitulati *De conuenientia quam habent fides et*
intellectus in obiecto, quarum tenores sunt qui sequuntur. 930

[17]

[SEGONA SÈRIE DE TEXTOS LUL·LIANS]

De prima parte: “Aliqui dicunt, quod non est bonum, quod
fides posit probari; quia si sic, amitterent meritum, et fides
esset nulla; et ad hoc confirmandum adducunt istam auctorita-
tem: ‘Fides non habet meritum, vbi prebet humana ratio experi-
935 mentum’; unde ad hoc sic respondemus: omne preceptum,
quod fecit Christus, est bonum; et ideo quando precepit beato
Thome: ‘Mitte manum tuam in latere meo’, bonum preceptum
fecit, vt Thomas haberet experientiam; primum tamen dixit
Thomas: ‘Nisi ponam digitum meum vel manum meam in
latere suo, non credam’; et quod Thomas dixit verum, signifi-
940 catum est, quia facta experientia remansit fides; quia ipse dixit:
‘Non credam’.

“Preterea, nos maxime sumus ad intelligendum, diligen-
dum et recolendum Deum quam propter meritum nostrum;
cum contemplare Deum sit per prius et nostrum meritum per
945 posterius.

“Item beatus Petrus apostolus in sua canonica dixit: Estote
“parati ad satisfactionem semper, omni poscenti vos rationem
de” hiis, “que in vobis” sunt fide et “spe”: beatus autem Petrus
contra diuinam ordinationem non dixit. 950

“Iterum beatus Augustinus fecit librum ad probandam diui-
nam Trinitatem, supposito tamen merito fidei, contra quam
fidem ipse non fuit, quia sanctus erat.

“Item Thomas de Aquino fecit unum librum *Contra gentiles*,
qui requirunt rationes; quia nolunt dimittere credere pro cre-
955 dere, sed credere pro intelligere: ipse autem in faciendo ratio-
nes contra gentiles non intendebat destruere fidem; quia vir
sapiens catholicus fuit.

931-974 RAIMUNDUS LULLUS, *De conuenientia quam habent fides et intellectus in
obiecto*, I; B. R. L. *Operum t. IV*, Moguntiae 1721, 1-2.

960 “Item Doctores sacre pagine conantur, quantum possunt, deducere rationes ad probandum diuinam Trinitatem et Incarnationem, etc., habentes sanam mentem et intentionem ad exaltandum fidem sanctam. Et ideo ego, qui verus catholicus sum, non intendo probare articulos contra fidem, sed fide mediante, cum sine ipsa probare non possum; nam articuli sunt superius et meus intellectus est inferius et fides est habitus, cum quo intellectus ascendit supra vires suas; non autem dico quod probem articulos fidei per causas, quia Deus non habet causas supra se; sed per talem modum quod intellectus non potest rationabiliter ipsas rationes negare; et possunt solui omnes objectiones contra ipsas facte, et infideles non possunt destruere tales rationes siue positiones. Ipsa probatio talis, siue sit demonstratio, siue persuasio, vel quocunque alio modo possit dici, hoc non curo; quapropter nostrum [f. 96v] affirmare vel negare nihil mutatur in re”.

975 De secunda parte: “Pars ista est de *duodecim Sillogismis*, cum quibus intendimus probare aliquos articulos fidei: et primo de primo sic dicemus: nullus intellectus potest in via intelligere Deum esse sine habitu fidei; sed quicquid intelligitur de Deo in via, intelligitur per intellectum: ergo intelligere Deum esse est cum habitu fidei.

980 “Probatio maioris: quoniam Deus est superius et intellectus inferius, et sicut ipse intellectus naturaliter non potest ascendere ad objectandum ipsum Deum intelligendo; ratione cuius Deus habituatur ipsum de fide, ut mediante fide possit ascendere, sicut humana voluntas, que per se non potest ascendere ad diligendum Deum supra se, nisi per caritatem, que est suus habitus, ut ascendat ad diligendum supra suas vires.

985 “Probatio minoris: nam intelligibile proprium est obiectum intellectus, et communis opinio est quod probatum est Deum esse. Et ideo patet quod fides et intellectus conveniunt in obiecto, intellectu intelligendo Deum esse sub habitu fidei.

990 “Ad secundam rationem. Nulla potentia inferior potest ascendere ad summum obiectum per se tantum; sed intellectus humanus est potentia inferior: ergo intellectus humanus non potest ascendere ad summum obiectum per se tantum. Maiorem nec minorem non oportet probare, quia per se patent, et

970 facte *cod* factas

975-1134 ID., *ib.*, II; ed., c., 2-4.

quia communis opinio est quod intellectus intelligit vnum Deum esse tantum, et non plures, ascendit intellectus mediante intelligere, fide sibi habitum exhibendo, vnum Deum esse tantum: et sic patet quod per intelligere non destruitur fides, 1000 eo quia est instrumentum cum quo intellectus ascendit supra vires.

“Ad tertiam. Facta hypothese quod Deus sit ens magis agens per suas rationes, intellectus potest intelligere Deum esse trinum, ut in libro superius probatum est; hypothesis autem talis est habitus fidei, sine quo intellectus non potest probare Deum esse Trinum; et ideo arguo sic: omne credere habituatum a fide disponit intellectum ad intelligere; sed credere fidelis est credere habituatum a fide: ergo credere fidelis disponit ipsum intellectum ad intelligere. Probatio maioris: Esaias propheta dixit: ‘Nisi credideritis, non intelligetis’, et sic formaliter sequitur quod si credo Deum esse trinum, et quod possum intelligere ipsum esse trinum; quia credere est antecedens et intelligere consequens, facta hypothese quod Deus sit magis agens per suas rationes, sine qua Trinitate Deus non potest esse magis agens per ipsas. Minor per se patet. Et ideo ostensum est quod posita fide ponitur possibilitas ad intelligere, remanente fide, sicut posito antecedente ponitur consequens.

“Ad quartam. Christus dixit in euangelio: ‘Qui se humiliat, exaltabitur’. Et ideo arguo sic: quicumque se humiliat, exaltabitur; sed intellectus quando credit se humiliat: ergo intellectus, quando credit, exaltabitur. Maior per se patet, quia quicquid dicit Christus est verum. [f. 97r] Minorem sic proba: de ratione intellectus est intelligere, non autem credere; ideo quando intellectus per se non potest intelligere Deum esse trinum, humiliat se ad credere quod Deus sit trinus et sic ascendit ad intelligere faciendo aliquam hypothesim, sicut credere quod Deus habeat potestatem infinitam; et sic concludit quod vbiunque sit posse infinitum, oportet quod sit possificans infinitum et possificatum infinitum sine quibus esse non posset; et sic intelligit ista tria correlatiua infinita, cum quibus considerat diuinam Trinitatem fide remanente, sicut habitus in subiecto.

“Ad quintam. Facta ista hypothese: omne ens magis agens extensivie causat suum signum agentis magis agentis extensivie: sed Deus est ens magis agens extensivie: ergo Deus causat suum signum agentis magis agentis extensivie. Maior est vera per suppositum. Minor per se patet: sic intellectus per positionem, que est actus fidei, ascendit ad intelligere incarnationem, fide

1040 semper remanente, sine qua incarnatione Deus non causaret
summum signum: et hoc in secunda distinctione primi libri
declaratum est.

1045 “Ad sextam. Suppono quod Deus sit ens magis agens per
creationem; et ideo arguo sic: quidquid agit magis per creatio-
nem, deduxit creatum in esse a non esse; sed Deus est ens
magis agens per creationem: ergo Deus deduxit creatum in esse
a non esse. Probatio maioris: quoniam actio magis agit, quando
deduxit quod non erat in esse, quam si deduceret aliquid de
alio in esse. Minor per se patet. Et ideo remanente silogismo
1050 remanet positio, et per consequens fides, que est antecedens, ad
intelligere stat consequens.

1055 “Ad septimam. Suppono quod Deus sit ens magis agens per
iustitiam. Et ideo arguo sic: omne ens magis iudicans per iusti-
tiam, iudicat totum hominem ad beatitudinem, aut ad penam
sempiternam; sed Deus est ens magis agens per iustitiam; ergo
Deus iudicat totum hominem ad beatitudinem aut ad penam
sempiternam. Probatio maioris: quoniam nisi homo resurgeret,
Deus iudicaret partem, et non totum, scilicet animam; sed
iudicare totum hominem est iudicare corpus et animam, ex
1060 quibus est constitutus: et sic per suppositionem intellectus
transit ad intelligere quod erit generalis resurrectio, remanente
ipsa positione, que est actus fidei. Adhuc dico, quod remaneret
fides, quoniam posito quod intellectus non intelligeret genera-
lem resurrectionem omnium, recurreret ad credendum sub
1065 habitu fidei credendo ipsam, ut patet per istud exemplum:
aqua quando est calida, sua frigiditas consistit in ipsa in poten-
tia: et sic in absentia actionis ignis in aqua, frigiditas, que est
in potentia, reducitur ad actum, existendo aqua frigida sicut
erat.

1070 “Ad octavam. Nulla virtus corrumpitur, quando causat vir-
tuosum; fides est virtus: ergo fides non corrumpitur, quando
causat virtuosum. Maior et minor per se patent. Sed quando
dicitur: Deus non est corpus, non est compositus, non est fini-
tus, [f. 97v] non est nouus et huiusmodi, tunc intellectus cum
1075 habitu fidei supponit quod Deus sit ens altius, quam corpus
vel compositum finitum et nouum, confitendo quod Deus sit
Spiritus simplex, infinitus et eternus; et tunc transit ad intelli-
gendum Deum, et deducit de ipso veras et reales affirmationes
et negationes, ex quibus facit scientiam, fide permanente sine
1080 corruptione credendi et intelligendi, concordando intellectum
et fidem in eodem subiecto.

“Ad nonam. Nullum dilectum, nisi cognitum; sed Deus est
dilectus: ergo Deus est cognitus. Maior est duplex, quoniam
cognoscere existit per credere et intelligere, ratione cuius cre-
dere est fundamentum et intelligere est finis: sicut in domo, in 1085
qua fundamentum est inferius ratione finis, et parietes et tec-
tum superius eo quia est fundamentum, ut sequatur domus:
unde, sicut domus non potest esse sine fundamento, sic intelli-
gere, quando intelligit alta de Deo, non potest ascendere sine
habitu fidei: ostenditur ergo per quem modum intellectus et 1090
fides se conueniunt in obiecto.

“Ad decimam. Nullum intelligibile potest esse sine memora-
bili: Deus est intelligibilis: ergo Deus est memorabilis. Maior et
minor per se sunt manifeste: memorabilis autem est duobus
modis, videlicet per credere et per intelligere: memoria autem 1095
altior est per memorabile cum intelligere, quam per memora-
bile cum credere respectu finis; et sic de intellectu: veruntam-
en credere est superius, tanquam habitus, et intelligere infe-
rius, tanquam habituatium: et ideo, sicut homo capatus
ascendendo in montem, tantum quantum ascendit, tantum 1100
capa, que est supra ipsum, magis ascendit: a simili intelligens,
in quantum magis ascendit ad intelligendum Deum et articu-
los fidei, tanto fides, que est suus habitus, magis ascendit.

“Ad vndecimam. Nullum diligibile potest esse sine memo-
rabilis: sed Deus est diligibilis: ergo Deus est memorabilis. 1105
Maior et minor per se sunt euentes. Diligibile autem est
duobus modis, scilicet per rationem credulitatis et intelligibi-
litas: quoniam diligibile, quod est mediante recolibili et
intelligere, est per prius; et diligibile, quod est per recolibile et
credere, est per posterius: et ideo, quanto magis intellectus 1110
ascendit per prius ad intelligendum Deum, tanto magis est
principiatum cum voluntate et memoria in obiecto, remanente
fide, que est suus habitus: vnde sicut in vase, in quo est aqua et
oleum, quanto magis additur aqua, tanto magis ascendit
oleum; et sic de habituato, quanto magis ascendit, tanto magis 1115
ascendit suus habitus: patet ergo, per quem modum fides et
intellectus inuicem ascendunt in obiecto.

“Ad duodecimam. Omne meritum consistit magis per ma-
iorem actum, quam per minorem; sed maior actus est intelli-
gere quam credere: ergo maius meritum consistit per intellige- 1120

re quam per credere. Maior et minor per se sunt probate: vnde patet quod intelligere ratione finis est quietatus et dominus, et credere, quod est instrumentum, est servus; et sic sequitur, quod dominatore permanente est seruus permanens: [f. 98r]

1125

patet ergo, per quem modum homo intelligens alta de Deo acquirit maius meritum per intelligere quam per credere, quolibet merito existente in subiecto suo diuersimode, secundum modum suum; et hoc in eodem tempore, veruntamen successiue.

1130

“Diximus de duodecim sillogismis, cum quibus est probatum, quod fides et intellectus conueniunt in eodem tempore in subiecto siue obiecto, quolibet permanente, veruntamen successiue: sicut in cursu, in quo mouens et mobile sunt permanentes successiue”.

1135

Et sequitur infra in fine dicti libri: “Si autem erraui in aliquo contra fidem, hoc non feci scientificè, sed ignoranter confiteor hoc dixisse; cur submitto ipsum correctioni ecclesie sacrosancte romane”.

[18]

• Item, ad demonstrandum falsitatem translationis seu interpretationis predictam in hoc quod in dicto quaternario continetur, dictum doctorem erronee et hereticè dicere: essentia essentiat, bonitas bonificat, magnitudo magnificat; produxerunt textus sequentes dicti doctoris, in quibus se ipsum catholice interpretatur et exponit.

1140

[19]

[TERCERA SÈRIE DE TEXTOS LUL·LIANS]

Primo textum prologi libri dicti doctoris, intitulati *Ars Inuentiva*, qui talis est:

1145

“Ars presens ab arte demonstratiua descendit, et licet existentia huius et illius sit vna et eadem, modus tamen earum

1135-1138 Id., *ib.*, ed. c., 5.

1146-1188 Id., *Ars inuentiva veritatis seu Ars intellectiva veri*, prol.; B. R. L. *Operum t. V.*, Moguntiae 1729, 1-2.

procedendi est diuersus”, etc. Et sequitur infra in primo parrafo: “Et quoniam ita est, quod existentie et operationes rerum [de quibus intenditur] vehementiores atque plures sint in se 1150 ipsis, quam earum similitudines in intellectu, et ipse similitudines sint maiores et ampliores, quam sint in sermonibus earum significate: magna est ideo distantia signorum a rebus suis: Eapropter de necessitate nos fingere verba licet, propter signorum paucitatem, et de vi et de necessitate artis aliquoties 1155 inusitata verba proferre, vel vt infra patebit.

“Et vt etiam maiora signa et minus a rebus suis distincta exprimamus, verba quandoque transumimus, et quod est proprium alicui rei, propter expressionem maioris sententie, alteri attribuimus, vt infra patebit cum dicitur: *bonitas bonificat, magnitudo magnificat*, et cetera huiusmodi: quia quod est proprium suppositi boni, scilicet bonificare, attribuimus bonitati, propter quam ipsum bonum bonificat, vt vehementius exprimamus, quod bonum propter bonitatem suam bonificat, et magnum propter magnitudinem suam magnificat: sicut cum 1165 dicitur: finis mouet efficientem ad bonum, hoc est dictum, quod efficiens propter finem bonum se mouet ad bonificandum.

“Et quia ita est, quod de rebus creatis improprie loqui nos oportet, vt jam dictum est, multo minus igitur de Deo proprie loqui possumus; quia cum immensa sit in omnibus perfectionibus eius existentia, quid est, quod de illo bene et proprie signa nostra representare possint? Hiis autem rebus [consideratis ac] deuote supplicamus accedentibus ad hanc artem, seu studentibus in eadem, quatenus ardore scientificè caritatis 1175 moti, in impropriis dictis nostris, si forte in ea inciderimus, ad partem tutiorem attendant, et non ad ea, que dicere videmur, sed que dicere [f. 98v] intendimus, condescendant: aut etiam, si forte falsam inducimus conclusionem, hunc imperitie nostre errorem impendant; quoniam si ignoranter artifex errat, non 1180 est attribuendum ipsi arti, cum ipsa ars sit necessaria, vt de necessitate intendimus declarare.

“Et adhuc, etiam si nimia nostrorum sermonum improprietas, vt loquamur sententiosius, vel nostri ingenii, aut etiam traditionis insufficientia aliquem errorem contra sanctam 1185 fidem catholicam pretendere videatur, correctionem Ecclesie

1173-1174 consideratis ac *cod om*

Romane sacrosancte suppliciter imploramus; quoniam non ratione artis, sed ratione ignorantie errare contingit”.

Item textum contentum in *Comento* dicti doctoris, vbi in prima 1190 parte figure theologicæ sic habetur:

“Diuina essentia ratione sui non est conditionata agere, cum sit communis producenti et producto”.

Item textum contentum in *prima parte* figure de D dicti *Commenti*, vbi doctor exponendo se, sic inquit:

1195 “Sed hic intelligendum est, quando dicimus, *bonitatem bonificare*, seu *essentiam essentiare*, hoc autem dicimus sub ratione positi, id est: Pater generando Filium communicat Filio quicquid habet. Et ideo attingitur conditio simpliciter sub ratione bonitatis, scilicet sub ratione suppositi boni personalis”.

1200 In fine cuius *Commenti* submisit omnia dicta sua correctioni Ecclesie formaliter per hec verba:

1205 “Quare si quis error forte contra fidem catholicam in hoc opere ac etiam in aliis quibuscunque libris videatur errari, suppliciter et deuote correctionem requirimus Ecclesie sacrosancte”.

[20]

[PREÀMBULS DE LA SENTÈNCIA]

Et quia ad predictam subreptionem fundandam apparebat dictis amicis supra inserta sufficere et etiam vt prolixitati parcatur, alia falsificata per dictum fratrem Nicholaum Aymerici ad presens, vt dixerunt, non oportebat producere; que omnia superius posita seu inserta

per nos dictum commissarium attente lecta, diligenter recognita, intelligibiliter considerata fuerunt, habita siquidem per nos deliberatione matura et digesto consilio cum expertis in similibus et peritis; cum per posita et producta superius coram nobis et alias clarissime constat nobis, quod dicta bulla, attentata ejus forma et aliis indiciis perspicuis superius tactis, est euidentissime saltim de falsitate suspecta. 1215

Item, quod per allegata et producta, ad ostendendum seu probandum obreptionem aut subreptionem dicte bulle demonstratur euidenter quod, posito quod ipsa non fuerit falsa, nullo modo poterat excusari quod non fuerit subreptitie impretata, cum per tenorem dicte bulle videatur quod tota ratio impetrationis ipsius fuit affirmatio 1220 quod in libris predicti doctoris erant plures articuli erronei et hereticales; quorum librorum per documenta autentica superius inserta, videtur aperte predictum Nicholaum Aymerici, tunc inquisitorem, mutasse et corrupisse [f. 99r] verba predicti doctoris, et etiam mentem et intentionem quam habuit catholicam, prout monstrat apertissime finis seu finalis conclusio librorum dicti doctoris Raymundi, in 1225 quibus expresse submittit scripta, dicta, et edita per ipsum, determinationi et correctioni Ecclesie sacrosancte, ex quo fundatur legitime scripta sua non deuiare a iusto tramite catholice veritatis, et detegitur eliditurque sinistra intentio, opinio ac persecutio Nicholai Aymerici 1230 predicti.

Et cum, vtraque pagina attestante statuenteque et mandante, impetrantes litteras, prouisiones, seu scripta per fraudem seu maliciam a Summo Pontifice, veritatem tacendo seu supprimendo et falsitatem suggerendo vel exprimendo, in sue peruersitatis penam nullum 1235 ex talibus comodum consequi possint, nec eorum pretextu est aliqualis potestas vel iuridictio attributa, cuius virtute sit aliquatenus procedendum, cum Summus Pontifex tales prouisiones, seu litteras denegasset veridice informatus; asserens vero potestatem habere ab eo, cum qualitatibus supra scriptis, nullatenus interponere poterat sue 1240 cognitionis officium, et consequenter eius occasione de facto enantata ruunt, tanquam carentia legitimo fundamento.

1203 errari *cod* errori

1191-1192 ID., *Compendium seu Commentum Artis Demonstrativæ*, II pars, De prima parte Figuræ theologicæ, 8 (B. R. L. *Operum tomus III*, Moguntiae 1722, 36a).

1195-1199 ID., *ib.*, II pars, de I parte Figuræ A, 1 (*ib.*, 20b).

1202-1205 ID., *ib.*, in fine (*ib.*, 160b).

1215 superius *cod* sententiis

[21]

[SENTÈNCIA]

Sententia diffinitiva

Pro tanto nos Bernardus, episcopus et commissarius predictus, aucto-
 1245 ritate apostolica nobis in hac parte comissa dicimus, volumus, decer-
 nimus et pronuntiamus quod quicquid inueniatur quomodocumque
 et qualitercumque enantatum, mandatum, cominatum, processum,
 factum occasione, auctoritate seu ratione dicte subrepticie ac obrepti-
 cie bulle et de falsitate euidenti nimis suspecte teneatur pro vano,
 1250 casso, irritato et nullo et pro infecto seu non facto ab omnibus reputetur
 sicut et nos ex potestate nobis attributa super hiis qua ex nostro offi-
 cio nobili vtimur et vti volumus, predictis attentis, cassamus, irrita-
 mus, anullamus seu ad nihilum reducimus. Reducentes etiam aucto-
 ritate apostolica ipsum doctorem Raymundum Lull et omnia dicta,
 1255 scripta et opera sua et omnia alia ratione quomodocumque et quali-
 tercumque et per quemcumque et contra quoscumque et coram qui-
 buscumque processa et actitata ad statum pristinum et primeuum, ac
 si in contrarium eorum vel vnquam fuisset dictum, scriptum vel alias
 quomodolibet enantatum. Reseruantes et submittentes correctionem,
 1260 determinationem aut auctorizationem doctrine dicti doctoris sedi
 apostolice, cuius est de talibus cognoscere et ordinare, sicut ipsemet
 doctor vt verus catholicus expresse submittit. In quorum omnium et
 singulorum fidem et testimonium premissorum presentes nostras lit-
 teras seu presens publicum instrumentum per notarium publicum
 1265 infrascriptum fieri et publicari mandauimus, nostrisque sigilli appen-
 sione [f. 99v] muniri.

Datum et actum Barchinone, sub anno a natiuitate Domini mille-
 simo quadringentesimo decimo nono, die vero vicesima quarta men-
 sis martii, presentibus honorabilibus viris dominis Anthonio Zeno,
 1270 decretorum doctore, canonico Papiensi; Arnaldo de Torrentis, consi-
 liario hoc anno ciuitatis Barchinone; Bernardo de Marimundo, maiore
 dierum, et Francisco Seruent licenciato in legibus ciuilibus dicte ciui-
 tatis Barchinone, pro testibus ad premissa vocatis, rogatis specialiter
 et assumptis, ac me, Gabriele Canyelles, notario infrascripto.

1275 Visa per me, Episcopum prefatum.

Sig+num mei, Gabrielis Canyelles, auctoritate regia notarii publici
 Barchinone, qui premissis omnibus et singulis dum sicut premittitur

coram dicto Reuerendo domino commissario et per eum agerentur et
 fierent vna cum prenomatis testibus presens fui, hecque subscripsi
 ac sigillo ipsius domini Episcopi hic apposito inpendenti clausi. 1280

Cum supra posito in lineis XX: *Grandinocensium*. E[t] LXV: *loco dicti*. Et LXXXV: *sum*. Et LXXXX: *supponit*. Et CXVIII: *et primo de primo sic dicemus: nullus intellectus potest in via intelligere Deum esse sine habitu fidei*. Et CXXXIII: *et credere*. Et cum raso in CXXV: *distinctione*. Et etiam cum supra posito in linea XXXVIII: *bulle*. Et 1285 etiam in linea centesima vicesima quarta: *sed deus est ens magis agens extensiuue*. Ergo deus causat suum signum agentis magis agentis extensiuue, etc.

[22]

[CERTIFICACIÓ DEL VICARI GENERAL DE MALLORCA]

Et nos Bartholomeus Sureda, Canonicus ac Decanus Maioricensis, Reuerendissimi in Christo patris ac domini domini Didaci diuina fauente gratia Maioricarum Episcopi vicarius in 1290 spiritualibus et temporalibus vna cum aliis in solidum generalis, quia transumptioni et comprobationi, collationi huiusmodi publici transumpti interfuimus cumque suo originali exemplo superius memorato concordante (*sic*) comperimus, ideo eidem transumpto auctoritatem nostram iudicariam pariterque de- 1295 cretum manu nostra propria interponimus in maiorem fidem premissorum.

Sig+num mei Juliani Figuerós, apostolica per vniuersum mundum et regia pro totam terram et ditionem Illustrissimi et serenissimi domini Aragonum Regis auctoritatibus notarii 1300 publici Maioricensis, huius exempli testis.

Sig+num mei Hieronimi Seruià, cuius Maioricarum, auctori-
 tate regia notarii publici per totam terram et ditionem Serenis-
 simi domini Aragonum regis, huius exempli testis.

Sig+num mei, Petri Litrà, cuius Maioricarum, auctoritate 1305
 regia notarii publici per totam terram et ditionem Serenissimi

1305 La presència del notari Pere Litrà en la confecció del document que edita Proaza confirma que l'exemplar manuscrit mallorquí de la sentència definitiva, com insinuàvem més amunt, pp. 298-299 i nota 7, és d'entorn 1480, època en què l'activitat pública de Litrà ha deixat rastres en la documentació mallorquina: cfr Maria BARCELÓ CRESPI, *Las embajadas del notario mallorquín Pere Litrà a la corte de Juan II y Fernando II*, dins "XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón". Actas. Tomo I. *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*. Comunicaciones I, 1, Saragossa, Diputación General de Aragón 1996, 8-22.

domini nostri Aragonum regis, qui huiusmodi publici transumpti transumptioni, collationi, comprobationi decretique interpositioni omnibusque et singulis supradictis, vna cum prenominationis reuerendo domino vicario generali atque cum tabellionibus et conotariis meis interfui eaque omnia et singula sic fieri vidi et audiui. Ideoque hic propria manu me subscripsi precedente meo solito signo vna cum appensione sigilli vicariatus ecclesie Maioricarum in maiorem fidem ac testimonium omnium et singulorum premissorum. Et quod quidem transumptum licet manu alterius scriptum, fideliter tamen per me ac ceteros connotarios meos comprobatum continetur in hiis duobus pregameneis per me consutis, in quorum primo nonaginta nouem linee, in secundo vero septuaginta nouem linee continentur. Et pro maiori declaratione vltima linea primi pregameni finit per hec verba: *de ciuitate mundi, capi. de fide*. Et in prima linea secundi pregameni incipit per hec verba: *fides est habitus cum quo*, etc. Et vltima linea ipsius pregameni secundi finit per talia verba: *signum agentis magis agentis extensiuę*. Insuper constat de dictionibus suprapositis in lineis primi pregameni, scilicet, in IIII: *et amicorum*. Et XXXII: *Millesimo*. Et XXXXIII: *bec*. Et pariter constat de dictionibus ac litteris rasis et correctis in linea LXXXIII: *licet vt in condempna*. In XVIII autem linea secundi pregameni constat de suprapositis: *alta*. Et XXXIII: *Manu*. Et XXXXVII: *est*. Et quinquagesima: *In*. Et LXV: *textum*. Et de dictione rasa in XXI linea: *diuine*.

[23]

[FE D'ERRADES D'ALFONSO PROAZA]

Errores inexcusabiles qui inter premendum in hoc instrumento emerunt sunt qui sequuntur: folio IIII [v], linea X [XI] legitur: *fratrum minorum*, pro *nostrorum*. Folio V [r], linea XVII: *repererunt* pro *repererint*. Ibidem, linea XIX: *adhibere* pro *adhiberi*. Ibidem [f. Vv], linea VIII: *registrator* pro *registratoribus*. Fo. VI, línea XXVI: *imitationem* pro *immutationem*. Ibidem, linea XIII: *prouinciali inquisitor* pro *inquisitore*. Et ibidem: *frater Anthonius* pro *fratre Anthonio*. Fo. XIII, linea XVII: *enotatu (sic)* pro *enantatu (sic)*.

1340 Impressum Valentie per Ioannem iofredum anno m. d. X pridie Kalendas maias.